

การศึกษาวิเคราะห์เรื่องความสามัคคีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

AN ANALYTICAL STUDY ON UNITY EXISTED IN
THERAVADA BUDDHIST TEXTS

พระครูนิกรสุนทรกิจ (สมพงษ์ นุ่มสกุล)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๔

การศึกษาวิเคราะห์เรื่องความสามัคคีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

พระครูนิกรสุนทรกิจ (สมพงษ์ นุ่มสกุล)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

An Analytical Study on Unity Existed in Theravada Buddhist Text's

Phrakru Nikronsuntonkij (Sompong Numsakul)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of

The Requirement for The Degree of

Master of Arts

(Buddhist Studies)

Graduate School

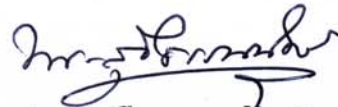
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Bangkok, Thailand

C.E.

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็น ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระสุธีธรรมานุวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, ดร.)

กรรมการ

(พระเทพปริยัติเมธี, ผศ. ดร.)

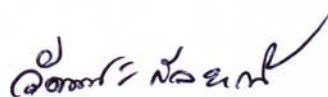
กรรมการ

(พระโสภณวราภรณ์, ดร.)

กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ใหม่ เจตโรธสง)

กรรมการ

(นายวัฒน์ กัลยาณพัฒน์กุล)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระเทพปริยัติเมธี, ผศ. ดร.

ประธานกรรมการ

พระโสภณวราภรณ์, ดร.

กรรมการ

นายวัฒน์ กัลยาณพัฒน์กุล

กรรมการ

- ชื่อวิทยานิพนธ์** : ศึกษาวิเคราะห์เรื่องความสามัคคีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- ผู้วิจัย** : พระครูนิกรสุนทรกิจ (สมพงษ์ นุ่มสกุล)
- ปริญญา** : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
- คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์**
- : พระเทพปริยัติเมธี,ผศ.,ดร. ป.ธ.๕, กศ.ม., พธ.ด., รพ.ค. (กิตติมศักดิ์)
 - : พระโสภณวราภรณ์,ดร. ป.ธ.๗, พธ.บ., กศ.ม., Ph.D.
 - : นายวัฒน์ กัลยณ์พัฒนกุล ป.ธ.๕, กศ.ม.
- วันสำเร็จการศึกษา** : ๒๒ มีนาคม ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวความคิดและคุณลักษณะของความสามัคคีที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาหลักธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคีตามแนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ๓) การประยุกต์แนวคิดเรื่องความสามัคคีมาใช้กับสังคมไทย การศึกษาครั้งนี้ เป็นการวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) โดยเก็บข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า

๑) แนวความคิดและคุณลักษณะเรื่องความสามัคคีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเด็น คือ ความหมายที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และความหมายโดยอรรถ ในพระวินัยปิฎกได้กล่าวถึงลักษณะของความสามัคคีใน ๑ ลักษณะ คือ สังฆราชิ (ความร่าจានของหมู่คณะ) สังฆเภท และ สังฆสามัคคี ในพระสุตตันตปิฎกได้ให้ความหมายสามัคคีว่าหมายเอาการตั้งกายกรรม วาจกรรม และมโนกรรมที่ประกอบด้วยเมตตาในมิตรสหายและคนทั้งหลายในสังคม โดยไม่ถือว่าตนเป็นใหญ่กว่าคนอื่น ให้เกียรติให้ความสำคัญต่อผู้อื่นด้วยจึงจะถือว่าได้บำเพ็ญสามัคคีธรรม ในพระอภิธรรมปิฎก ได้กล่าวถึงความสามัคคีในลักษณะเกี่ยวกับการเกิดขึ้นของอันตรายที่เกิดจากไฟทั้ง ๓ อย่างคือ ราคะ โทสะ โมหะ ซึ่งสามสิ่งนี้เป็นสาเหตุให้เกิดความแตกแยกของความสามัคคีในหมู่มนุษย์ ส่วนความหมายโดยอรรถ สรุปได้ว่า ความสามัคคีเป็นการแสดงออกซึ่งการร่วมแรงร่วมใจกันเพื่อปฏิบัติงานให้สำเร็จลุล่วงอย่างมีประสิทธิภาพ ความสามัคคีต้องอาศัยความอดทน เสียสละ ความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน และตระหนักในปัญหา ร่วมกัน โดยจะต้องมีการทำงานร่วมกันบ่อยๆ ความสามัคคีจะก่อให้เกิดความรักใคร่กลมเกลียวกัน และก็สามารถปฏิบัติงานทุกอย่างได้สำเร็จ

๒) หลักธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคีตามแนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาท จากการศึกษาพบว่า การสร้างความสามัคคีของสังคม คือ การให้ความร่วมมืออนุเคราะห์กัน เพราะ

ความมีคุณธรรมในใจที่มองเห็นผู้อื่นเป็นพี่น้อง มีการปฏิบัติต่อกันตามหลักสามัคคีธรรมเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยมีหลักพุทธธรรมในการสร้างความปรองดองหรือความสามัคคีกัน เช่น หลักสังคหวัตถุ หลักสาราณียธรรม หลักอปริหานิยธรรม เป็นต้น โดยมีหลักสามัคคีธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นฐานแห่งการประพฤติปฏิบัติทั้งด้านส่วนตัวและสังคมส่วนรวม เป็นสื่อสัมพันธ์ให้เข้าถึงจิตใจของกันและกัน เป็นที่รักของกันและกัน ต่างฝ่ายต่างเคารพซึ่งกันและกัน สงเคราะห์กัน ถือความสามัคคีเป็นใหญ่ เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

๓) แนวคิดเรื่องความสามัคคีมาประยุกต์ใช้ในสังคมไทย จากการศึกษาพบว่า สังคมไทยต้องการความเป็นหนึ่งเดียวของผู้คนในสังคม ทุกคนจึงต้องช่วยกันเสริมสร้างคนละไม้คนละมือ ด้วยการรวมพลังกันปฏิบัติแต่ในสิ่งที่ดีงาม ถูกต้องตามหลักการ ขอบังคับ กติกา ศีลธรรมซึ่งจะเป็นแรงขับเคลื่อนสังคมไทยให้เดินหน้าไปสู่สังคมแห่งความสามัคคีธรรม กล่าวคือ ทุกคนต้องทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ด้วยความไม่ประมาท ไม่ฝืนทำอะไรตามใจหรือตามกิเลส ตัณหาของตน และเมื่อทุกคน ทุกฝ่าย และทุกขณะในสังคมไม่มีความขัดแย้งกัน มีแต่ความสามัคคีปรองดองกันแล้ว แม้จะเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ เช่น น้ำท่วม ไฟไหม้ และเหตุการณ์เลวร้ายอื่น ๆ ขึ้นในสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ คนไทยทุกคนก็จะสามารถระงับป้องกันและแก้ไขเหตุการณ์เช่นนั้นได้ ดังนั้น การศึกษาและปฏิบัติตามหลักสามัคคีโดยการนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตร่วมกันจะช่วยส่งผลให้สังคมไทยมีความสงบร่มเย็น เป็นบ้าน เป็นชุมชน สังคม เป็นประเทศชาติที่น่าอยู่อาศัยด้วยผลแห่งความสามัคคี

Thesis Title : An Analytical Study on Unity Existed in Theravada Buddhist Texts
Researcher : Phrakru Nikronsuntonkij (Sompong Numsakul)
Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)
Thesis Supervisory Committee
: Phratheppariyattimedee, Assistant Professor, Pali IX., M.A., Ph.D.
: Phrasophonwaraphon Pali VII., B.A., M.A., Ph.D.
: Mr.watthana Kanrayaphatthanakul Pali IX., M.A.
Date of Graduation : March 22, 2011

ABSTRACT

The purposes of this study had 3 main items: 1) to study the concept and the characteristics of the unity existed in Theravada Buddhist Texts; 2) to study the Dharma principles leading to the unity according to Theravada in Buddhism and 3) to apply the concept of unity in Thai society. This study was done in the form of Documentary Research by collecting the data from the Buddhist scripture of the Three Baskets, commentaries, textbooks, documents and related researches.

The results of this study revealed as follows:

The concept and the characteristics of the unity existed in

1. Theravada Buddhist Textbooks which could be divided into 2 points: the definitions appeared in the Tripitaka and the contexts in the Basket of Discipline. In the Basket of Discipline showed 3 characteristics of the unity: Sangharachi (the conflict within the group), Sanghaphate and Sanghasamakki. In Suttantapitaka (The Basket of Discourses) gave the definition of the word “unity” that to set the behaviors of physical, words and mind with kindness among friends and the others in the society without pretending to be more important than the others, but giving honor and also paying more attention to them, such doing assumed that we did the Dharma unity. In Abhidhammapitaka (the Basket of the Higher Doctrine) said about the unity concerned the happening of danger from 3 fires: Raga (passion), Dosa (anger) and Moha (ignorance). These three fires were the cause of the unity’s split among the people. For the definition in the contexts could be concluded that the unity was the expression of collaboration to work with efficiency to meet its achievement. The unity needed to have patience, dedication,

sympathy and realization in the problems which had faced together. This could be happened by working together more often. The unity would create love and friendship among colleagues and could do anything successfully.

2. The Dharma principles leading to the unity according to

Theravada in Buddhism, it showed that to create the unity within the society was to join and cooperate each other very well since everyone had his own virtue in his mind to see that the others were his own brothers and sisters, behaved well to each other according to the principle of Dharma unity in order to reflect the importance of living together with peace and happiness by applying the Dharma principles to create the unity such as Sangahavatthu (principles of kindly treatment), Saraniyadhamma (states of conciliation) and Aprihaniyadhamma (conditions of welfare), having the principle of Dharma unity existed in Theravada Buddhist text as the basis of good behaviors for both individual and a whole society, linking them into the minds of each other, being beloved by each other, respecting and helping each other and holding on the unity which causing sympathy for all.

3. Applying the concept of unity in Thai society, it revealed

That Thai society needed the uniqueness of the people within the society, everyone had to participate and coordinate to do good things correctly according to the principles, regulations, agreements and morality which would drive Thai society to step forward to be the society of Dharma unity (republic) perfectly forever. So, everyone had to do his best on his duties perfectly and carefully, did not do anything to be as he wanted to or did because of his defilements and desire. Whenever everyone had no conflict, but had full unity, no matter whatever situations would happen like: flooding, fire and other bad ones to the country, religion and His Majesty the King, all Thai people could certainly prevent and protect ourselves from such events and could also correct them all. Thus, to study and practice according to the principle of unity applying as the guideline of living together would help Thai society to stay in peace, being a real house, a real community. Society would become a beautiful country because of the unity.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้ สำเร็จเรียบร้อยได้ก็ด้วยความเสียสละ ความอนุเคราะห์ และน้ำใจจากบุคคลหลายฝ่าย ตลอดจนบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้ให้โอกาสในการศึกษา และการทำวิจัย ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณในการกรุณาของท่านมา ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ทุกท่านคือพระเดชพระคุณพระเทพปริยัติเมธี, ผศ.ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ประธานคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระโสภณวราภรณ์, ดร. อาจารย์วัฒนะ กัลยาณพัฒน์กุล คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่ได้ให้คำปรึกษา ให้แนวคิด และช่วยตรวจแก้ไขในส่วนที่บกพร่องต่างๆ ตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งเขียนวิทยานิพนธ์สำเร็จเป็นรูปเล่ม

ขอขอบคุณ ท่านอาจารย์ดิเรก คิ้วลอย เลขานุการศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ที่ช่วยตรวจรูปแบบวิทยานิพนธ์และช่วยให้คำแนะนำ แก้ไขในส่วนที่บกพร่องต่าง ๆ จนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จเป็นอย่างดี ขอกราบขอบพระคุณพระอาจารย์ และอาจารย์ทุก ๆ ท่าน ที่ร่วมให้คำแนะนำ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยครั้งนี้เป็นอย่างมาก

ท้ายที่สุดนี้ คุณความดีและกุศลที่พึงบังเกิดมีจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ เป็นผลมาจากการให้กำลังใจ ของ คุณโยมพ่อตัด นุ่มสกุล คุณโยมแม่เพียว นุ่มสกุล ผู้คอยให้กำลังใจ พระนิภากรโสภณ พระครูนิติสุตสังวร หลวงพ่อพระครูนิมิตรธรรมคุณ พระอุปัชฌาย์ และคณาจารย์ทุกท่าน ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ทางพระพุทธศาสนาและการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแก่ผู้วิจัย จึงขอยกคุณความดีเหล่านั้น เป็นเครื่องบูชาพระคุณ ด้วยความเคารพและสักการะยิ่ง

พระครูนิกรสุนทรกิจ (สมพงษ์ นุ่มสกุล)

๑๐ มกราคม ๒๕๕๔

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	น
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๔ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๓
๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย	๖
๑.๖ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	๗
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๗
บทที่ ๒ แนวความคิดและคุณลักษณะเรื่องความสามัคคีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	
๒.๑ ความหมายของคำว่าความสามัคคี	๘
๒.๑.๑ ความหมายตามพระไตรปิฎก	๘
๒.๑.๒ ความหมายตามอรรถ	๑๔
๒.๒ คุณลักษณะของความสามัคคี	๑๕
๒.๓ องค์ประกอบของความสามัคคี	๑๕
๒.๔ จุดมุ่งหมายของความสามัคคี	๒๑
บทที่ ๓ หลักธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคีตามแนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาท	
๓.๑ หลักธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคีในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๒๔
๓.๑.๑ หลักสังคหวัตถุ	๒๕
๓.๑.๒ หลักสารานิยธรรม	๒๖
๓.๑.๓ หลักอปริหานิยธรรม	๒๕
๓.๑.๔ หลักการสร้างสามัคคีทางไตรทวาร	๓๓

สารบัญ(ต่อ)

เรื่อง	หน้า
บทที่ ๓ หลักธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคีตามแนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาท (ต่อ)	
๓.๒ หลักธรรมที่สร้างความสามัคคีของสังคม	๔๓
๓.๓ หลักธรรมที่สร้างความสามัคคีต่อกันของบรรพชิต	๔๖
บทที่ ๔ การนำแนวคิดเรื่องความสามัคคีมาประยุกต์ใช้ในสังคมไทย	
๔.๑ ความสำคัญของความสามัคคีต่อสังคมไทย	๕๕
๔.๒ หลักการพัฒนาให้เกิดความสามัคคี	๕๗
๔.๑ โทษของการขาดความสามัคคี	๖๐
๔.๑.๑ ด้านบุคคล	๖๐
๔.๑.๒ ด้านส่วนรวม	๖๓
๔.๔ ประโยชน์ของการมีความสามัคคี	๖๗
๔.๔.๑ ด้านบุคคล	๖๗
๔.๔.๒ ด้านสังคม	๖๘
๔.๕ ความสามัคคีกับแนวทางการแก้ปัญหา	๗๒
๔.๕.๑ ด้านครอบครัว	๗๒
๔.๕.๒ ด้านการศึกษา	๗๕
๔.๕.๓ ด้านสังคม	๗๕
๔.๕.๔ ด้านการพัฒนาชีวิต	๗๘
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๘๑
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๘๕
บรรณานุกรม	๘๗
ประวัติผู้วิจัย	๙๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยเรียงตามลำดับคัมภีร์ ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จู.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	จูฬวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ป.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	ปริวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย ปาฐกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มูลปิณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย อุปริปิณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุตก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.สตุตค.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สัตตนิบาตชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.อฏฺฐก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อัฐฐกนิบาตชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.จู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิเทศ	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)
อภิ.ก.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	กถาวัตถุ	(ภาษาไทย)

คำชี้แจงในการใช้หมายเลขในคัมภีร์พระไตรปิฎก

การใช้หมายเลขอักษรย่อในคัมภีร์พระไตรปิฎก จะแจ้งเล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๘๐/๑๕๗. หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ภาษาไทย เล่ม ๑๑ ข้อ ๑๘๐ หน้า ๑๕๗.

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

บุคคลในสังคมเรามีความสำคัญมากในการอยู่ร่วมกันและดำรงชีวิต ไม่สามารถจะอยู่ได้ตามลำพัง นับตั้งแต่สถาบันครอบครัว ขึ้นไป การอยู่ร่วมกันของสังคมมนุษย์ จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันในฐานะต่างๆ ทั้งในด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และการติดต่อเป็นต้น เมื่ออยู่ร่วมกันเป็นสังคมใหญ่และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอยู่ตลอดเวลา บางครั้งทำให้เกิดปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาครอบครัว ปัญหาสุขภาพจิต ปัญหาการละเมิดสิทธิ ปัญหาการขัดแย้ง เป็นต้น^๑ มนุษย์โดยธรรมชาตินั้น ถือได้ว่าเป็นสัตว์สังคม (Social animal)^๒ แต่ถึงแม้ว่าจะมีผู้ให้คำจำกัดความไว้หรือไม่อย่างไรก็ตาม ความเป็นสังคมของมนุษย์ย่อมเกิดขึ้นมาพร้อมกับมนุษย์ตั้งแต่เริ่มก่อตัวหรือเริ่มปรากฏมีมนุษย์ขึ้นมาในโลก ซึ่งในระยะเริ่มต้นนั้นมนุษย์ก็มิได้แตกต่างไปจากสัตว์ประเภทอื่นๆ กล่าวคือ เป็นสิ่งที่มีชีวิตและมีสัญชาตญาณในการแสวงหาและปกป้องตนเองตามเหตุปัจจัยที่จะพึงกระทำได้^๓ การอยู่ร่วมกันในลักษณะสังคมของบรรพชนที่เรียกว่า “สังฆะ” หมายถึง หมู่หรือกลุ่มบุคคลมีจำนวนสมาชิกตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ซึ่งจะพบว่าระบบสังฆะนี้เองที่เป็นบ่อเกิดของพระวินัยคือ กฎเกณฑ์ที่สังคมพึงยอมรับและปฏิบัติร่วมกันทั้งในส่วนที่เป็นข้อห้ามและข้ออนุญาต โดยคำว่า สังฆะ นั้นยังมีความหมายอีกนัยหนึ่งก็คือ หมายถึง พระสงฆ์จำนวน ๔ รูป^๔ ขึ้นไปซึ่งเป็นจำนวนของพระสงฆ์ที่สามารถทำสังฆกรรมและประกอบพิธีกรรมบางอย่างของสังคมได้ การที่มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมและดำรงชีวิตเพื่อความอยู่รอดนั้น ย่อมมีความรักความสามัคคีต่อกันและจะต้องมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ซึ่งในบางครั้งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์มิได้

^๑ จ่านงค์ อธิวัฒน์สิทธิ์ และคณะ. สังคมวิทยา. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๒๕.

^๒ โกวิทช์ วงศ์สุวรรณ, พื้นฐานรัฐศาสตร์กับการเมืองในทศวรรษที่ ๒๑, (นครปฐม : โรงพิมพ์สำนักส่งเสริมและฝึกอบรมกำแพงแสน ๒๕๔๓), หน้า ๕๖.

^๓ พระราชปริยัติ (สฤษดิ์ สิริธโร), แนวคิดการจัดระเบียบสังคมเชิงพุทธ, พุทธอุทธยานวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑.

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๕๕.

ดำเนินไปอย่างราบรื่นหรือเป็นระเบียบแบบแผน เนื่องจากความแตกต่างในด้านสภาพแวดล้อม การศึกษาและพื้นฐานทางความคิด^๕ ดังนั้น จึงต้องมีระเบียบวินัยอันดีงามเพื่อเชื่อมโยงความ สัมคคีพร้อมเพรียงของมวลมนุษย์^๖

ความหมายทั่ว ๆ ไป สัมคคี คือ ความพร้อมเพรียงกันของหมู่เป็นเหตุแห่งความ เจริญ เรียก อปรีหานิยธรรม ซึ่งหมายถึง ความหมายของสัมคคีการรวม แยกเป็นพฤติกรรมของ คน และสัตว์ ในสังคมมนุษย์ความสัมคคีมีความสำคัญมากในการอยู่ร่วมกันและดำรงชีวิต เนื่องจากมนุษย์ไม่สามารถจะอยู่ได้ตามลำพัง จะต้องมีการอยู่ร่วมกันในลักษณะของสถาบัน ครอบครัวขึ้นไป การอยู่ร่วมกันของสังคมมนุษย์ จึงจำเป็นต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันใน ลักษณะต่างๆ ทั้งในด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และการติดต่อเป็นต้น เมื่ออยู่ร่วมกันเป็น สังคมใหญ่และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอยู่ตลอดเวลา บางครั้งทำให้เกิดปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหา ครอบครัว ปัญหาหาเสพติด ปัญหาการละเมิดสิทธิ ปัญหาการขัดแย้ง เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้มี สาเหตุมาจากการขาดความสัมคคีต่อกันเป็นประการสำคัญ หลักธรรมคือความสัมคคินั้น เป็น หลักธรรมที่สูงส่งและสำคัญประการหนึ่งในพระพุทธศาสนา ที่สอนให้มองเห็นคุณค่าความดีและ ความสำคัญของบุคคลและสิ่งของต่างๆ แล้วปฏิบัติต่อบุคคลหรือสิ่งนั้น โดยถูกต้องและเหมาะสม ด้วยความจริงใจ ช่วยให้สังคมมนุษย์มีความสัมคคีและมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน จึงจำเป็นที่บุคคล ใน สังคมจะได้นำหลักธรรมข้อนี้ไปประยุกต์ใช้ในสังคมและชีวิตประจำวัน ให้เหมาะสม

กล่าวได้ว่า หลักธรรมคำสอนเรื่อง “ความสัมคคี” นี้ ถือได้ว่าเป็นหลักธรรมซึ่งเป็น บ่อเกิดของคุณธรรมอื่น ๆ อีกมาก เช่น มีคนไทยทุกคนมีความสัมคคีกัน ก็จะพากันสร้างเป็นสิ่งที่ดี งาม เป็นบุญ เป็นกุศลซึ่งมีผลต่อตนเอง ผู้อื่น ประเทศชาติในที่สุด และเมื่อคนไทยทั้งหลายมี หลักธรรมข้อนี้แล้ว ก็จะทำให้คนไทยทั้งหลายผู้เป็นสมาชิกของสังคมนั้น มีการแสดงน้ำใจจริง ต่อกัน ไม่มีจิตอิจฉาริษยาต่อกันและกัน ช่วยเหลือกันในด้านต่าง ๆ ก็จะทำให้ในสังคมประเทศชาติเกิด ความสงบสุขและพัฒนาก้าวหน้าไปได้ด้วยดีและอย่างยั่งยืน

ดังนั้น การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ จะได้ศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องความสัมคคีใน ประเด็นเหล่านี้ คือ ความหมาย หลักความสัมคคีในพระพุทธศาสนา อิทธิพลของความสัมคคี

^๕ ดวงเด่น นุเรมรัมย์, “พุทธจริยศาสตร์กับแนวคิดเรื่องสงครามที่เป็นธรรม”, วิทยานิพนธ์ปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕).

^๖ พระมหาอดุลย์ คนแรง, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์มั่งคั่งถดถอย”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตร มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑).

ในพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทย โทษและประโยชน์ รวมทั้งแนวทางแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิต เพื่อปลูกจิตสำนึกให้คนในสังคมมองเห็นคุณค่าและความสำคัญของความสามัคคีและเพื่อเป็นแนวทางในการวางรากฐานชีวิตที่ดีในสังคมต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวความคิดและคุณลักษณะเรื่องความสามัคคีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคีตามแนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๓ เพื่อประยุกต์แนวคิดเรื่องความสามัคคีมาใช้กับสังคมไทย

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบศึกษาเชิงวิเคราะห์ (Critical Study Research) โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งมีลำดับขั้นตอนดังนี้

๑.๓.๑ ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย

ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕

๑.๓.๒ ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิอื่นๆ เช่น วรรณคดี ฎีกา และตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้อง

๑.๓.๓ ศึกษาข้อมูลจากแหล่งทั้งสองข้างต้นต่างๆ แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ แล้วนำเสนอในรูปการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description) ประกอบกับพรรณนาแนวความคิดเห็นของผู้วิจัย

๑.๓.๔ สรุปผลของการศึกษาวิจัยและนำเสนอข้อมูลที่ได้มา

๑.๔ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวว่า ในวงพุทธบริษัท เป็นที่ทราบกันดีว่า คฤหัสถ์กราบไหว้แสดงความเคารพแก่พระภิกษุ ส่วนในหมู่คณะสงฆ์ต้องมีความสามัคคีกันเพื่อแสดงถึงความพร้อมเพรียงและเคารพกันตามลำดับความแก่อ่อนตามพรรษาของคณะสงฆ์ของคณา คือ ตามลำดับอายุสมาชิกในหมู่สงฆ์ พระภิกษุผู้ที่พรรษาอ่อนกว่าจึงกราบไหว้พระภิกษุที่แก่พรรษากว่า การแสดงความเคารพกันตามความหมายของพระพุทธศาสนาอย่างนี้ มิใช่เป็นเรื่อง

แสดงความสูงค่า ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของเกียรติยศ อำนาจภายนอกหรือคุณธรรมภายในก็ตาม ด้านภายนอกมองเห็นง่ายอยู่แล้วว่าเฉพาะคุณธรรมภายในคุณาศักดิ์ แม้เป็นพระอริยบุคคลชั้นสูงเพียงใด ก็กราบไหว้พระภิกษุที่ยังเป็นปุถุชน ส่วนในหมู่สงฆ์ พระภิกษุผู้เป็นอริยบุคคลสูงสุดคือเป็นพระอรหันต์ แต่อ่อนพรรษากว่าก็แสดงความเคารพแก่ภิกษุปุถุชนผู้แก่พรรษากว่า ที่เป็นเช่นนั้น เพราะระเบียบแบบแผนเกี่ยวกับการแสดงความเคารพหรือกราบไหว้กันอย่างนี้มีไว้ เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย เพื่อความดีงามและการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขของสงฆ์หรือสังฆม ความเรียบร้อยดีงามของสงฆ์หรือการยกย่องอยู่ร่วมกันอย่างผาสุกของสังฆมนั้น รวมอยู่ในคำว่าธรรมเป็นธรรมอย่างหนึ่ง ผู้ที่ปฏิบัติตามระเบียบหรือธรรมเนียมการแสดงความเคารพเช่นนั้น ย่อมถือว่าเป็นการปฏิบัติเพื่อความเรียบร้อยดีงามของสงฆ์ หรือพูดอย่างสั้น ๆ ว่า ปฏิบัติเพื่อเชิดชูธรรม ซึ่งเท่ากับว่าปฏิบัติด้วยความเคารพธรรมนั่นเอง^๑

พระเทพสิงหนุราจารย์ กล่าวไว้ใน **ธรรมบรรยาย** สรุปความว่า ความพร้อมเพรียงช่วยกันทำงาน และไม่มีความบาดหมางกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เรียกว่า สามัคคี เมื่อกกล่าวโดยประเภทเป็น ๒ ประเภท

- ๑) ภายสามัคคี ความพร้อมเพรียงกันด้วยกำลังกาย
- ๒) จิตตสามัคคี ความพร้อมเพรียงกันด้วยน้ำใจ

สามัคคีทั้งสองประเภทนี้ ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน แต่ภายสามัคคี ถ้าเป็นแต่เพียงกำลังกาย น้ำใจไม่สามัคคีด้วย เช่น คนที่อยู่ในอำนาจของนางงาน เมื่อนายบังคับก็ช่วยกันยกและลากของอันหนักให้ถึงที่ต้องการได้ เป็นแต่สามัคคีต่ำ ๆ เพราะช่วยกันทำชั่วคราวที่เขาบังคับเท่านั้น ส่วนจิตตสามัคคี เป็นคุณธรรมลึกซึ้งซึ่งอาจให้ผลแรงกว่าความพร้อมเพรียงกันแต่เพียงกำลังกาย เพราะผู้ที่มีน้ำใจประกอบด้วยไมตรีอารีแก่กันเอง จะมีผู้บังคับก็ตาม ไม่มีผู้บังคับก็ตาม ย่อมสามัคคีปรักพร้อมช่วยกันทำช่วยกันคิด ให้ประโยชน์กิจสำเร็จโดยชื่นตาชื่นใจ สามัคคีมีนัยพรรณนามานี้มีอยู่ในหมู่ใดสมาคมใด หมู่ไหนสมาคมไหน ฟังหวังแต่ความเจริญส่วนตัว ไม่มีความเสื่อมทราม^๒

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๔๓๗.

^๒ พระเทพสิงหนุราจารย์, **ธรรมบรรยาย**, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.jarun.org/contact-webmaster.html> [๑ ต.ค. ๒๕๕๒].

พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์)^๕ ได้ศึกษาวิเคราะห์ในส่วนที่ว่าด้วย ประชาธิปไตยในสังคมพุทธ สังคมประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนา (Democracy in Buddhist Society, Democratic Society in Buddhism) ว่าควรมีการวิจัยและนำเสนอสาระที่ว่าด้วยความพร้อมของสงฆ์ ซึ่งตรงกับคำบาลีว่า “สงฆสฺส ปตฺตกฺกฺลฺลํ” ซึ่งมีนัยสำคัญ ๓ ประการ คือ ๑) ภิกษุมาร่วมพร้อมกันตามเกณฑ์ ๒) นำฉันทะของภิกษุที่อยู่ในวัดซึ่งไม่สามารถเข้าร่วมประชุมได้ ๓) ภิกษุที่ประชุมอยู่นั้น ไม่มีใครคัดค้าน และส่วนของพิธีกรรมของสงฆ์ ๔ ประการ คือ ๑) อปโลกนกรรม ๒) ญัตติกรรม ๓) ญัตติทุติยกรรม ๔) ญัตติจตุตถกรรม ๓ ประการหลังนั้น ถือว่าเป็นต้นแบบแห่งประชาธิปไตยแบบหล่อหลอมสังคม มติในเรื่องใด ๆ (ของสงฆ์) ต้องเป็นเอกฉันท์ และยังสามารถนำเสนอในส่วนที่เป็นวิธีการแก้ปัญหาสังคมในทุกยุคทุกสมัยว่าไม่ใช่เป็นการแก้แบบสูตรสำเร็จเพียงสูตรใดสูตรหนึ่ง เช่นกรณีปัญหาความเห็นไม่ตรงกันว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นอธรรม นี่เป็นวินัย นี่มิใช่วินัย” ซึ่งต้องมีโจทก์ มีจำเลย ที่ต้องใช้วิธี “สัมมุขาวินัย” คือพร้อมหน้าสงฆ์ บุคคล วัตถุ และธรรม เรื่องความขัดแย้งระหว่างกลุ่มที่ไม่เกี่ยวกับพระธรรมวินัย แต่เป็นการแข่งดีกันระหว่างกลุ่ม หรือเรื่องความเชื่อถือที่ไม่ตรงกัน มีศรัทธาในบางเรื่องไม่เสมอกัน ใช้วิธี “ติณวัตถารกวินัย” คือ ประนีประนอมยอมความกัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้พระราชทานพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทาน แก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายชัยมงคลในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาฯ พระราชวังดุสิต วันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๓ มีใจความว่า

คนไทยนี้ ความจริง “รู้จักสามัคคี” ถึงอยู่ได้จนทุกวันนี้ ถ้าไม่รู้จัก สามัคคี อยู่ไม่ได้ แต่ก่อนนี้เมื่อ ๔๐ ปี หรือ ๕๐ ปีก่อน ประชากรของประเทศไทย มีประมาณ ๑๘ ล้าน เดียวนี้มีมากขึ้นสามเท่า จวนจะ ๖๐ ล้าน การที่จะ “รู้จักสามัคคี” ก็ลำบากมาก เพราะคนมาก ๆ รู้จักกันทั่วถึงไม่ค่อยได้ แต่ “รู้จักสามัคคี” ควรจะใช้ได้ เพราะหมายความว่า ทุกคนถือว่าตนเป็นคนไทย มีอะไรเกิดขึ้นก็ตาม ทุกคนรู้ว่าต้องมีความสามัคคี “รู้” ก็คือ “ทราบ” ทราบความหมายของสามัคคี “รัก” คือ “นิยม” นิยมความสามัคคี เพราะเหตุใดคนไทยจึง “รู้จักสามัคคี” ก็เพราะคนไทยนี้ฉลาด ไม่ใช่ไม่ฉลาด คนไทยนี้ฉลาด รู้ว่าถ้าหากเมืองไทยไม่ใช้ความสามัคคี ไม่เห็นอกเห็นใจกัน ไม่ใช่อะไรที่จะพอรับกันได้ พอที่จะใช้ได้ก็จะต้องไม่ได้ทำอะไร หมายความว่า ทำมาหากินก็ไม่ได้ทำมาหากิน

^๕ พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์), “สถานการณ์และทิศทางพระพุทธศาสนาในโลกปัจจุบัน”, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยวงศาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒) (อัดสำเนา).

เพราะว่าไม่มีอุปกรณ์ ไม่มีความสงบ จะต้อง “รู้รักสามัคคี” หมายความว่า รู้จักการอะลุ่มอล่วยกัน แม้จะไม่ใช่อุบัติเหตุเต็มที คือ หมายความว่าไม่ถูกหลักวิชาเต็มที ก็จะต้องใช้ เพราะว่ามันใช้ ก็ไม่มีอะไรใช้ อาจมีสิ่งที่มีอยู่แล้วที่จะใช้ไปได้ชั่วคราว คุณภาพอาจไม่ค่อยดีนัก ทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีอะไรที่ดีร้อยเปอร์เซ็นต์ แต่ว่าต้องใช้อะไรที่พอใช้ได้ไป ไม่อย่างนั้นไม่มีวันที่จะมีชีวิตรอดได้^{๑๑}

ชัยวัฒน์ อุตพัฒนา และวิธาน สุชีวกุลปต์ ได้กล่าวถึงความสามัคคีไว้ว่า ความสามัคคีหมายถึง ความพร้อมเพรียงกัน คนตั้งแต่สองคนขึ้นไปมีความคิดเห็นร่วมกัน และมีความรักใคร่ต่อนับถือกัน ปฏิบัติหน้าที่ร่วมกัน จนทำหน้าที่ที่ได้สำเร็จ เรียกว่า มีความสามัคคี ความสามัคคีมีประเด็นที่ต้องพิจารณาอยู่ ๒ ประเด็นคือ การแสดงออกทางการทำงานและความนึกคิดทางจิตใจ เพื่อความสะดวกในการศึกษาที่จะขอแบ่งความสามัคคีออกเป็น ๒ อย่าง ได้แก่ ความสามัคคีทางกายกับทางใจ^{๑๒}

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้จะศึกษาเชิงเอกสาร โดยมีขั้นตอน ดังนี้

๑.๕.๑ ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิโดยวิธีเก็บข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและภาษาไทย

๑.๕.๒ ศึกษาค้นคว้าข้อมูลชั้นทุติยภูมิ คือ ส่วนที่เป็นบรรณานุกรม ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส พร้อมทั้งสิ่งที่เป็นอธิบายจากเอกสารฉบับต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๓ รวบรวมข้อมูลนำมาวิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูล

๑.๕.๔ สรุปข้อมูลและนำเสนอข้อมูล พร้อมเสนอแนะ

^{๑๑} กระทรวงวัฒนธรรม, สรุปผลการดำเนินงานกิจกรรม “ฉลอง ๖๐ ปีครองสิริราชสมบัติ”, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๒.

^{๑๒} ชัยวัฒน์ อุตพัฒนา และวิธาน สุชีวกุลปต์, หลักการดำรงชีวิตในสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔๘.

๑.๖ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ความสามัคคี หมายถึง ความสนิทสนมกลมเกลียว ความรักใคร่ปรองดอง และการร่วมมือร่วมใจ การช่วยกันทำช่วยกันคิด หรืออยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

สังฆเภท หมายถึง ความแตกแยกแห่งสงฆ์ ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงบัญญัติให้สงฆ์ทำอุโบสถกรรม ปวารณากรรม และสังฆกรรมน้อยใหญ่อย่างอื่นภายในสีมาเดียวกัน

สังฆสามัคคี หมายถึง ความพร้อมเพรียงกันแห่งสงฆ์ ความปรองดองกัน ไม่วิวาทกัน มีอุทเทส คือ ฟังปาติโมกข์ร่วมกัน มีวัตรปฏิบัติเสมอกัน มีการทำสังฆกรรมร่วมกัน

ความพร้อมเพรียง หมายถึง การทำหน้าที่ ใครมีหน้าที่อย่างใดก็ทำหน้าที่อย่างนั้น ไม่สับสน เกียงงานรักษาหน้าที่ของตนให้ดำเนินไปด้วยดี

สมัครสมาน หมายถึง เชื่อมสามัคคี เช่น จะทำงานอะไรขอให้สมัครสมานกัน

ความปรองดอง หมายถึง การออมชอม ประนีประนอม ขอมกัน ไม่แก่งแย่งกัน ตกลงกันด้วยความไกล่เกลี่ย ตกลงกันด้วยไมตรีจิต

คัมภีร์พระพุทธศาสนา หมายถึง พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อнуฎีกา ปกรณ์วิเสส และคัมภีร์สำคัญอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

พระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง นิกายพระพุทธศาสนาฝ่ายใต้ ซึ่งถือตามคติพระอรหันต์พุทธสาวกที่ได้วางหลักธรรมวินัยเป็นแบบแผน เมื่อครั้งปฐมสังคายนา

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้รู้แนวความคิดและคุณลักษณะเรื่องความสามัคคีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๗.๒ ทำให้ทราบหลักธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคีตามแนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๗.๓ ทำให้ทราบการประยุกต์แนวความคิดเรื่องความสามัคคีมาใช้กับสังคมไทย

บทที่ ๒

แนวความคิดและคุณลักษณะเรื่องความสามัคคี

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ความสามัคคีจัดเป็นหลักธรรมหรือหลักปฏิบัติสากลของสังคมมนุษย์ทั่วโลกเพราะหากชนชาติใดมีความสามัคคีกัน ปัญหาต่างๆ ความขัดแย้ง ความเสื่อมโทรมด้านต่างๆ ในสังคมนั้นๆ ก็ย่อมจะมีน้อยหรือไม่มีเลย ทั้งนี้ก็เพราะการแสดงออกซึ่งการร่วมแรงร่วมใจกัน เพื่อปฏิบัติงานให้สำเร็จลุล่วงอย่างมีประสิทธิภาพ ความสามัคคีต้องอาศัยความอดทน เสียสละ ความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน และตระหนักในปัญหาร่วมกัน ทั้งนี้จะต้องมีการทำงานร่วมกันบ่อยๆ จะเห็นผลดีของการร่วมมือมากกว่าการแยกทำอะไรอยู่เพียงคนเดียว ความสามัคคีจะก่อให้เกิดความรักใคร่กลมเกลียวกัน และสามารถปฏิบัติงานทุกอย่างสำเร็จ ฉะนั้น การมีความเข้าใจถึงความหมาย ลักษณะ และประเภทของความสามัคคีนั้น จึงนับว่ามีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งของสังคมมนุษย์ในปัจจุบันที่กำลังประสบกับสภาวะการณ์ต่างๆ ทั้งดีและไม่ดี เมื่อมีความเข้าใจในคำสอนเรื่องสามัคคีธรรมเป็นอย่างดีและถูกต้องแล้ว การพัฒนาสังคม ประเทศชาติไปสู่ความเจริญ ความสงบร่มเย็นก็เป็นเรื่องที่ทำได้ง่ายและเกิดผลของการพัฒนาได้อย่างดีเยี่ยม ดังนั้นพึงทำความเข้าใจถึงความหมาย ลักษณะ องค์ประกอบ และจุดมุ่งหมายของความสำคัญของสามัคคีธรรม ดังนี้

๒.๑ ความหมายของคำว่า ความสามัคคี

ความเจริญและความเสื่อมของสังคมมนุษย์นั้น พิจารณาได้จากการร่วมแรงกายใจกันของผู้คนในสังคมนั้นๆ กล่าวคือ ต้องพิจารณาถึงความสามัคคีของผู้คนในสังคมนั้นๆ ว่าเป็นอย่างไร มีความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันแค่ไหน เป็นต้น โดยศึกษาให้เข้าใจถึงความหมายของคำว่าสามัคคี ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายในพระไตรปิฎก

พระวินัยปิฎก ในพระวินัยปิฎก พระพุทธเจ้าตรัสถึงสังฆราชา สังฆเภท และสังฆสามัคคีของพระภิกษุสงฆ์ไว้ ดังนี้

พระอุบาลีเถระทูลถามพระพุทธเจ้าถึงสังฆราชา สังฆเภท และสังฆสามัคคี พระพุทธเจ้าตรัสบอกโดยสรุปใจความแห่งพุทธพจน์ไว้ว่า

สังฆราชา หมายถึง ความรู้วาทานของหมู่คณะหรือสงฆ์ ภิกษุกลุ่มหนึ่ง เมื่อแบ่งออกแล้ว ได้ฝ่ายละไม่ถึง ๔ รูป หรือถึง ๔ รูปเพียงฝ่ายเดียว อีกฝ่ายมีเพียง ๒-๓ รูปเท่านั้น รูปหนึ่งเสนอให้จับสลากโดยอ้างว่าเป็นธรรม เป็นวินัย เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า ขอให้ชอบใจการจับสลากนั้น ถ้ามีการจับสลาก การแตกแยกเกิดขึ้น การทำเช่นนี้เรียกว่า “สังฆราชา แต่ไม่เป็นสังฆเภทและผู้ที่จะทำสังฆราชาได้ มีเพียงพระภิกษุจำพวกเดียวเท่านั้น คนอื่นทำไม่ได้”^{๑๒} สังฆเภท : ความแตกกันของ หมู่คณะหรือสงฆ์ได้แก่ ยังสงฆ์ให้แตกกัน คือ ทำลายพระสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกัน ในสีมาเดียวกันในวัดใดวัดหนึ่งให้แตกเป็นก๊กจนถึงไม่ร่วมอุโบสถสังฆกรรม ต้องแยกออกทำอุโบสถสังฆกรรมหรือปวารณากรรมหรือสังฆกรรมอื่นๆ เป็น ๒ หมู่ “ถ้ามีพระภิกษุจำนวนมากกว่า ๔ รูปขึ้นไป รูปหนึ่งนำเรื่องธรรม เรื่องวินัย พุทธภาษิต พุทธจริยา พุทธบัญญัติ อาบัติต่างๆ มาเสนอให้จับสลากด้วยเรื่องดังกล่าว จนสงฆ์ ๒ ฝ่ายแตกกัน ไม่ร่วมอุโบสถ ปวารณา สังฆกรรมต่างๆ ร่วมกัน” การกระทำเช่นนี้ เรียกว่า “สังฆเภท คือ การทำสงฆ์ให้แตกกัน เป็นอนันตริยกรรม”^{๑๓}

พระพุทธเจ้าตรัส สังฆเภท ไว้ว่า “ภิกษุทำลายสงฆ์ ต้องเกิดในอบาย ตกนรกอยู่ชั่วกัป ภิกษุผู้ยินดีในการแตกพวก ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ย่อมเสื่อมจากธรรมอันเกษมจากโยคะ ภิกษุทำลายสงฆ์ผู้ พร้อมเพรียงกันแล้ว ย่อมไหม้ในนรกตลอดกัปฯ”^{๑๔}

ส่วนสังฆสามัคคี ได้แก่ ความสามัคคีปรองดองกัน ความพร้อมเพรียงกันของหมู่คณะหรือสงฆ์การกระทำที่เรียกว่า “สังฆสามัคคี” คือ การนำเอาธรรม วินัย เป็นต้นมากล่าวตามความเป็นจริง ช่วยให้เกิดความสมานฉันท์กันในหมู่คณะหรือสงฆ์ มีการพร้อมเพรียงกัน ทำสังฆกรรมต่างๆ การกระทำเช่นนี้เรียกว่า “สังฆสามัคคี”^{๑๕}

สำหรับสามัคคีธรรมนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ความพร้อมเพรียงของหมู่ เป็นเหตุแห่งสุข และการสนับสนุนผู้พร้อมเพรียงกัน ก็เป็นเหตุแห่งสุข ภิกษุผู้ยินดีในความพร้อมเพรียงตั้งอยู่ในธรรม ย่อมไม่เสื่อมจากธรรมอันเกษมจากโยคะ ภิกษุสมานสงฆ์ ให้พร้อมเพรียงกันแล้ว ย่อมบรรเทิงในสรวงสวรรค์ตลอดกัปฯ”^{๑๖}

จากใจความแห่งพระวินัยปิฎกที่ได้กล่าวถึงสังฆราชา สังฆเภท และสามัคคีธรรม สรุปได้ว่า ทั้งสังฆราชาและสังฆเภทจัดเป็นการกระทำที่ไม่ดีต่อตนเองและคนอื่นในส่วนรวม มีผลเป็น

^{๑๒} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๔/๑๓๓-๑๓๘.

^{๑๓} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๕/๑๓๘-๑๓๙.

^{๑๔} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๘/๑๔๐.

^{๑๕} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๖/๑๓๙.

^{๑๖} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๑๐/๑๔๑.

ความทุกข์ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ส่วนสังฆสามัคคีจัดเป็นการกระทำที่ดีมีประโยชน์ทั้งแก่ตนและคนอื่นในหมู่คณะ มีผลเป็นความสุขกายสบายใจ ไร้ปัญหาแตกแยก ไร้ปัญหาต่างๆ ในการดำเนินชีวิตร่วมกันในโลกปัจจุบันและโลกหน้า ฉะนั้น สังคมใดต้องการความสงบสุข ความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง ก็พึงพยายามอบรมสั่งสอนให้ผู้คนในสังคมของตนมีความสามัคคีกัน มีความเมตตารักใคร่ ช่วยเหลือกันในเรื่องต่างๆ เพราะความสมมาคปรารถนาในสิ่งที่สังคมต้องการก็ย่อมเกิดจากความสามัคคีของผู้คนในสังคม อย่างไรก็ตาม พระวินัยปิฎกนี้มีการกล่าวถึงการกระทำที่ดีว่าควรประพฤติปฏิบัติ การกระทำที่ไม่ดี เป็นพฤติกรรมที่ควรหลีกเลี่ยงเสีย ไม่ควรกระทำ ซึ่งทั้งหมด ก็คือ แนวทางแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสามัคคีธรรมมีความสุขนั่นเอง

เมื่อศึกษาเกี่ยวกับความสามัคคีที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก ได้พบว่ามีคำอธิบายเกี่ยวกับความสามัคคี ในพระสูตรต้นตปิฎกนี้มีอยู่มากแห่งด้วยกัน เช่น จูฬโคตติงคสาธตสูตรว่าด้วยเหตุแห่งความสามัคคี หมายเอาการตั้งกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรมที่ประกอบด้วยเมตตาในมิตรสหายและคนทั้งหลายในสังคม โดยมีเรื่องราวเกี่ยวกับสาเหตุของสังฆสามัคคีว่า พระอนุรุทธเถระ พระนันทิยเถระและพระกิมพิลเถระ พักอยู่ในป่าโคตติงคสาธวัน พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปหาพระเถระเหล่านั้นแล้วตรัสถามว่า “ก็พวกเธอ ยังพร้อมเพรียงกัน ชื่นบานต่อกัน ไม่วิวาทกัน ยังเป็นเหมือนน้ำนมกับน้ำ แลดูกันและกันด้วยจักขุอันเป็นที่รักอยู่หรือ” พระเถระทั้งสามกราบทูลว่า “ยังเป็นผู้ชอบรับ” พระพุทธเจ้าตรัสถามต่อไปว่า “พวกเธอเป็นอย่างนั้นได้ด้วยเหตุอย่างไร” พระเถระทั้งสามต่างกราบทูลในทำนองเดียวกันว่า

พระพุทธเจ้าข้า ขอประทานพระวโรกาส ข้าพระองค์มีความดำริอย่างนี้ว่า เป็นลาภของเราหนอ เราได้ดีแล้วหนอ ที่ได้อยู่ร่วมกับเพื่อนพรหมจรรย์เห็นปานนี้ข้าพระองค์เข้าไปตั้งกายกรรมประกอบด้วยเมตตาในท่านผู้มีอายุเหล่านี้ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง เข้าไปตั้งวาจากรรมประกอบด้วยเมตตา เข้าไปตั้งมโนกรรมประกอบด้วยเมตตาในท่านผู้มีอายุเหล่านี้ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ข้าพระองค์มีความดำริอย่างนี้ว่า โฉนหนอ เราพึงเก็บจิตของตนเสีย แล้วประพฤติตามอำนาจจิตของท่านผู้มีอายุเหล่านี้ แล้วข้าพระองค์ก็เก็บจิตของตนเสีย ประพฤติอยู่ตามอำนาจจิตของท่านผู้มีอายุเหล่านี้ ภายของพวกข้าพระองค์ต่างกันจริงแล แต่ว่าจิตดูเหมือนกันพระพุทเจ้าข้า พวกข้าพระองค์ ยังพร้อมเพรียงกัน ชื่นบานต่อกัน ไม่วิวาทกัน ยังเป็นเหมือนน้ำนมกับน้ำ แลดูกันและกันด้วยจักขุอันเป็นที่รักอยู่^{๑๑}

ในตอนท้ายของพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญพระเถระทั้งสามว่า เป็นผู้ปฏิบัติตนเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข เพื่อนุเคราะห์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

^{๑๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๖๑-๓๖๘/๒๗๒-๒๗๕.

ในพระสูตรเดียวกัน ได้กล่าวถึงการที่พระอานนท์ตอบปัญหาของวัสสการพราหมณ์ว่า วัสสการพราหมณ์ ถามว่า พระอานนท์ผู้เจริญ มีภิกษุสักรูปหนึ่งบ้างไหมเล่า อันสงฆ์ที่ภิกษุผู้เป็นเถระมารูปด้วยกันสมมติแล้ว แต่งตั้งไว้ว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่องลับไปแล้ว ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งอาศัยของเราทั้งหลาย ซึ่งพระคุณเจ้าทั้งหลายจะพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้ฯ พระอานนท์ตอบว่า พราหมณ์ ไม่มีเลยแม้สักรูปหนึ่ง อันสงฆ์ที่ภิกษุผู้เป็นเถระมารูปด้วยกันสมมติแล้ว แต่งตั้งไว้ว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่องลับไปแล้ว ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งอาศัยของเราทั้งหลาย ซึ่งอาตมภาพทั้งหลายจะพึงเข้าไปหา ได้ในบัดนี้ วัสสการพราหมณ์ ถามต่อว่า พระอานนท์ผู้เจริญ ก็เมื่อไม่มีที่พึ่งอาศัยอย่างนี้ อะไรเล่าจะเป็นเหตุแห่งความสามัคคีกันโดยธรรมฯ พระอานนท์ ตอบว่า ดูกรพราหมณ์ อาตมภาพทั้งหลายมิใช่ไม่มีที่พึ่งอาศัยเลย พวกอาตมภาพมีที่พึ่งอาศัย คือ มีธรรมเป็นที่พึ่งอาศัยฯ^{๑๔}

จากใจความแห่งพระสูตร ได้แสดงถึงความสามัคคีของคณะสงฆ์ว่าหลังจากเสด็จดับขันธปรินิพพานขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คณะสงฆ์ถือเอาพระธรรมและพระวินัยเป็นใหญ่ ได้แก่ เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า พระสงฆ์ทุกรูปต้องเคารพพระธรรมวินัย เอาพระธรรมวินัยนั้นแหละเป็นที่พึ่งในการประกอบกิจกรรมต่างๆ และในการตัดสินวินิจฉัยคดีความต่างๆ และความสามัคคีนั้นต้องปฏิบัติทางกาย ทางวาจา และทางใจอย่างสม่ำเสมอทั้งต่อหน้าและลับหลัง โดยไม่ถือว่าตนเป็นใหญ่กว่าคนอื่น ให้เกียรติ ให้ความสำคัญต่อผู้อื่นด้วยจึงจะถือว่าได้บำเพ็ญสามัคคีธรรมในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาทอย่างสมบูรณ์ ซึ่งมีผลมากต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคมส่วนรวม

พระอภิธรรมปิฎก ในพระอภิธรรมปิฎกมีข้อความที่กล่าวถึงความสามัคคีไว้ตอนหนึ่ง เป็นลักษณะของการถาม-ตอบถึงปัญหาต่างๆ ว่า ถามว่า “ไม่พึงกล่าวว่า ความรู้ในอนาคคมีอยู่หรือ” ตอบว่า “ถูกแล้ว” ถามว่า “พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า คุณก่อนอานนท์ อันตราย ๓ อย่าง จักเกิดแก่เมืองปาฏลีบุตร คือ จากไฟ หรือจากน้ำ หรือจากการแตกความสามัคคี ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ” ตอบว่า “ถูกแล้ว”^{๑๕}

จากการถาม-ตอบในกถาวัตถุปกรณ์แห่งพระอภิธรรมปิฎกนี้ กล่าวถึงอันตรายที่สามารถจะเกิดขึ้นแก่เมืองปาฏลีบุตรได้นั้นมีอยู่ ๓ อย่างเท่านั้น และอาจนุลอมถึงประเทศไทยและประเทศอื่นๆ ในโลกนี้ได้ว่าเหตุแห่งการล่มสลายนั้นเกิดได้ด้วยเหตุ ๓ อย่าง กล่าวคือ ไฟไหม้ตามธรรมชาติ (อัคคีภัย) และไฟภายในมนุษย์ คือ กิเลส ๓ กอง ได้แก่

^{๑๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๕๐/๗๐.

^{๑๕} อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๑๐๗๒/๔๒๗.

- ๑) ราศีคติ ไฟราคะ ความอยาก
- ๒) โทศีคติ ไฟโทสะ ความพยายามท้อแท้
- ๓) โมหศีคติ ไฟแห่งความหลงมมาย^{๒๐}

ส่วนน้ำก็มีน้ำท่วมตามธรรมชาติ (อุทกภัย) แต่น้ำหรือห้วงน้ำที่สามารถท่วมเหล่าสัตว์ได้จากภายในนั้น ก็คือ โอะมะ ๔ อย่าง ได้แก่

- ๑) กาโอะมะ ห้วงน้ำแห่งกาม ความอยากรักใคร่
- ๒) ภโอะมะ ห้วงน้ำแห่งการเกิด ความยึดมั่นถือมั่นในความมีความเป็นของตน
- ๓) ทิฏโฐมะ ห้วงน้ำแห่งความคิดที่ผิด
- ๔) อวิชโอะมะ ห้วงน้ำแห่งความลุ่มหลง^{๒๑}

ห้วงน้ำทั้ง ๔ นี้ พึงพิจารณาได้ว่า การทำเกาะกล่าวคือที่พึ่งของตนให้เป็นตำบลที่ห้วงน้ำจะท่วมไม่ได้ ด้วยความหมั่นเป็นเหตุลุกขึ้นทำงานไม่อยู่เฉย ด้วยความไม่เลินเล่อ ด้วยความระวังและด้วยความปราบปรามฯ^{๒๒}

พระพุทธพจน์นี้ ให้ความสันนิษฐานลงโดย ๒ นัย คือ โดยพยัญชนะและโดยอรรถ โดยพยัญชนะว่า เกาะหรือดินแดนที่ตั้งเป็นประเทศบ้านเมืองอันเป็นถิ่นฐานของตน ได้ชื่อว่าเกาะ เกาะนี้ชื่อว่าเป็นที่พึ่งของชนผู้เกิดผู้อยู่ในที่นั้นด้วยความเป็นเจ้าของเพราะเป็นที่พำนักอาศัย อันตรายภายในภายนอกที่จะพึงเกิดขึ้นแก่ถิ่นฐาน ชื่อว่าห้วงน้ำ เกาะในสมุทรถล่มตามลำพังตนเอง เพราะเหตุบ้านดาลเป็น เช่น ภูเขาไฟประทุ ห้วงน้ำก็จะท่วมทำให้เป็นสมุทร มิฉะนั้น เกาะนั้นตั้งอยู่ปริ่มน้ำ เมื่อเกิดพายุใหญ่ทำให้สาครกำเริบห้วงน้ำก็จะท่วมทันทำให้เกิดอุทกภัยแก่ประชาชนในที่นั้น ชื่อนี้ฉันใดอันตรายที่จะเกิดขึ้นแก่ถิ่นฐานก็เป็นฉันนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะเหตุภายใน มิแตกสามัคคีกันเป็นอาทิกัมมิ ย่อมเกิดขึ้นเพราะเหตุภายนอก มิปัจจามิตรอำภิเป็นต้นก็มี อันตรายเหล่านี้ย่อมทำถิ่นฐานไม่ให้เป็นที่พึ่งพำนักของผู้เป็นเจ้าของ

ทำนองเดียวกับห้วงน้ำทำเกาะให้กลายเป็นสมุทร ฉะนั้น สมเด็จพระโลกนาถเจ้าประทานพระบรมพุทธโอวาทโดยนัยให้นรชาติเอาใจใส่ป้องกันรักษาทำนุบำรุงเกาะ คือ ถิ่นฐานที่พำนักของตน อย่าปล่อยให้ห้วงน้ำ คือ อันตรายท่วมทับได้เช่นนั้น ด้วยองค์สมบัติ ๔ ประการ คือ (๑) ด้วยความหมั่นเอาใจใส่ (๒) ด้วยความไม่ประมาทเลินเล่อ (๓) ด้วยความระวัง (๔) ด้วยความปราบปราม ถ้าเจ้าของถิ่นเกี่ยวคร้านเลินเล่อ ไม่คอยระวังและระงับความเสียหายอันตรายก็ได้

^{๒๐} พุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๓๓/๒๓๕-๒๓๖.

^{๒๑} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๓๓๓/๘๗.

^{๒๒} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒/๑๓.

ช่องเกิดขึ้น ถ้าเจ้าของตั้งอยู่ในองคสมบัติ ๔ ประการ คือ มีเพียรเพื่อจะจัดจะทำกิจที่ยังไม่ได้จัดไม่ได้ทำ และเพื่อจะรักษาธุระที่ได้จัดได้ทำขึ้นแล้วให้เป็นไปโดยสม่ำเสมอ เอาใจใส่ไม่เพิกเฉยปล่อยให้เสื่อมทราม คอยระวังคิดกันความเสียหายอันยังไม่มีความมุ่งบ่บัดความเสียหายที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป อันตรายก็ไม่ได้ช่องที่จะเกิดเหมือนประชาชนที่อยู่ในเกาะหรือดินแดนอันลุ่ม เพียรถมที่หรือก่อทำนบกั้นห้วงน้ำอันจะท่วมถึง และคอยระวังรักษาแก้ไขด้วยความไม่ประมาทฉะนั้น ดังนี้ได้ชื่อว่าทำเกาะไม่ให้ห้วงน้ำท่วมได้ ในพระพุทธภาษิตนี้โดยพยัญชนะ โดยอรรถนั้น กุศลธรรมที่ได้ชื่อว่าเกาะเป็นที่พึ่งของสัตว์โลกผู้ตกอยู่ในสงสารสาคร สังกิเลสธรรมอันจะทำอันตรายแก่บุคคลชื่อว่าห้วงน้ำ สัตว์เหล่านั้นได้อาศัยกุศลความดีความงามเป็นที่พำนัก ย่อมทรงตนอยู่ได้ในสังสารวัฏ ไม่จมลงในบาปกาล กล่าวคือ ยังตนให้ตั้งขึ้นได้ในสมบัตินั้นๆ เป็นต้นว่า โภกทรัพย์และอิศริยยศ มีความสามารถจะนำอรรถภาพไปโดยสวัสดิ ไม่ต้องประพฤตินุจรอันจะทำให้ตกต่ำลำบากเพราะ ชีวิตบาปเป็นเหตุ ถ้าปล่อยให้สังกิเลสครอบงำ ก็จะทำอันตรายแก่กุศลสุจริตที่ได้ประพฤตินมา ยังบุคคลให้ตกต่ำลงไปเหมือนคนเรือแตกขึ้นฝั่งเกาะได้แล้ว ถูกห้วงน้ำท่วมพากันกลับไปตกในสาคร ฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ตรัสสอนให้ทำเกาะ อย่าให้ห้วงน้ำท่วมทับได้เช่นนั้นด้วยคุณสมบัติ ๔ ประการที่กล่าวแล้ว เป็นไปในอันเพียรทำกุศลความดีที่ยังไม่ได้ทำเอาใจใส่รักษาความดีที่ได้ทำแล้ว คอยระวังไม่ให้ช่องแก่อกุศลความชั่วที่ยังไม่ได้ทำ เป็นธุระปราบปรามใจตนให้ละทิ้งความชั่วที่เคยทำแล้ว ดังนี้ชื่อว่าทำเกาะไม่ให้ห้วงน้ำท่วมได้^{๒๓}

๒.๑.๒ ความหมายของความสามัคคีตามอรรถ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของคำว่าความสามัคคี และคำอื่นๆ ที่มีความหมายคล้ายคลึงกันไว้ดังนี้

ความสามัคคี หมายถึง ความพร้อมเพรียงกัน ความปรองดองกัน กิริยาที่พร้อมเพรียงกันทำร่วมมือร่วมใจกันทำ เช่น กลืนสามัคคี ฝ่าป่าสามัคคี^{๒๔}

สมัครสมาน หมายถึง เชื่อมสามัคคี เช่น จะทำงานอะไรขอให้สมัครสมานกัน^{๒๕}

ปรองดอง หมายถึง ออมชอม ประนีประนอม ยอมกัน ไม่แก่งแย่งกัน ตกลงกันด้วยความใกล้เคียง ตกลงกันด้วยไมตรีจิต^{๒๖}

^{๒๓} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระมงคลวิเสสเถา , พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๖-๑๐๘.

^{๒๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๗๘.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๒๕.

สมาน หมายถึง เสมอกัน เท่ากัน

สมานกิจ หมายถึง การดำเนินอย่างเดียวกัน การมีความเห็นพ้องกัน

สมานฉันท์ หมายถึง ความพอใจร่วมกัน ความเห็นพ้องกัน เช่น มีความเห็นเป็นสมานฉันท์^{๒๖}

ร่วม หมายถึง มีส่วนรวมอยู่ด้วยกัน เช่น ร่วมกิน ร่วมนอน มีส่วนรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เช่น ร่วมใจ ร่วมสามัคคี มีส่วนร่วมในที่แห่งเดียวกัน เช่น ร่วมโรงเรียน ร่วมบ้าน ร่วมห้อง ร่วมหอ มีส่วนร่วมในภาวะหรือสถานะเดียวกัน เช่น เพื่อนร่วมชาติ มีศัตรูร่วมกัน ทำบุญร่วมญาติ ร่วมเป็นร่วมตาย ร่วมทุกข์ร่วมสุข ร่วมชะตากรรม ร่วมใจ หมายถึง มีความนึกคิดอย่างเดียวกัน เช่น เพื่อนร่วมใจร่วมมือ หมายถึง พร้อมใจช่วยกัน^{๒๗}

ฉะนั้น ความหมายของคำว่าสามัคคีตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ จึงหมายถึง สภาวะทางกาย วาจาและใจของหมู่ชนในสังคมนั้นมีเอกราช คือ เป็นหนึ่งเดียวในการประพฤติปฏิบัติตามข้อบังคับ และละเว้นข้อที่ห้ามเพื่อนำมาซึ่งสันติสุข ความเจริญรุ่งเรืองของสังคมนั้นๆ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของคำว่า “สามัคคี” ไว้ว่า “สามัคคี หมายถึง ความพร้อมเพรียงกันมีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน สมานฉันท์ หมายถึง มีความพอใจร่วมกัน พร้อมใจกัน”^{๒๘}

สรุปได้ว่า ความสามัคคี หมายถึง การแสดงออกซึ่งความร่วมมือ ร่วมใจ ร่วมแรงทางกาย ทางวาจา และทางใจของผู้คนในสังคมเพื่อก่อให้เกิดความดีงามและผลประโยชน์ที่ทุกคนพึงได้รับอย่างเท่าเทียมกัน แต่ความสามัคคีมิใช่จะเป็นเรื่องที่จะทำหรือปฏิบัติได้ง่ายๆ ซึ่งทั้งหมดนี้ก็ล้วนขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยต่างๆ ด้วย เช่น ทศนคติ จาริตประเพณี ศรัทธาความเชื่อมั่น การปฏิบัติหน้าที่ของผู้คนที่ได้รับความมอบหมาย ผู้นำ และความตั้งใจจริงของผู้คนทุกคนในสังคมไทยเป็นหลัก ความสามัคคีที่จะนำไปสู่ความสงบสุขและความเจริญรุ่งเรืองของประเทศชาติจึงจะสามารถเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕๒.

^{๒๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๑๓๐.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒๖.

^{๒๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕๔.

๒.๒ คุณลักษณะของความสามัคคี

ลักษณะของความสามัคคีตามทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาท คือ แนวความคิดและการปฏิบัติที่เกี่ยวกับการกระทำโดยตรง และเพื่อส่งเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะของความสามัคคีได้อย่างถูกต้อง ด้วยเหตุนี้ การแสดงออกซึ่งการกระทำจึงเป็นอีกวิธีหนึ่งของความสามัคคี และเป็นหลักสำคัญที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดเรื่องความสามัคคีในพระพุทธศาสนาเถรวาทได้อย่างตรงไปตรงมา ดังคุณลักษณะที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และนักวิชาการได้กล่าวถึงคุณลักษณะของความสามัคคีไว้ดังนี้

ลักษณะของความสามัคคีที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ใช้คำว่า สังฆสามัคคี ซึ่งมีลักษณะความสามัคคีปรองดองกัน ความพร้อมเพรียงกันของหมู่คณะหรือสงฆ์ การกระทำที่เรียกว่า “สังฆสามัคคี” คือ การนำเอาธรรม วินัย เป็นต้นมากล่าวตามความเป็นจริง ช่วยให้เกิดความสมานฉันท์กันในหมู่คณะหรือสงฆ์ มีการพร้อมเพรียงกันทำสังฆกรรมต่างๆ การกระทำเช่นนี้เรียกว่า “สังฆสามัคคี”^{๑๐}

นอกจากนี้ยังมีคุณลักษณะของนักวิชาการที่ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของความสามัคคีไว้ดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ท่านยังได้กล่าวถึง ความสามัคคีของมวลมนุษย์ว่าทุกคนสามารถปฏิบัติได้เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม เพื่อความสงบสุข ความเจริญของโลก มนุษย์ทุกคนสามารถร่วมมือกัน มีความสมัครสมานสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการสร้างสรรค์โลกได้ด้วยการปฏิบัติตนตามหลักพรหมวิหาร ๔ ประการ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เพราะหลักธรรมดังกล่าวนี้ พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้เพื่อให้มนุษย์ทุกคนเป็นพรหม คือ เป็นผู้สร้างสรรค์อภิบาลโลก ช่วยกันบำรุงรักษาโลกนี้ให้มีสันติสุข ด้วยริ้วแรงความพากเพียรของมนุษย์เอง โดยไม่ต้องรอเทพเจ้าหรืออำนาจวิเศษใดๆ มาบันดาลให้^{๑๑}

จากทัศนะเกี่ยวกับความสามัคคีของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) แสดงให้เห็นว่าและเข้าใจว่าในสังคมปัจจุบัน ถือหลักความเสมอภาคที่แบบแผนความประพฤติต่างๆ ตามที่ถือสืบๆ กันมาแต่เดิม ได้ถูกล้มล้างไป หรือถูกตั้งข้อสงสัยไปหมด และทั้งๆ ที่มีแนวคิดภูมิปัญญาชนิดที่ว่า “รู้แจ้งเจนจบ” แพร่สะพัดไป แต่ชีวิตของผู้คนกลับสับสนวุ่นวายยิ่งกว่ายุคสมัยใดๆ ในสภาพเช่นนี้ คำสอนของพระพุทธศาสนาที่ย้อนยุคสมัยมีมาแต่ครั้งทีอะไรๆ ยังเป็นไปตามธรรมดาสามัญ ศาสนา

^{๑๐} วิ.ฐ. (ไทย) ๗/๔๐๖/๑๓๕.

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *กรณีธรรมกาย*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์อ้าไฟ, ๒๕๔๒), หน้า ๓๒๖.

ที่ย้อนยุคสมัยมีมาแต่ครั้งทีอะไรๆ ยังเป็นไปตามธรรมดาสามัญกว่านี้ อย่างมากมายนั้น จะเป็นเสมือนกระแสอากาศสดชื่นบริสุทธิ์ที่ผ่านเข้ามาในห้องที่มีผู้คนแออัด บางทีอาจจะถึงเวลาแล้วที่เราจะหวนกลับไปหาคุณค่าที่เก่าๆ แต่คงทนดีกว่า เมื่อการดำเนินชีวิตและกิจต่างๆ ยึดหลักความเอื้ออาทรเห็นอกเห็นใจกัน มากกว่าจะมุ่งหาผลประโยชน์ให้แก่ตน ก็จะเห็นผลปรากฏว่าชีวิตและกิจการเหล่านั้นมิใช่จะเลวร้ายอย่างที่เรเคยคิด และที่แท้แล้วมันจะช่วยให้ชีวิตของเราโปร่งโล่งเบาสบายขึ้นด้วย คนปัจจุบันจำนวนมากมองชีวิตทุกวงการเป็นการต่อสู้ระหว่างผลประโยชน์ที่ขัดกัน เกิดเป็นฝ่ายนายจ้างกับลูกจ้าง รัฐบาลกับราษฎร คนมีกับคนจน และแม้แต่หญิงกับชาย หรือลูกกับพ่อแม่ เมื่อคนถือเอาทรัพย์และอำนาจเป็นจุดหมายของชีวิต สังคมก็กลายเป็นสนามต่อสู้ระหว่างผลประโยชน์ส่วนตัวที่ขัดกัน เราก็เลยต้องเที่ยวหาจริยธรรมสำหรับมาป้องกันผลประโยชน์แบบเห็นแก่ตัว โดยถือ “สิทธิของแต่ละคนที่จะแสวงหาความสุข” แล้วเราก็เลยต้องหาจริยธรรม ดังเช่น “สิทธิมนุษยชน” มาคอยกีดกันกันและกันไว้ ไม่ให้คนมาเชือดคอหอยกัน ในระหว่างที่กำลังวิ่งหาความสุขนั้น

พระราชนิเวศรังสีคัมภีร์ปัญญาจารย์ (หลวงปู่เทศก์ เทสรังสี) ได้กล่าวถึง คุณลักษณะของความสามัคคีไว้ ดังนี้

ความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ ตั้งแต่สองคนขึ้นไปเรียกว่า คณะสี่คนขึ้นไปเรียกว่า หมู่ ความพร้อมเพรียงของหมู่คณะเป็นความสุขอย่างยิ่ง คนยิ่งมากขึ้นไปจะเป็น ๒๐ หรือ ๕๐ คนหรือตั้ง ๑๐๐ คน มีความสามัคคีกัน ยิ่งได้ความสุขมาก คู่แต่ตัวของเราคงคนเดียวก็แล้วกัน ถ้าไม่สามัคคีกันก็ไม่ได้ความสุขเหมือนกัน ตัวอย่างเช่น ใจคิดอย่างหนึ่ง มือไม้ไม่ทำ ขาไม่เดิน งอแงเปลี้ยเสียา เป็นอัมพาตไป มันก็ไม่สบายใจ ปากท้องของเราก็เหมือนกัน เราหาอาหารมาให้รับประทานลงไป ปากมันก็เคี้ยวกลืนลงไป แต่ลำไส้มันไม่ทำงาน มันไม่พร้อมเพรียงสามัคคีกัน มันจะต้องปวดท้อง อึดอัด เดือดร้อนแก่เราเพียงใด ส่วนร่างกายของเราก็เหมือนกัน ทุกชิ้นทุกส่วนถ้าหากขาดความสามัคคีชนิดเดียว เป็นต้นว่าแขนทั้งสองหยุดไม่ทำงาน เหตุนี้ เราควรอดควรทนต่อเหตุการณ์ เมื่อมีจิตใจต่างกัน มีกิริยาอาการต่างกัน จึงควรอดอย่างยิ่ง อย่าเอาอารมณ์ของตนควรคิดถึงอกเราอกเขาบ้าง ถ้าหากเราเอาแต่อารมณ์ของตนแล้ว จะแสดงความเหลวไหลเลวทรามของตนแก่หมู่คณะเป็นเหตุให้เสียคน เพราะชื่อเสียงยังกระจายออกไปทั่วทุกทิศ เสียหายหลายอย่างหลายประการ สิ่งใดที่ไม่สบายอารมณ์ของเรา จงยับยั้งตั้งสติตั้งจิต พิจารณาให้ดีเสียก่อนว่าสิ่งนั้นถ้าเราพูดหรือทำลงแล้วมันจะเป็นผลดีและผลเสียแก่เราและหมู่คณะน้อยมากเพียงใด จึงคิดจึงนึกและจึงทำจะไม่พลาดพลั้ง และจะไม่เสียคน อดที่ไหน อดที่ใจของเรา “อด” คำนี้กินความกว้างและลึกซึ้งด้วย เมื่อเราพิจารณาถึงความอดทนแล้วก็จะเห็นว่า สรรพกิเลสทั้งปวงที่จะล้นมาท่วมทับมนุษย์สัตว์ทั้งหลาย ในโลกนี้ แผลงละเอียดเป็นจุลวิจุลไปก็เพราะความอดนี้ทั้งนั้น เช่น โกรธจะฆ่ากัน แต่มีสติอดทนอยู่ได้จึงไม่

ฆ่า เห็นสิ่งของเขา คิดอยากจะลักขโมยของเขา มีสติอดทนยับยั้งไว้ เพราะกลัวเขาจะเห็นหรือกลัวโทษ จึงไม่ขโมย เห็นบุตรภรรยาสามีคนอื่นสวยงาม เกิดความกำหนัดรักใคร่ คิดอยากจะประพฤติกผิดในกาม มีสติขึ้นมาแล้วอดทนต่อความกำหนัดหรือกลัวว่าเขาจะมาเห็น กลัวต่อโทษในปัจจุบันและอนาคต แล้วอดทนต่อความกำหนัดนั้น การที่จะพูดเท็จ พูดคำไม่จริง หรือดื่มสุราเมรัยก็เช่นกัน เมื่อมีสติขึ้นมาแล้วก็อดทนต่อความชั่วนั้นๆ ได้ แล้วไม่ทำความชั่วนั้นเสีย ความอดทนเป็นคุณธรรม ที่จะนำบุคคลในอันที่จะละความชั่วได้ทุกประการ และเป็นเหตุให้สมานมิตรกันทั้งโลกได้อีกด้วย ถ้าเราไม่มีการอดทนปล่อยให้ประกอบกรรมชั่วดังกล่าวมาแล้ว โลกวันนี้ก็จะอยู่ไม่ได้แตกสลายไปเลย โทษ ๕ ประการนี้ เป็นเหตุให้มนุษย์สัตว์โลกแตกความสามัคคีปรองดองซึ่งกันและกัน^{๗๒}

สรุปได้ว่า หากผู้คนในสังคมไม่มีศีล ๕ ปัญหาวุ่นวายต่างๆ จะต้องเกิดมีอย่างแน่นอน ฉะนั้น การที่จะช่วยให้สังคมหรือโลกทั้งหมดอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขนั้น ผู้คนจำต้องปฏิบัติตามหลักศีลธรรมอันดีงามในทางพระศาสนา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ได้ประทานพระบรมราโชวาทในโอกาสเสด็จออกมหาสมาคม ณ สีหบัญชร พระที่นั่งอนันตสมาคม วันศุกร์ที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๔๕ มีใจความว่า

คุณธรรมซึ่งเป็นที่ตั้งของความรักความสามัคคีที่ทำให้คนไทยเราสามารถร่วมมือร่วมใจกันรักษาและพัฒนาชาติบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองสืบต่อกันไปได้ตลอดรอดฝั่ง

ประการแรก คือ การที่ทุกคนคิด พูด ทำ ด้วยความเมตตา มุ่งดี มุ่งเจริญต่อกัน

ประการที่สอง คือ การที่แต่ละคนต่างช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประสานงาน ประสานประโยชน์กันให้งานที่ทำสำเร็จผล ทั้งแก่ตน แก่ผู้อื่น และแก่ประเทศชาติ

ประการที่สาม คือ การที่ทุกคนประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในความสุจริต ในกฏกติกาและในระเบียบแบบแผน โดยเท่าเทียมเสมอกัน

ประการที่สี่ คือ การที่ต่างคนต่างพยายามทำความดีความเห็นของตนให้ถูกต้องเที่ยงตรง และมั่นคงอยู่ในเหตุในผล หากความคิดจิตใจและการประพฤติปฏิบัติที่ลงรอยเดียวกัน

ในทางที่ดี ที่เจริญนี้ยังมีพร้อมมูลอยู่ในกายใจของคนไทย ก็มั่นใจได้ว่าประเทศไทยจะดำรงมั่นอยู่ได้ตลอดไป จึงขอให้ท่านทั้งหลายในมหาสมาคมนี้ ทั้งประชาชนชาวไทยทุกหมู่เหล่าได้รักษาจิตใจและคุณธรรมนี้ไว้ให้เหนียวแน่นและถ่ายทอดความคิดจิตใจนี้กัน

^{๗๒} พระราชานิโรธรังสีคัมภีร์ปัญญาจารย์ (หลวงปู่เทศก์ เทสรังสี), ความสามัคคี. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.dhammadjak.net/board/viewtopic.php?t=๑๕๐> [๑ สิงหาคม ๒๕๕๒].

ต่อไปอย่าให้ขาดสายเพื่อให้ประเทศชาติของเราดำรงยืนยงอยู่ด้วยความร่มเย็นเป็นสุขทั้งในปัจจุบัน และในภายหน้า ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสากล จงดลบันดาลรักษาประเทศไทยให้ปลอดภัยจากภัยอันตรายทุกสิ่ง และอำนวยความสุขความเจริญสวัสดิ ให้เกิดแก่ประชาชนชาวไทยทั่วกัน^{๓๓}

สรุปใจความสำคัญที่ว่าความเจริญรุ่งเรือง ความสงบสุขของชาติบ้านเมืองและของตัวส่วนบุคคลแต่ละคนนั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยความรู้รักสามัคคี ร่วมมือร่วมแรงกันของทุกๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง หากต่างคนต่างแสวงหาหรือกระทำเพียงฝ่ายเดียวแล้ว ความเจริญ ความสงบสุขก็ยากที่จะเกิดขึ้นได้ แม้เกิดขึ้นได้ก็เป็นความเจริญและความสงบสุขที่ไม่ยั่งยืนได้เลย ฉะนั้น หากประชาชนชาวไทยทุกหมู่เหล่ารักพระเจ้าอยู่หัว รักบ้านเมือง รักคนอื่น และรักตนเองแล้ว ทุกๆ คนล้วนมีหน้าที่จะต้องปฏิบัติตนตามบทบาทหน้าที่ของตนที่ได้รับมอบหมาย เป็นนักเรียนนักศึกษาที่ต้องตั้งใจเล่าเรียนศึกษาหาความรู้ เป็นข้าราชการที่ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่อย่างถูกต้องยุติธรรมเที่ยงตรง เป็นบิดามารดาของบุตรธิดาก็ต้องตั้งใจพ่าสอนแต่สิ่งที่ดีงามแก่บุตรธิดา และเป็นพระภิกษุสงฆ์ที่ตั้งใจประพฤติปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัย ทำการสั่งสอนชาวบ้านโดยไม่หวังแก่ลาภสักการะเป็นต้น ฉะนั้น ความเจริญ ความสุข ความทุกข์ของสังคมล้วนมีเหตุปัจจัยมาจากประชากรในสังคมนั้นๆ เอง หาใช่สิ่งอื่นไม่ แม้ว่าปัจจัยภายนอกจะมีอยู่บ้างก็ตาม หากประชาชนผู้เป็นสมาชิกของสังคมซึ่งเป็นปัจจัยภายในมีความสามัคคี รักใคร่ปรองดองกันแล้วก็สามารถต้านทานหรือทำลายปัญหาอุปสรรคที่เกิดจากปัจจัยภายนอกนั้นได้

ประเวศ วะสี ได้กล่าวถึงลักษณะของสามัคคีอันแสดงถึงความเข้มแข็งของชุมชนไทยว่าต้องประกอบด้วยองค์ธรรม ๕ ประการจึงจะสามารถสร้างความสามัคคีปรองดองนำไปสู่ความเจริญของชาติบ้านเมืองได้ พอสรุปใจความได้ว่า

ในการสร้างสังคมสันติประชาธรรมให้สำเร็จต้องคำนึงถึงองค์ประกอบหรือขั้นของสังคมให้ครบทั้ง ๕ คือ ศีลธรรมเข้มแข็ง ปัญญาเข้มแข็ง เศรษฐกิจถูกต้อง รัฐถูกต้อง และสังคมเข้มแข็ง ทั้ง ๕ คือ เบื้องต้นของสังคม ขั้น ๕ มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงและมีผลถึงกัน ต้องพัฒนาให้ครบทั้ง ๕ ประการอย่างเชื่อมโยงกันจึงจะเกิดสังคมสันติประชาธรรมมีความสามัคคีปรองดองกัน การพัฒนาอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเอกเทศ จะเป็นเศรษฐกิจที่ดี ศีลธรรมที่ดี จะไม่ได้ผลในองค์ประกอบทั้ง ๕ “สังคมเข้มแข็ง” เป็นฐาน ถ้าสังคมเข้มแข็ง เศรษฐกิจจะดี การเมืองจะดี ศีลธรรมจะดี และทำให้ปัญญาเป็นไปด้วยดี ฉะนั้น ยุทธศาสตร์ชาติควรพุ่งเป้าไปสู่การสร้างสังคม

^{๓๓} กระทรวงวัฒนธรรม, สรุปผลการดำเนินงานกิจกรรม “ฉลอง ๖๐ ปีครองสิริราชสมบัติ”, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑.

เข้มแข็ง ใช้สังคมเข้มแข็งเป็นเครื่องพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และศีลธรรม เพราะสังคมเข้มแข็ง หมายถึง สังคมที่มีการรวมกลุ่มกันในรูปแบบต่างๆ เช่น ชมรม สมาคม มูลนิธิ สหกรณ์ ชุมชน หรือ ประชาคม เมื่อมีการรวมตัวกันเป็นชุมชนหรือประชาคม จะเกิดพลังสร้างสรรค์ที่สามารถป้องกันสิ่ง ร้ายและสร้างสิ่งดีทุกอย่าง ทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การเมือง และสุขภาพ ทุกคนในสังคมต้องร่วมมือกันในการปฏิบัติหน้าที่ของตนตามฐานะ ตำแหน่ง เช่น ข้าราชการ พ่อค้า และประชาชน เป็นต้น ทุกคนต้องมีศีลธรรมประจำใจ มีปัญญา รัฐบาลผู้ดูแลชาติก็ต้องมีศีลธรรม มีปัญญาสามารถสร้างเศรษฐกิจความเป็นอยู่ที่ดีให้เกิดแก่ประชาชนในชาติ ทำสังคมทุกๆ ด้านให้ เข้มแข็งด้วยตนเองให้ได้จึงจะสามารถนำชาติบ้านเมืองให้อยู่รอดปลอดภัยมีความสุขได้^{๓๔}

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า หากสังคมใดต้องการความเจริญรุ่งเรืองไม่ ว่าด้านใดๆ ก็ตาม เป้าหมายแรกที่ต้องปฏิบัติ ก็คือ ทำสังคมให้เข้มแข็ง หมายความว่า ทำผู้คนใน สังคมนั้นให้มีศักยภาพทางกระทำ ทางความคิด เกิดความสามัคคีปรองดองกันฉันท์พี่น้อง กล่าวคือ สามารถรู้ดี รู้ชั่วในสิ่งต่างๆ ได้ พร้อมทั้งมีการศึกษาปฏิบัติตามความรู้ที่คั้นั้น โดยแบ่งภาระหน้าที่ ของผู้คนในสังคมว่าต้องรับผิดชอบ เช่น ในครอบครัวก็เป็นหน้าที่ของบิดามารดา ในโรงเรียนก็เป็น หน้าที่ของครูอาจารย์ในสังคมอื่นๆ เป็นหน้าที่ของนักบริหารสถาบันทางสังคมเหล่านั้นรับผิดชอบ เป็นต้น

๒.๓ องค์ประกอบของความสามัคคี

องค์ประกอบของความสามัคคีตามทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาท คือ แนวความคิด และการปฏิบัติที่เกี่ยวกับการกระทำโดยตรง และเพื่อส่งเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะของความ สามัคคีได้อย่างถูกต้อง ด้วยเหตุนี้ การแสดงออกซึ่งการกระทำจึงเป็นอีกวิธีหนึ่งของความสามัคคี และเป็นหลักสำคัญที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดเรื่องความสามัคคีในพุทธศาสนา เถรวาทได้อย่างตรงไปตรงมา

ในเรื่องเกี่ยวกับการปกครองอันแสดงถึงองค์ประกอบของความสามัคคีของผู้คนใน สังคม โดยที่พระพุทธเจ้าทรงมุ่งไปที่บุคคลมิใช่ระบบ เนื่องจากรัฐมิใช่เพื่อความสุขของประชาชน และความทุกข์ที่แท้ต้องเป็นความดิ้นตามหลักธรรมคำสอนของพระองค์ ดังนั้น คำสอนของ พระพุทธเจ้าจึงมีจุดมุ่งหมายเดียวของชีวิต คือการประเมินค่าว่าอะไรดี อะไรชั่ว จะต้องเป็นไปใน แนวเดียวกัน จะขัดแย้งกันไม่ได้ ซึ่งจะให้ความสำคัญแก่ตัวบุคคลผู้มีหน้าที่ปกครองมากกว่า คือ เมื่อบุคคลเป็นคนดีแล้ว ไม่ว่าจะปกครองด้วยระบบใดก็ตามก็จะนำประชาชนไปสู่ความดี และ

^{๓๔} ประเวศ วะสี, ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคมและศีลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๑), หน้า ๖๔-๖๕.

ความสุขได้ทั้งสิ้น พระพุทธเจ้าทรงปรารถนาจะสร้างคนมากกว่าสร้างระบบ เนื่องจากให้ผลที่ตรงกว่า และถาวรกว่า แต่การที่ต้องสร้างระบบในปัจจุบัน ก็เพราะสร้างคนไม่สำเร็จนั่นเอง และเมื่อสร้างคนไม่สำเร็จ อย่างน้อยก็เอาระบบมาควบคุมคนบ้างก็จะทำให้เกิดผลขึ้นได้บ้าง เพื่อให้บรรลุเป้าหมายเช่นที่ประสงค์นั้น พระพุทธเจ้าได้กำหนดสังคมตัวอย่างขึ้นเป็นแบบฉบับ เพื่อใช้ในการปกครอง และเป็นตัวอย่างให้เห็นว่าการประพฤติตามธรรม การมีธรรมเป็นแกนกลางของสังคม ก่อผลประโยชน์ได้จริงเพียงใด สังคมตัวอย่างในสมัยนี้คือสังคมพุทธอันประกอบด้วยบริษัท ๔ ได้แก่ “สังคมภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา”^{๓๕} นั่นเอง โดยเฉพาะสังคมพระอริยสงฆ์เป็นสังคมตัวอย่างของสังคมพุทธบริษัทด้วยกัน เป็นตัวอย่างของสังคมภายนอกด้วย กฎเกณฑ์ต่างๆ คำสอนต่างๆ จึงเน้นหนักที่พระสงฆ์ เริ่มต้นที่พระสงฆ์ และกวาดขันที่พระสงฆ์มาก ผลที่ได้รับก็คือ เป็นสังคมที่มีความสงบสุข ไม่มีการถือชั้นวรรณะ มีการเคารพกันตามลำดับอาวุโส มีความประพฤติทางกาย ทางวาจา สงบเสงี่ยมเรียบร้อยเสมอกัน มีทัศนคติความคิดเห็นเป็นสัมมาทิฏฐิอย่างเดียวกัน สมาชิกในสังคมต่างก็เป็นคนว่าง่ายสอนง่าย ปกครองง่าย มีเหตุมีผล มีความรับผิดชอบ ไม่เป็นการขัดแย้งกันรุนแรงถึงขั้นก่อการทะเลาะวิวาทกันใหญ่โต เพราะเหตุแห่งความคิดไม่ตรงกัน สังคมพระสงฆ์จึงเป็นสังคมที่ชี้ให้เห็นว่าการปกครองโดยธรรม แต่ปัญหามันมีอยู่ว่า บุคคลที่จะมาทำหน้าที่เป็นผู้ครองนั้น มีความเข้าใจในหลักธรรมและพุทธวิธีการปกครองของพระองค์มากน้อยเพียงใด และจะนำเอาพุทธวิธีการปกครองมาใช้ในการปกครองอย่างไร ให้มีความเหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน และให้มีความเป็นธรรมกับผู้อยู่ภายใต้การปกครอง และใช้อำนาจอย่างเป็นธรรมอย่างไร

สรุปว่า นักปกครองที่ดี พระพุทธเจ้าให้ยึดหลักการปกครองโดยธรรม คือ ยึดธรรมาธิปไตย นักปกครองที่ถือธรรมเป็นหลักการ ถือธรรมเป็นธงชัยนี้จะเป็นผู้มีความรู้ ความฉลาด มีความขยันหมั่นเพียร มีความสุจริต และมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ซึ่งจะทำให้ นักปกครองปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ กล่าวคือ จะสามารถวางแผน จัดองค์กร แต่งตั้งบุคลากรอำนวยการ และควบคุมได้ดีต้องมีความฉลาด ขยัน สุจริต และมีมนุษยสัมพันธ์ ยิ่งนักปกครองมีคุณธรรมเข้ามาเพิ่มอีกมากเท่าใด ก็ยิ่งทำหน้าที่ของผู้ปกครองได้ดีมีประสิทธิผลมากขึ้นเท่านั้น ตรงกันข้ามถ้าผู้ปกครองขาดคุณธรรมแล้วแม้เพียงบางประการ เขาก็เป็นผู้ปกครองที่ดีไม่ได้รับการปลูกฝังคุณธรรมของสังคมตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจและนำไปใช้แก้ไขปัญหาต่างๆ ในสังคมได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เนื่องจากสังคมเป็นระบบความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตของคนในสังคมรวมกันเป็นชาติที่มีจุดเด่นหลายประการ เช่น ความสัมพันธ์ของครอบครัว ชุมชนที่มีความ

^{๓๕} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๐/๑๗๕.

เข้มแข็ง อบอุ่นมีความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน โดยการนำหลักธรรมทางศาสนาไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เป็นคนดีมีคุณธรรมภายใต้สิ่งยึดเหนี่ยวหรือศูนย์รวมจิตใจของประชาชน ทำให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข มีความสมานฉันท์ พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันกับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม หากวิถีชีวิตคนในสังคมได้มีการปรับตัวสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น รู้เท่าทันเหตุการณ์ ครอบตนได้อย่างมีสติ และบูรณาการกันอย่างสมดุลและยั่งยืนแล้วจะเป็นระบบวัฒนธรรม อันมีคุณค่าอย่างยิ่งที่จะช่วยผดุงคุณค่าทางสังคมและจิตใจอันจะนำมาซึ่งความสันติสุข และสันติภาพของมนุษยชาติรวมทั้งเป็นภูมิคุ้มกันต่อภาวะวิกฤติต่างๆ ได้

๒.๔ จุดมุ่งหมายของความสามัคคี

ขึ้นชื่อว่า ความสามัคคีที่เป็นธรรมแล้ว ก็ย่อมมีผลเป็นความสุข ความเจริญของหมู่ชน ในชาติสังคมนั่นเอง มีข้อความที่เน้นให้ทราบถึงจุดมุ่งหมายของความสามัคคีของหมู่ชนทุกหมู่เหล่า ๒ ประการด้วยกัน ได้แก่

๑) ความพร้อมเพรียงของหมู่ชน

๒) ความพร้อมเพรียงทำให้เกิดความสุข^{๓๖}

ความพร้อมเพรียงดูเหมือนเหมือนย่อมมีในสิ่งทั่วไป นาฬิกาข้อมือมีเครื่องจักรและอื่นๆ สำหรับนาฬิกาที่เดินได้ คือ สิ่งเหล่านั้นพร้อมเพรียงกันเป็นไปตามส่วนตามหน้าที่ของมัน ถ้าไม่ได้ส่วนหรือชำรุดเสียบางอย่างขาดไปบางอย่างก็เดินไม่ได้ ชาติทั้ง ๔ ของคนพร้อมเพรียงกันทำกิจตามหน้าที่ของตนเป็นไปเสมอไม่หย่อนไม่กำเริบ คนก็มีความสุข ถ้ากำเริบหรือหย่อนไปคนก็ไม่สบาย หมู่ใดมีกิจที่ต้องทำอย่างใด ต่างก็ช่วยกันทำไม่แก่งแย่งกันเอาเปรียบกัน ความพร้อมเพรียงของหมู่นั้นต้องทำอย่างนั้นก็ย่อมมีบริบูรณ์

ความพร้อมเพรียงของหมู่มิแล้วก็ให้เกิดสุข คือ ต่างคนต่างอยู่สำราญด้วยกัน ไม่บาดหมางกัน ควบคุมหมู่นั้นให้เป็นที่มั่นคง เป็นที่ครั้นคร้ามของเหล่าชนจะมาดูหมิ่นข่มเหงยัง โภคทรัพย์ศฤงคารบริวารให้เจริญทวี ต่างคนต่างมีอหิชาศึยต่อกัน ผ่อนหนักผ่อนเบาต่อกันไม่ถือกัน ไม่ล่วงเกินกันให้เหลือเกิน ช่วยตักเตือนกัน เห็นแก่กันมากกว่าเอาเปรียบแต่ประโยชน์ตนหวังดีต่อกัน มีเมตตาทายกรรม เมตตาวจิกรรม เมตตาโมกกรรมต่อกัน เป็นเหตุให้มีสามัคคีบุคคลนั้นระคนอยู่ด้วยสังสัคคะ คือ เหว ย่อมไม่พ้นไปจากเวรได้ และที่ว่า “ความพร้อมเพรียงกันให้เกิดสุข”^{๓๗} พระพุทธพจน์ได้แสดงให้เห็นถึงพระกรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้าที่ทรงสั่งสอนเหล่าเวไนยสัตว์ที่เป็นหมู่เหล่าให้ประพฤติก้อยคำที่รักษาประโยชน์ของกันและกัน ขึ้นนี้พึง

^{๓๖} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๔๐/๖๕.

^{๓๗} ข.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๔/๒๘-๒๙.

ต้นนิชฐานตามพระบรมพุทโธวาทที่โปรดประทานแก่ภิกษุสงฆ์ให้ตั้งกายกรรม วาจากรรม มโนกรรม “ประกอบด้วยจิตเมตตาในกันและกัน เหลือลาภที่หาได้สู้กันบริโภค มีศีลเสมอกัน มีปฏิญญาเสมอกัน ให้เคารพนับถือภิกษุเถระผู้ใหญ่ในสงฆ์ และตั้งใจปรารภณาเพื่อนพรหมจารีที่ยังมิได้มา ให้มาสู่อาวาส ที่มาแล้ว ให้อยู่เย็นเป็นสุข”

หมู่ชนที่พากันพากเพียรในกิจการงานที่ชอบ ความเพียรของเขาให้เกิดสุข จริงอยู่ หมู่ชนพร้อมใจกันทำการด้วยความอุตสาหะ ไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อยหรือดิ้นรนในระหว่างๆ พร้อมใจกันทำเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันทีเดียว ความเพียรของเขาให้เกิดสุขกายใจสมกับที่เขาปรักพร้อมใจกันเพียร และเมื่อกล่าวด้วยภูมิธรรม ตบธรรม ความเพียรเผากิเลสของหมู่ท่านผู้สามัคคี คือ มีจิตเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ให้เกิดสุขแก่หมู่ท่านตามสมควรแก่เหตุ คือ เพียรละกิเลส โดยเอกเทศหรือโดยสมุจเฉตตบธรรมของท่านผู้มีจิตเป็นอันเดียวกันให้เกิดสุขเห็นปานดังนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ภิกษุจักเป็นผู้พร้อมเพรียงกันประชุมพร้อมเพรียงกันเล็กพร้อมเพรียงกันทำกิจแห่งสงฆ์ พึงหวังความเจริญส่วนเดียว ไม่มีเสื่อมเลย ดังอานิสงส์ของหลัก สาราณียธรรม อันเป็นหลักธรรมที่ช่วยให้เกิดความสามัคคีกัน ๖ ประการ ได้แก่

- ๑) เป็นที่รักของผู้อื่น
- ๒) เป็นที่เคารพของผู้อื่น
- ๓) เป็นมูลเหตุให้สงเคราะห์ซึ่งกันและกัน
- ๔) เป็นไปเพื่อความไม่วิวาทกันและกัน
- ๕) เป็นไปเพื่อความพร้อมเพรียง
- ๖) เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

เฉพาะอานิสงส์ข้อ ๕ และข้อ ๖ เป็นมูลฐานแห่งความสามัคคี ความสามัคคีจะเป็นไปได้ต้องมีธรรมทั้ง ๒ ข้อ^{๓๘} สมเด็จพระพุทธพจน์ว่า “ธรรมแลย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม ธรรมที่ประพฤติดีแล้ว ย่อมนำความสุขมาให้”^{๓๘} กล่าวคือ ย่อมค้ำใจผู้ประพฤติให้ตั้งอยู่ในความสัตย์เที่ยงธรรมไม่เอนเอียง. ความประพฤติอะไรด้วยน้ำใจจริง ชื่อว่าความสัตย์ มีนิทสสนอุทาหรณ์ที่จะพึงแสดง คือ “ความประพฤติเที่ยงธรรมในหน้าที่ ความซื่อตรงต่อมิตร และความสวามิภักดิ์ในเจ้าของตน และความกตัญญูในท่านผู้มีอุปการคุณ ความสัตย์นี้เป็นรสให้เกิดความชื่นบาน เป็นที่จับใจของชนทั้งปวง ล่วงเสียซึ่งสรรพรสที่จะพึงรู้แจ้งด้วยชีวหาวิญญานก็ดี ด้วยทวารอื่นก็ดี เพราะทำบุคคลให้สามัคคีพร้อมเพรียงเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ช่วยประกอบกิจนั้นให้สำเร็จเป็นประโยชน์แก่ตนและผู้อื่นทั้งสองฝ่าย

^{๓๘} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๔๒๐/๒๖๔.

จุดมุ่งหมายของความสามัคคี สรุปได้ว่า

- ๑) ช่วยให้นุชย์มีจิตใจประกอบด้วยเมตตากรุณา
- ๒) ช่วยให้การกระทำผิดด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง ลดลง เบบาง
- ๓) ช่วยให้ผู้มีความเจริญก้าวหน้าอย่างยั่งยืน
- ๔) ช่วยให้ประเทศชาติสามารถดำรงสภาพชั่วลูกหลานได้

ดังนั้น แนวความคิดและคุณลักษณะเรื่องความสามัคคีนั้นต้องเป็นไปในลักษณะที่ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตน คนอื่น รวมทั้งส่วนรวมอันมีชาติบ้านเมืองเป็นที่หลัก ลักษณะของความสามัคคีต้องสอดประสานกันระหว่างการกระทำทางกายและจิตใจ กล่าวคือ การกระทำทางกายต้องถูกต้อง ดีงาม การกล่าววาจาทางปากต้องอ่อนหวาน ถูกต้อง ไพเราะ และการนึกคิดทางปัญญา ต้องอยู่ในลักษณะที่ถูกต้องดีงาม เป็นสัมมาทิฐิเพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตน คนอื่นและสังคมส่วนรวมได้

บทที่ ๓

หลักธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคีตามแนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

พุทธศาสนาเถรวาท มีหลักการสำหรับส่งเสริมความคิด ความเชื่อและการกระทำกรรมต่างๆ ที่ดี มีประโยชน์ให้แก่มนุษย์ทุกคน เพื่อสร้างความเหมาะสมให้แก่ตน คนอื่น และสังคมในด้านต่างๆ กล่าวคือ กายกรรม วาจกรรม และมโนกรรม เพราะหลักคำสอนทั้งปวงสะท้อนให้เห็นว่าเป็นปรากฏการณ์ที่มุ่งสนับสนุนความสำคัญของทั้งสาม เพราะความกลมกลืนที่พอเหมาะกัน คือ สิ่งที่เหมาะสมถึงความช่วยกันปฏิบัติตนตามหลักศีลธรรม ดังพระพุทธภาษิตที่ว่า “บุคคลตั้งวาจาและใจไว้โดยชอบ มิได้ทำบาปด้วยกาย อยู่ครอบครองเรือนที่มีข้าวและน้ำมาก เป็นผู้มีศรัทธา เป็นผู้อ่อนโยน มีปรกติเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ทราบถ้อยคำ ผู้ที่ตั้งอยู่ในธรรม ๔ อย่างเหล่านี้ ชื่อว่าผู้ดำรงในธรรม ไม่ต้องกลัวปรโลก”^{๓๕}

๓.๑ หลักธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคีในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ในสังคมยุคแรกของพระพุทธศาสนานั้น ได้มีรูปแบบการอยู่ร่วมกันในลักษณะสังคมของบรรพชิตที่เรียกว่า “สังฆะ” หมายถึง หมู่หรือกลุ่มบุคคลมีจำนวนสมาชิกตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ซึ่งจะพบว่าระบบสังฆะนี้เองที่เป็นบ่อเกิดของพระวินัยคือกฎเกณฑ์ที่สังคัมพึงยอมรับและปฏิบัติร่วมกันทั้งในส่วนที่เป็นข้อห้ามและขออนุญาต โดยคำว่า สังฆะ นั้นยังมีความหมายอีกนัยหนึ่งก็คือหมายถึง พระสงฆ์จำนวน ๔ รูป^{๓๖} ขึ้นไปซึ่งเป็นจำนวนของพระสงฆ์ที่สามารถทำสังฆกรรมและประกอบพิธีกรรมบางอย่างของสังคัมได้แล้วยังหมายถึงจำนวนพระภิกษุสงฆ์สามเณรที่รวมกันอยู่เป็นสังคัม (Society) ที่มีการทำกิจกรรมหรือมีปฏิสัมพันธ์ต่างๆ ร่วมกัน ซึ่งนับเป็นเรื่องธรรมดาของสังคัมโดยทั่วไปที่จะต้องเผชิญหน้าอันเนื่องมาจากการมีปฏิสัมพันธ์ดังกล่าว

เราจะพบว่าในการตั้ง “สังฆะ” ยุคแรกๆ ของพระพุทธองค์นั้น สมาชิกส่วนมากล้วนเป็นพระอรหันต์จึงไม่มีปัญหาในเรื่องของการกระทบกระทั่งหรือการก่อปัญหา ทั้งนี้เพราะสมาชิกล้วนแต่เป็นผู้มีแต่ปัญญาเป็นเครื่องชี้นำ และไม่มียึดถือ ดังนั้น การกำหนดรูปแบบของเงื่อนไขการอยู่ร่วมกันที่เรียกว่าศีลหรือวินัยอันเป็นข้อบังคับทางสังคัมจึงไม่ปรากฏ ต่อมาเมื่อสังคัมสงฆ์ได้

^{๓๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๐๘/๕๒.

^{๓๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๕๕.

ขยายตัวมากขึ้นอันเนื่องมาจากการเปิดรับสมาชิกเข้ามาบวชทำให้จำนวนสมาชิกในสังคมสงฆ์นั้นมีมากขึ้นตามไปด้วยหรือที่เรียกว่าสงฆ์ได้ถึงความ เป็นสังคมที่มีลักษณะสังฆพหุตา คือ ความเป็นสังคมที่มีความหลากหลาย อันจะทำให้ยากต่อการดูแลของผู้มีหน้าที่ปกครองเพราะผู้ที่เข้ามาบวชในระยะต่อมาต่างเป็นเพศบุคคลคือผู้ยังต้องศึกษาและมีกิเลสเป็นพื้นฐาน ดังนั้น การจะหลีกเลี่ยงจากปัญหาภายในจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก ดังนั้นพระพุทธรเจ้า จึงกำหนดหลักธรรมไว้เพื่อเป็นแนวทางในการให้พุทธบริษัทประพฤติเพื่อให้เกิดความสามัคคี ดังนี้

๓.๑.๑ หลักสังคหวัตถุ

หลักธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคีที่กล่าวไว้ในพุทธศาสนาเถรวาท ในแง่ของการมีมิตรสหายหรือบริวารที่ดีจริง พระพุทธรเจ้าได้ตรัสถึงความสำคัญของการมีมิตรสหายที่ดีไว้ในอุปัชฌาสสูตรว่า “ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี นี้เป็นพรหมจรรย์ทั้งสิ้นทีเดียว”^{๔๑} แต่การที่จะสร้างมิตรหรือยึดเหนี่ยวจิตใจของบุคคลที่เป็นมิตรสหายกันแล้วไว้ได้นั้นก็เป็นสิ่งที่สำคัญมากเหมือนกัน เพราะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของมิตรหรือบริวารเรียกว่า หลักสังคหวัตถุ^{๔๒} ซึ่งมีด้วยกัน ๔ ประการ คือ

๑) ทาน การให้ปัน การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่สิ่งของของตนแก่บุคคลอื่น ด้วยเห็นว่าสิ่งของที่ตนเสียสละไปนั้นจะเป็นประโยชน์แก่ผู้รับ เป็นการแสดงความมีน้ำใจ และเป็นการยึดเหนี่ยวจิตใจของมิตรสหายหรือบริวารไว้ได้ พระพุทธรเจ้าทรงสรรเสริญการให้ไว้มากมาย เช่น “ผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก”^{๔๓} “ผู้ให้ย่อมผูกมิตรไว้ได้”^{๔๔} เป็นต้น ผู้ที่มีความตระหนี่นั้นไม่สามารถที่จะผูกมิตรหรือยึดเหนี่ยวจิตใจของมิตรและบริวารไว้ได้

๒) ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ การมีวาจาเป็นที่รัก เป็นที่คู่คิดจิตใจของผู้ฟัง มีวาจาสุภาพอ่อนหวานชวนฟัง เป็นวาจาที่ไม่หยาบคายและก่อให้เกิดประโยชน์ การมีปิยวาจามีความสำคัญเป็นอย่างมากในการผูกมิตรหรือรักษาน้ำใจมิตร บุคคลที่ได้รับมอบหมายให้เป็นทูตหรือเป็นตัวแทนของประเทศในการเจรจาเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของประชาชนและประเทศชาติ จะต้องมีความรู้ในการใช้คำพูดอย่างดีเยี่ยม เพราะถ้าหากใช้คำพูดที่ไม่ดีก็จะส่งผลให้ประชาชนและประเทศชาติสูญเสียผลประโยชน์ได้

^{๔๑} ส.ม. (ไทย) ๑๘/๕/๒.

^{๔๒} อ.จ.ค.ก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๔๒.

^{๔๓} ธรรมรักษา, พระไตรปิฎกฉบับสุภายิต, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๐๘

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๘.

๓) อัถดจริยา การประพฤติตนเป็นประโยชน์ เช่น การช่วยเหลือผู้อื่นในเวลาที่ยจำเป็น ไม่เป็นคนนิ่งดูดายในเมื่อตนเองมีกำลังความสามารถที่จะช่วยเหลือได้ ในการผูกสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศก็เช่นเดียวกัน จะต้องเป็นผู้ที่รู้จักให้การช่วยเหลือในเวลาที่เหมาะสมช่วยเหลือ เช่น เมื่อถึงคราวที่มิตรประเทศต้องประสบกับภัยพิบัติต่างๆ ที่ประเทศสัมพันธ์มิตรพอที่จะช่วยเหลือได้ ก็ให้ช่วยเหลือตามกำลังความสามารถ เพื่อเป็นการผูกสัมพันธ์ไมตรีหรือแสดงถึงความมีสัมพันธ์ไมตรีอันดีต่อกัน

๔) สมานัตตตา ความมีตนเสมอต้นเสมอปลาย ไม่คบมิตรเพราะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว มิใช่ว่าเมื่อเห็นว่ามีมิตรหมคประโยชน์สำหรับตนแล้วก็เริ่มห่างเหินหรือเลิกคบไป การคบหามิตรจะต้องคบด้วยความจริงใจ และมีความเสมอต้นเสมอปลายทั้งในยามที่มิตรรุ่งเรืองและในคราวตกต่ำ

สรุปได้ว่าวิธีการทั้ง ๔ นี้ เมื่อปฏิบัติได้ ย่อมให้เกิดความสามัคคีร่วมมือร่วมใจในกลุ่มชนนั้นๆ ถ้าไม่มีหลักปฏิบัติเช่นนี้ ผู้นั้นย่อมเป็นที่รังขงคนทั่วไป ข้อนี้บางท่านจึงเรียกว่า มนต์มหาเสน่ห์ เพราะทำให้คนเข้าไปนั่งในใจของผู้อื่น

๓.๑.๒ หลักสารานิยธรรม

หลักธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคีที่กล่าวไว้ในพุทธศาสนาเถรวาท ในแง่ที่จะทำให้ประชาชนภายในชาติและสังคมอยู่กันด้วยความสามัคคี กลมเกลียว ทำให้เป็นเอกภาพ เรียกว่าหลักสารานิยธรรม^{๔๕} ซึ่งเป็นหน้าที่หรือข้อปฏิบัติที่ประชาชนควรปฏิบัติต่อผู้อื่นในสังคม ซึ่งมีองค์ประกอบไปด้วยหลัก ๖ ประการด้วยกัน คือ

๑) จะต้องมีเมตตาทายกรรม คือ การแสดงออกถึงความเมตตาทางกายแก่เพื่อนในสังคมเดียวกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ช่วยเหลือกิจธุระของหมู่คณะด้วยความเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒) จะต้องมีเมตตาวจิกรรม คือ การแสดงออกถึงความเมตตาปรารถนาดีต่อกันทางวาจา ต่อเพื่อนร่วมสังคมประเทศชาติเดียวกัน เช่น การช่วยบอกสิ่งที่เป็นประโยชน์ แนะนำสั่งสอนตักเตือนในทางที่ถูกที่ควรด้วยความปรารถนาดี กล่าววาจาสุภาพ เป็นประโยชน์ อ่อนหวานทั้งต่อหน้าและลับหลัง

^{๔๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๗/๒๕๗.

๓) จะต้องมีเมตตาโมกกรรม คือ การตั้งจิตเมตตาปรารถนาดีต่อกันกับเพื่อนร่วมสังคม ร่วมหมู่คณะเดียวกัน มีจิตปรารถนาดีทั้งต่อหน้าและลับหลัง คิดทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน มองกันในแง่ดี ไม่มีความระแวงสงสัยซึ่งกันและกัน

๔) สาธารณ โภคิ คือ การรู้จักแบ่งปันเฉลี่ยเจือจาน แม้ว่าจะเป็นสิ่งของเล็กน้อยแต่เป็นสิ่งที่ได้มาโดยชอบธรรม ก็ไม่ควรหวงไว้แต่ผู้เดียว นำมาให้ได้มีส่วนร่วมบริโภคใช้สอยร่วมกัน

๕) ศีลสามัญญตา คือ จะต้องมึศีล มีความประพฤติเสมอเหมือนกับบุคคลที่ร่วมในสังคม หมู่เดียวกัน ไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจของหมู่คณะ เคารพกฎเกณฑ์ระเบียบของสังคม

๖) ทิฎฐิสามัญญตา คือ จะต้องมีความเห็นที่ตรงเสมอเหมือนกับผู้อื่นในสังคมเดียวกัน มีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการที่จะนำไปสู่การขจัดปัญหา มิใช่เป็นความเห็นที่ก่อให้เกิดปัญหา ต้องยอมรับความคิดเห็นของคนหมู่มากแม้จะไม่ถูกใจก็ตาม

หากจัดการประพฤติปฏิบัติของผู้คนในสังคมไทยโดยแยกเป็นเพศบรรพชิตและฆราวาสแล้ว ก็ได้สาราณียธรรม ๖ ประการ ใน ๒ ลักษณะ ดังนี้

๑) สาราณียธรรม ๖ ประการสำหรับบรรพชิต (สาราณียธรรมสูตรที่ ๑) ได้แก่

๑.๑) เข้าไปตั้งกายกรรมประกอบด้วยเมตตาทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๑.๒) เข้าไปตั้งวจีกรรมประกอบด้วยเมตตาทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๑.๓) เข้าไปตั้งมโนกรรมประกอบด้วยเมตตาทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๑.๔) แบ่งปันลาภทั้งหลายที่ประกอบด้วยธรรมได้มาโดยธรรม แม้โดยที่สุดบิณฑบาต ย่อมบริโภคร่วมกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มีศีล

๑.๕) เป็นผู้มีศีลไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไทย อันวิญญูชนสรรเสริญ เป็นไปพร้อมเพื่อสมาธิ เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๑.๖) มีทิฐิอันเป็นอริยะ เป็นเครื่องนำออก นำออกไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบแก่ผู้กระทำตาม เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง^{๔๖}

๒) สาราณียธรรม ๖ ประการสำหรับฆราวาส

ในสาราณียสูตรที่ ๒ นี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงองค์ประกอบของธรรมะอันเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกันหรือการรู้จักสามัคคี ดังคำโบราณว่า “อยู่ให้เขาสบายใจ ไปให้เขาคิดถึง” ได้แก่

^{๔๖} อ.จ.ก. (ไทย) ๒๒/๒๘๒/๒๖๗.

๒.๑) การมีพฤติกรรมทางกายที่ประกอบด้วยเมตตา (เมตตากายกรรม) ได้แก่ การกระทำต่อกันด้วยเมตตา คือ แสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการร่วมชุมชนด้วยการช่วยเหลือกิจธุระต่างๆ โดยเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒.๒) การมีพฤติกรรมทางวาจาที่ประกอบด้วยเมตตา (เมตตาวาจากรรม) ได้แก่ การพูดด้วยเมตตา คือ กล่าวแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดี และแสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒.๓) การมีพฤติกรรมทางใจที่ประกอบด้วยเมตตา (เมตตามโนกรรม) ได้แก่ การคิดถึงต่อกันด้วยเมตตา คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน

๒.๔) การแบ่งปันเฉลี่ยลาภที่ได้มาโดยชอบ (สาธาณ โภคิ) ได้แก่ การได้วัตถุสิ่งของมาแล้วแบ่งกันกินแบ่งกันใช้ คือ แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคร่วมกัน

๒.๕) การประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นผู้มีศีลที่บริสุทธิ์เสมอกับเพื่อนพรหมจรรย์ (ศีลสามัญญตา) ได้แก่ การประพฤติให้ดีเหมือนเขา คือ มีความประพฤติสุจริต ดึงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจ หรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

๒.๖) การพัฒนาตนให้มีทิวฐิที่เป็นไปเพื่อความพ้นทุกข์เสมอกับเพื่อนพรหมจรรย์ (ทิวฐิสามัญญตา) ได้แก่ การพยายามปรับความคิดเห็นเข้ากันได้ คือ เคารพ รับฟังความคิดเห็นกัน มีความเห็นชอบร่วมกัน ตกลงกันได้ ในหลักการสำคัญยึดถืออุดมคติหลักแห่งความดึงาม หรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน^{๔๗}

สาราณียธรรม ๖ ประการ สะท้อนให้เห็นถึงความรักใคร่ ความระลึกรู้ถึงกันด้วยความรักที่เป็นสาราณียะซึ่งประกอบไปด้วยความปรารถนาดีต่อกันทั้งทางกาย วาจาและใจ ขณะเดียวกันก็มีความรู้ ความเข้าใจในหลักการแก้ปัญหา หรือแก้ทุกข์อย่างถูกต้องเสมอกัน (ทิวฐิสามัญญตา) ปฏิบัติตามแนวทางการประพฤติปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อการแก้ปัญหาโดยเสมอกัน (ศีลสามัญญตา) และก็มี การแบ่งปันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (สาธาณ โภคิ) หลักธรรมทั้งหลายเหล่านี้แต่ละอย่างๆ ชื่อว่าสาราณียธรรม แปลว่า ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความไว้ระลึกรู้ถึงกัน ชื่อว่าปิยกรณธรรม ธรรมเครื่อง ทำความรักกัน ชื่อว่าครุกรณธรรม ธรรมเครื่องทำให้เคารพกันเป็นไปเพื่อสงเคราะห์ช่วยเหลือกันเพื่อไม่ทะเลาะวิวาทโต้เถียงกันเพื่อความพร้อมเพรียงเป็นอันเดียวกัน ดังนั้น หลักธรรมทั้ง ๖ ประการนี้ ถ้านำไปปฏิบัติตามก็จะเป็นเครื่องช่วยสังคมหรือประเทศชาติให้มีความมั่นคงและเป็นเอกภาพได้ เพราะผลที่จะเกิดตามมาจาก การประพฤติตามหลักธรรมนี้ คือ

^{๔๗} อ.จ.ภก. (ไทย) ๒๒/๒๘๓/๒๖๖-๒๖๘.

- ๑) ทำให้ระลึกถึงกันแน่นแฟ้น
- ๒) ทำให้เกิดความรักใคร่ปรองดองกัน
- ๓) ทำให้เกิดความเคารพ มีสัมมาคารวะต่อกัน
- ๔) ทำให้เกิดการสงเคราะห์ ช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน
- ๕) ทำให้เกิดความไม่วิวาท บาดหมางกัน
- ๖) ทำให้เกิดความพร้อมเพรียง สัมครสมานสามัคคีกัน
- ๗) ทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

สรุปว่า เริ่มต้นต้องมีเมตตาต่อกัน คือ ต้องไม่มีความอาฆาตพยาบาทหรือโกรธเคืองกัน เป็นฐาน เท่ากับเป็นการสลายความเห็นแก่ตัวเป็นเบื้องต้น จากนั้นจะต้องปรับจิตใจรู้จักการให้ หรือการแบ่งปันและปรับพฤติกรรม รวมทั้งความคิดเห็นผุดออกจากกันและกัน และยอมรับ ระเบียบกฎเกณฑ์ที่ดีร่วมกัน ในที่สุดสังคมก็จะเป็นปึกแผ่น ความขัดแย้งกัน ความเข้าใจผิดกันก็จะไม่เกิดขึ้นอีกต่อไป

๓.๑.๓ หลักอุปทานิยมธรรม

หลักธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคีที่กล่าวไว้ในพุทธศาสนาเถรวาท อีกข้อหนึ่ง ที่ครอบคลุมการปฏิบัติสามัคคีธรรมทั้งทางกาย วาจาและทางจิตใจได้อย่างดีที่สุดประการหนึ่ง ก็คือ หลักอุปทานิยมธรรม ๗ ประการ โดยแยกออกเป็น ๒ หมวดตามเทศบรรพชิตและฆราวาส ดังนี้

- ๑) หลักอุปทานิยมธรรม ๗ ประการ สำหรับบรรพชิต ได้แก่

๑.๑) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ หมายความว่า ธรรมดาคนเราต้องอยู่ร่วมกันเป็นหมวดเป็นหมู่เป็นคณะ จะอยู่ตามลำพังไม่ได้ หมู่คณะจะเจริญอยู่ได้ ก็เพราะอาศัยการติดต่อกันไป มาหาสู่กัน มีเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงอย่างไร รู้ทั่วถึงกันหรือเมื่อมีกรณีจะเรื่องที่จะต้องทำเกิดขึ้น ผู้เป็นใหญ่ในหมู่จะต้องเรียกประชุมปรึกษาหารือกันเพื่อความเจริญและความพร้อมเพรียงของหมู่ และผู้น้อยที่นับเนื่องในหมู่ ก็ต้องหมั่นเข้าประชุมตามวาระที่ถูกเรียกประชุม จึงจะมีความเจริญและพร้อมเพรียงกัน

๑.๒) พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่สงฆ์ จะต้องทำ หมายความว่า ในการประชุมนั้นย่อมมีกำหนดเวลา ทุกคนควรตรงต่อเวลา ไม่ใช่ต่างคนต่างเข้าหรือต่างคนต่างออกตามชอบใจซึ่งเป็นการเสียระเบียบ เสียมรรยาท อาจทำให้เวลาเมื่อเข้าประชุมแล้ว ต้องพร้อมเพรียงช่วยกันทำกิจที่สงฆ์จะต้องทำหมายความว่ากิจใดที่สงฆ์ คือ หมู่ชน จะต้องทำร่วมกันด้วยกำลังกายหรือกำลังวาจาหรือกำลังความคิด ก็ต้องร่วมกันทำกิจนั้น ช่วยกันทำ ช่วยกันพูด ช่วยกันคิดปรึกษาหารือกัน ช่วยแก้ไขสิ่งไม่ดีให้ดีขึ้นส่งเสริมสิ่งที่ดีให้ดียิ่งขึ้น ทำได้

อย่างนี้ก็จะมีความเจริญ ความพร้อมเพียงของชนทั้งปวงผู้เป็นหมู่ ยิ่งความเจริญให้สำเร็จ^{๔๔} ด้วยว่าอันความพร้อมเพียงนั้น ย่อมยังความเจริญให้สำเร็จหลาย

๑.๓) ไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงบัญญัติไว้ ไม่ล้มล้างสิ่งที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายตามที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ หมายความว่าศีลหรือสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้สำหรับภิกษุ - สามเณร - อุบาสกอุบาสิกา ก็นับว่าพอดีพองาม พอแก่ความปฏิบัติเพื่อขัดเกลากิเลสที่หยาบๆ บาปที่หนาๆ ตามสมควรแก่เพศบรรพชิตและเพศคฤหัสถ์อยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องบัญญัติเพิ่มเติมอีก เหมือนกฎหมายทางพระราชอาณาจักรที่ประกาศใช้ในสมัยหนึ่งๆ ก็พอสมควรอยู่แล้ว ใครๆ ไม่ควรบัญญัติเพิ่มเติมตามคำฟังตน เป็นกฎหมายเถื่อนขึ้นอีก และสิกขาบททุกข้อที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว ใครๆ ไม่พึงถอน คือ ไม่ตัดออก ไม่ยกเลิกแม้บางข้ออาจไม่เหมาะแก่กาลสถานที่ภูมิประเทศ ก็มีพระพุทธานุญาติพิเศษไว้แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องถอนสิกขาบทใดๆ ทั้งสิ้นเหมือนกฎหมายทางพระราชอาณาจักร ใครๆ ไม่พึงถอน เพราะถ้าต่างคนต่างเลิกถอนสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้ ตามความต้องการของตนๆ ผลสุดท้ายก็ไม่มีอะไรเหลือเป็นหลักไว้ควบคุมหมู่ พระศาสนาก็ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ ต้องอันตรายกันไปเหมือนกฎหมาย ถ้าต่างคนต่างถอนทีละมาตรา สองมาตรา ไม่ช้าก็หมด ประเทศชาติบ้านเมืองไม่มีกฎหมาย ก็เหมือนบ้านเรือนไม่มีชื่อไม่มีแปกก็มีแต่พินาศ ควรสมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบทตามที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ หมายความว่า ต้องมีความเคารพในพระวินัยสิกขาบททั้งปวง ถือสิกขาบทเป็นสิ่งสำคัญ สนใจศึกษาให้เข้าใจและปฏิบัติให้ถูกต้อง ไม่แก่ตัวว่ายังไม่รู้ไม่มั่งง่าย ไม่ดูหมิ่นว่าเรื่องเล็ก พระวินัยมิได้ยกเว้นโทษผู้ทำผิดแม้ไม่รู้เหมือนกฎหมายของบ้านเมือง ประชาชนทุกคนต้องเคารพ ต้องเข้าใจต้องรับรู้และปฏิบัติอย่าให้ผิด กฎหมายมิได้ยกเว้นโทษแก่ผู้ทำผิดแม้ไม่รู้เพราะถ้ายกเว้นแก่ผู้ไม่รู้แล้ว ก็ไม่มีใครสนใจที่จะรู้ มีแต่ทำผิดกันทั่วไป ฉะนั้น จึงต้องถือเป็นเรื่องสำคัญ ต้องศึกษาและปฏิบัติโดยดี

๑.๔) ภิกษุเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ เป็นสังฆบิดร เป็นสังฆปริณายก เคารพนับถือภิกษุเหล่านั้น เห็นถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง หมายความว่าต้องเคารพไม่ฝ่าฝืนต่อท่าน เป็นธรรมชาติของคนที่อยู่ร่วมกัน เป็นหมู่ เป็นวัดเป็นบ้านจนถึงเป็นประเทศ ถ้าไม่มีหัวหน้า มีแต่คนวางท่าเสมอกัน ไม่มีใครเคารพยำเกรงใคร ก็มีแต่ความเสื่อมความยุ่งยากลำบาก การอยู่ร่วมกันคนที่เสมอกัน (ด้วยกิเลส) นำทุกข์มาให้^{๔๕} ดังนี้ เพราะคนมีกิเลสกับคนมีกิเลส “เมื่อเอากิเลสมาใช้เป็นกำลังตัดกำลังคน ไม่มีใครยอมใคร ไม่มีผู้ใหญ่ ไม่มีผู้น้อย ไม่มีผู้นำ ไม่มีผู้ตาม ในที่สุดก็หมดกำลัง

^{๔๔} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พุทธศาสนสุภาษิต ฉบับรวมเล่ม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๗๕.

^{๔๕} บ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๑/๓๘.

พึงพินาสไปด้วยกันเหมือนกองทัพที่ไม่มีแม่ทัพจะไปสู้กับใครได้ ฉะนั้น ทุกหมู่ ทุกคณะ ทุกประเทศ จำต้องมีหัวหน้าจะขาดเสียมิได้ และผู้เป็นหัวหน้านั้นต้องไม่เป็นคนพาลเกร ไม่เป็นคน โง่ คนพาลหรือคนโง่ ไม่ควรเป็นหัวหน้า”^{๕๐} เพราะหัวหน้าเป็นคนสำคัญ หมู่ คณะ วัดหรือ บ้านเมือง จะเสื่อม จะเจริญก็เพราะหัวหน้า คนโง่เป็นหัวหน้าก็พาวัดพาบ้านให้ฉิบหายเหมือนขุน โค่นาฝูงโคเดินคด โคนฝูงทั้งหมดก็เดินคดตามกันฉันใด ในหมู่มนุษย์ก็เช่นเดียวกัน เมื่อหัวหน้า ประพฤติคดโกงเกร ผู้ที่อยู่ร่วมหมู่ก็ประพฤติดตาม ก็มีแต่ความเสื่อม ฉะนั้น ผู้เป็นหัวหน้าต้องเป็นคนดีมีความฉลาดสามารถ อดอาจ กล่าวหาญ เมื่อได้หัวหน้าเป็นคนดี ก็เป็นหน้าที่ของทุกคนที่อยู่ร่วม หมู่คณะ ร่วมวัด ร่วมบ้าน ร่วมเมืองต้องเคารพนับถือเชื่อฟังถ้อยคำของท่านผู้เป็นหัวหน้า หมู่คณะ จึงจะเจริญมั่นคงอยู่ได้

๑.๕) ไม่ลุอำนาจตัณหา คือ ความอยากที่เกิดขึ้น หมายความว่า ไม่ทำ ไม่พูด ไม่คิดอะไรตามอำนาจของความอยาก ตัณหา คือ “ความทะยานอยาก แบ่งออกเป็น ๓ ประการ ได้แก่ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา”^{๕๑}

๑.๖) ยินดีอยู่ในเสนาสนะป่า หมายความว่าพอใจในที่นอนที่นั่งอันเงียบสงัดในป่า หรือเหมือนอยู่ในป่า เช่น วัดที่ไม่พลุกพล่านด้วยหมู่ชนหรือกุฎิ ศาลา เรือนว่าง โคนไม้ที่เงียบเสียง ไม่มีใครๆ รบกวน ก็ควรยินดีพอใจอยู่ในที่เช่นนั้น เมื่ออยู่ในที่สงัดเช่นนั้น ย่อมให้กายวิเวก สงัด ทางกาย คือ ไม่คลุกคลี จับกลุ่มสรวลเสเฮฮา เมื่อได้กายวิเวกแล้วก็ย่อมได้ จิตตวิเวก สงัดจิต คือ จิตย่อมสงบจากกามและจากอกุศลบาปธรรมทั้งหลาย กลายเป็นสมาธิจิตหรือฌานจิต มีความสุขไม่ อิงอามิสเกิดขึ้น เป็นความสุขที่หวานใจยิ่งนักและจิตตวิเวกนั้นเป็นปัจจัยให้ได้ปฏิบัติวิเวก สงัดอุปธิ คือ “หมดจดจากกิเลสอันเป็นเหตุทุกข์ทั้งปวง”

๑.๗) ตั้งสติระลึกไว้ในใจว่า “เพื่อนพรหมจารีทั้งหลายผู้มีศีลงดงามซึ่งยังไม่มา ขอให้มา ที่มาแล้ว ขอให้อยู่อาศัย”^{๕๒} หมายความว่า “ให้มีจิตใจเอื้อเพื่อโอบเอื้ออารี ไม่หวงที่อยู่ ไม่กีดกันคนดีมีศีลมีธรรมให้ตั้งใจต้อนรับผู้ดีมีศีล มีสัจย์ ให้อยู่ร่วมหมู่ ร่วมวัด ร่วมบ้าน ร่วมงาน ตามควรแก่ภาวะและให้แผ่เมตตาต่อผู้ที่มาอยู่ร่วมกันว่า ขอให้อยู่อาศัยเป็นสุขอย่าอยู่ร้อนนอนทุกข์ เลย ทั้งนี้เพื่อมิให้เกิดความคิดริษยาติดผู้ที่อยู่ร่วมกันเพราะถ้าเกิดริษยากันแล้วก็มีแต่ความเสื่อม ความฉิบหาย ได้ในพระธรรมภาษิตว่า อรติ โลกนาสิกา ความริษยา ทำโลกให้ฉิบหาย แต่ตรงกันข้าม ถ้ามีเมตตาต่อกัน ก็ย่อมจะค้าประกันโลกไว้ให้เจริญสืบไปได้” ผู้ที่อยู่ร่วมหมู่คณะต้องมีเมตตา

^{๕๐} บุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๓๑๓/๘๕.

^{๕๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๑๖๖.

^{๕๒} อ.สุตต. (ไทย) ๒๓/๒๑/๒๒-๒๓.

ทั้งทางกาย ทางวาจาและทางใจต่อกัน ความสามัคคีอันจะเป็นเหตุ นำความสงบสุข ความเจริญรุ่งเรืองตามมาได้

๒) อปทานิยธรรม ๗ ประการ จัดเป็นหลักธรรมสำหรับฆราวาสทุกหมู่เหล่าในสังคมที่พึงยึดถือปฏิบัติให้ได้อย่างความเอาใจใส่ หากหวังความสมัคสมานของคนในชาติ ได้แก่

- ๒.๑) หมั่นประชุมกันเสมอ
- ๒.๒) พร้อมเพรียงกันประชุม เลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจการ
- ๒.๓) ปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณ ไม่เลิกล้ม
- ๒.๔) เคารพนับถือผู้ใหญ่
- ๒.๕) ให้เกียรติแก่สตรี ไม่ล่วงละเมิด
- ๒.๖) เคารพสถานศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน
- ๒.๗) ให้ความคุ้มครองป้องกันบรรพชิตผู้ประพฤติปฏิบัติชอบในรัฐของตน^{๕๓}

สรุปได้ว่าหลักธรรมทั้ง ๗ นี้ เป็นเครื่องบ่งบอกได้ว่า เมื่อคณะสงฆ์และฆราวาสได้พากันประพฤติปฏิบัติตามด้วยความสามัคคีกัน ความเลื่อม ความวุ่นวายต่างๆ ในพระพุทธศาสนา ก็เป็นอันไม่ต้องไปพูดถึงเลย เพราะเมื่อพระภิกษุต่างรูปต่างปฏิบัติพระธรรมวินัยร่วมกันในพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีเข้าพรรษา พิธีออกพรรษา ลงอุโบสถฟังพระปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือน ถือนุวัชฌาย์ อาจารย์ มีความเคารพในพระเถระ ไม่ล่วงละเมิดพระวินัย ปฏิบัติตนเพื่อเป็นคนมักน้อย สันโดษ มีกายวิเวก จิตตวิเวก เป็นต้นเหล่านี้ นี้คือ “สาเหตุที่แท้จริงของความเจริญของพระสังฆธรรมในอดีตที่ผ่านมา หลักธรรมทั้ง ๗ ทั้งฝ่ายฆราวาสและบรรพชิตนี้ พระพุทธเจ้าทรงตรัสประทานไว้ให้พุทธบริษัท ๔ ของพระองค์ ได้แก่ ภิกษุบริษัท ภิกษุณีบริษัท อุบาสกบริษัท และอุบาสิกาบริษัท”^{๕๔} “ให้มีความรักกัน ความสามัคคีกันและช่วยกันในเรื่องต่างๆ รวมทั้งการรักษาพระพุทธศาสนาให้มั่นคงยืนยาวต่อไป เพราะแต่ละข้อตั้งอยู่ในผู้ใด หรือผู้ใดตั้งอยู่ในธรรมเหล่านี้ คือ ปฏิบัติธรรมเหล่านี้ตลอดกาลเพียงใด ผู้นั้นจะเป็นบรรพชิตก็ตาม จะเป็นคฤหัสถ์ก็ตาม ก็มีแต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มี ความเลื่อมเลยตลอดกาลเพียงนั้น

^{๕๓} อ.จตุตถก. (ไทย) ๒๓/๑๕/๑๓-๑๔.

^{๕๔} อ.จตุตถก. (ไทย) ๒๑/๑๒๕/๑๓๒-๑๓๓.

๓.๑.๔ หลักการสร้างความสามัคคีทางไตรทวาร

๑) หลักปฏิบัติหลักสามัคคีทางกาย

สามัคคีหรือการกระทำทางร่างกายเป็นหลักคำสอนข้อหนึ่ง ในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพราะร่างกาย คือ ส่วนที่เป็นสื่อแสดงให้เห็นในเชิงประจักษ์อันเกิดจากการเคลื่อนไหวทางร่างกาย ด้วยเหตุนี้เพื่อความเหมาะสมแก่การพัฒนามนุษย์ทางกายภาพ หลักคำสอนต่างๆ จึงมุ่งส่งเสริมการไม่เบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่น ทั้งต่อหน้าและลับหลัง นอกจากนี้ ยังได้สะท้อนให้เห็นในเชิงประจักษ์ว่า มนุษย์มีสื่อพฤติกรรมทางกาย (กายทวาร) พฤติกรรมทางกาย (กายกรรม) และพฤติกรรมที่เป็นฝ่ายดีทางกาย (กายสุจริต) พุทธศาสนาเถรวาท มีหลักคำสอนที่ส่งเสริมความสามัคคีทางกายซึ่งสามารถนำมาแก้ไขปัญหาสังคมได้ เพราะการส่งเสริมความสามัคคีทางกาย เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการฝึกตน ดังนั้น การส่งเสริมความสามัคคีในข้อนี้ เท่ากับว่า เป็นหลักแห่งความสามัคคีขั้นพื้นฐานที่ตรงจุด เพราะพุทธศาสนาเถรวาทมีการส่งเสริมความสามัคคีทางกายจริง และสามารถนำมาปลูกจิตสำนึกของบุคคลได้ว่ามนุษย์เท่านั้น คือ ผู้กำหนดวิถีชีวิตของตนเอง เพราะมนุษย์มีร่างกายเป็นองค์ประกอบของการกระทำที่สมบูรณ์แบบ นอกจากนี้ ยังได้สะท้อนให้เห็นถึงการกระทำที่พอเหมาะทางร่างกายว่า จะต้องไม่เบียดเบียนกันและกันไม่ว่าด้วยเหตุผลอันใดก็ตาม ดังพุทธภาษิตที่ว่า “ผู้ใดแสวงหาความสุขเพื่อตน ย่อมเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายผู้ใคร่ความสุขด้วยท่อนไม้ ผู้นั้นย่อมไม่ได้ความสุขในโลกหน้า ผู้ใดแสวงหาความสุขเพื่อตน ย่อมไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายผู้ใคร่ความสุขด้วยท่อนไม้ ผู้นั้นย่อมได้ความสุขในโลกหน้า”^{๕๕} ดังนั้น หลักการปฏิบัติสามัคคีธรรมในทัศนะพุทธศาสนาเถรวาท ก็คือ การปฏิบัติตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ^{๕๖} โดยแยกเป็นการปฏิบัติทางไตรทวารได้ หลักการปฏิบัติสามัคคีธรรมด้วย กุศลกรรมบถทางกาย ๓ ประการ ได้แก่

๑) ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป กล่าวคือ ไม่ทำลายชีวิตของมนุษย์หรือสัตว์อื่น โดยความ ก็คือ ความประพฤติก่อการดำเนินชีวิตประจำวันที่ไม่เบียดเบียนทำร้ายชีวิตร่างกายของผู้อื่นหรือแม้แต่ชีวิตของตนเอง ทั้งทางตรง ก็คือ ไม่ฆ่าไม่ทำลายชีวิตของผู้อื่น ทั้งทางอ้อม คือ การส่งเสริมให้มีการเช่นนั้นโดยหลักการต่างๆ

^{๕๕} พุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๕๓/๖๒-๖๓.

^{๕๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๖๐/๒๘๔.

๒) อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย และเจ้าของไม่ได้ให้โดยอาการหลักการต่างๆ เช่น การลักขโมย การขโมยออก น้อฉล การล่วงละเมิดลิขสิทธิ์กรรมสิทธิ์ เป็นต้น ดำรงชีวิตด้วยสัมมาอาชีพ อาชีพที่สุจริต

๓) กามะสุ มิจจาจารา เวรมณี เว้นจากการประพฤติดินกาม คือ ยินดีพอใจเฉพาะในภรรยาของตนโดยไม่ประทุษร้ายต่อของรักของหวงแหน อันเป็นการทำลายเกียรติภูมิและจิตใจตลอดจนทำให้วงศ์ตระกูลของเขาให้สับสนเป็นทุกข์ รวมทั้งคู่ชีวิตและครอบครัวของตนด้วย

มนุษย์ในฐานะมีร่างกายเป็น โครงสร้างที่พอเหมาะแก่การกระทำต่างๆ แต่การกระทำอันนั้นจำเป็นต้องเป็นการกระทำที่ดี ซึ่งธรรมต่างๆ ก็ปรากฏว่า เป็นหลักคำสอนที่มุ่งสนับสนุนความสามัคคีในทางที่ดี การร่วมมือที่ดี การเลือกการกระทำที่ดี ด้วยเหตุนี้ หลักคำสอนในพุทธศาสนาเถรวาทจึงปรากฏว่า มีคุณค่าด้านการส่งเสริมการกระทำดี สามารถปูพื้นฐานจิตใจของบุคคลในการที่จะสร้างความคิด ให้เกิดความรักในความคิดอยู่เสมอ เพราะการสร้างความคิด คือ กิจอันยิ่งใหญ่ของมนุษย์ เป็นสิ่งที่ต้องทำตลอดชีวิต หรือตลอดเวลาที่มีการเวียนว่ายตายเกิด จะเลิกทำความดีไม่ได้ แม้บุคคลจะเลิกทำหรือไม่ทำอะไรก็ได้แต่สิ่งหนึ่งที่จะต้องทำ ไม่ทำไม่ได้ นั่นคือความคิดของตนเพื่อตนและสังคมส่วนรวม

๓.๑.๒ หลักปฏิบัติหลักสามัคคีทางวาจา หลักการปฏิบัติสามัคคีธรรมทางวาจา นี้ ก็เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งในประเด็นนี้ พุทธศาสนาเถรวาทได้ย้าถึงความพอเหมาะของการใช้วาจาของมวลมนุษย์ว่า การพูดจาจำเป็นต้องเป็นคำพูดที่ควรแก่การวิพากษ์วิจารณ์ เพราะคำพูดหรือวาจาเป็นหลักสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงอุปนิสัยใจคอหรือพฤติกรรมต่างๆ ของมนุษย์ในเชิงประจักษ์ ดังจะเห็นได้จากการพูดจาสื่อสารกันในสังคมของผู้คนที่แสดงให้เห็นว่า วาจาเป็นสื่อสำคัญในการเสนอทฤษฎีหรือแนวความคิดต่างๆ แต่ไม่ได้หมายความว่า การคิด พูด ทำเหล่านั้นจะเป็นที่ชนะที่จริงอย่างอมตะ เพราะนอกจากนี้ทุกคนยังสามารถวิพากษ์วิจารณ์เรื่องราวต่างๆ การปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการที่เรียกว่า “ประชาพิจารณ์” ได้ด้วยหลักวิถีกรรมในเชิงสร้างสรรค์ ดังนั้น กุศลกรรมบถทางวาจาจึงมีอยู่ ๔ ประการ ได้แก่

๑) มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ คือ พูดเฉพาะคำสัตย์คำจริง เป็นการไม่ประทุษร้ายคนอื่นหรือประโยชน์สุขของคนอื่นด้วยวาจา ข้อนี้มีไว้เพื่อประกันคุณภาพของผู้คนในสังคม ให้มีความจริงใจต่อกัน มีความซื่อสัตย์ยุติธรรม ไม่พูดเท็จด้วยหวังผลทางด้านวัตถุมิทรัพย์สินเงินทองหรือตำแหน่งชื่อเสียง เกียรติยศ เป็นต้น

๒) ปิสุณาย วาจาเย เวรมณี เว้นจากคำพูดที่ส่อเสียด คือ พูดส่งเสริมให้เกิดความสามัคคีกัน ประองคองกัน

๓) ผรุสวาท วาจา เวรมณี เว้นจากการพูดคำหยาบ คือ พูดแต่คำที่ไพเราะเสนาะหู สบายหู จับใจ เป็นต้น

๔) สัมผัสปลาปา เวรมณี เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ คือ พูดคำที่เป็นประโยชน์ ถูกกาล คำจริง มีที่มา มีสาระ

หลักคำสอนที่เกี่ยวกับการใช้วาจา นับได้ว่า เป็นหลักสำคัญที่เป็นความมุ่งหมายของพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งย้ำถึงการให้คำชี้แนะ เพื่อการนำไปปฏิบัติได้จริง โดยมีจุดเริ่มต้นที่พอเหมาะ กล่าวคือ มีสี่อรรถวาจา (วจีทวาร) การพูดจา (วจีกรรม) และการใช้วาจาที่ดีงาม (วจีสุจริต) นอกจากนี้ ยังสะท้อนให้เห็นในเชิงเปรียบเทียบว่า การให้วัตถุสิ่งของอื่นๆ แม้จะเป็นสิ่งที่ดี แต่การให้คำสั่งสอน (ธรรมทาน) คือสิ่งที่ดีกว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ หลักคำสอนที่เกี่ยวกับการใช้วาจา ถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญด้านการพูดจាកันอย่างสมานฉันท์

ในมงคลสูตร ได้จัดวาจาที่เป็นสุภายิตหรือเป็นมงคลอันสูงสุดเป็นข้อที่ ๑๐ ใน ๓๘ ข้อ ซึ่งหมายถึง คำพูดที่ถูกต้องดีงาม ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย วาจาประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ เป็นวาจาสุภายิตไม่เป็นทุภายิต และเป็นวาจาไม่มีโทษ วิญญูชนไม่ติเตียน องค์ ๕ ประการเป็น ไฉน คือวาจานั้นย่อมเป็นวาจาที่กล่าวถูกกาล ๑ เป็นวาจาที่กล่าวเป็นสัจ ๑ เป็นวาจาที่กล่าวอ่อนหวาน ๑ เป็นวาจาที่กล่าวประกอบด้วยประโยชน์ ๑ เป็นวาจาที่กล่าวด้วยเมตตาจิต ๑ ภิกษุทั้งหลายวาจาประกอบด้วยองค์ ๕ ประการนี้แล เป็นวาจาสุภายิต ไม่เป็นทุภายิต และเป็นวาจาไม่มีโทษ วิญญูชนไม่ติเตียนฯ^{๕๗}

พระพุทธพจน์ข้างต้นแสดงถึงการเจรจาชอบว่าต้องประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ ได้แก่

- ๑) กาลวาที คือ วาจาที่ดีควรเป็นวาจาที่ถูกกาลเทศะ
- ๒) สัจวาที คือ วาจาจริงแท้
- ๓) สันหาวาที คือ วาจาที่ไพเราะ อ่อนหวาน สุภาพ ออกมาจากใจที่บริสุทธิ์
- ๔) อัถลสันหาวาที คือ วาจาที่ประกอบด้วยสารัตถะ พูดแล้วคนฟังสามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์

๕) เมตตาวาที คือ วาจาที่มีความปรารถนาดีต่อผู้ฟัง ถือเอาประโยชน์ของผู้ฟังเป็นสิ่งสำคัญ วาจาที่เป็นสุภายิตก่อให้เกิดความสมัคสมานสามัคคีนี้ต้องประกอบด้วยองค์ ๕ จะขาดส่วนประกอบข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้ ดังที่พระวังคีสะกล่าวสรรเสริญพระพุทธเจ้าเฉพาะพระพักตร์ว่า บุคคลพึงกล่าววาจาที่ไม่เป็นเหตุยังให้ตนเดือดร้อน และไม่เป็นเหตุเบียดเบียนผู้อื่น วาจานั้นแลเป็น

^{๕๗} อ.จ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๘/๒๗๑.

วajasūyādit บุคคลพึงกล่าววาจาอันเป็นที่รัก ที่ชนทั้งหลายชื่นชมแล้ว ไม่ถือเอาคำที่ชั่วช้าทั้งหลาย กล่าวแต่วาจาอันเป็นที่รักแก่ชนเหล่านี้ พระพุทธเจ้าตรัสวาจาใดซึ่งเป็นวาจาเกษมเพื่อทำให้บรรลุนิพพาน เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ พระวาจานั้นแลเป็นวาจาสูงสุดกว่าวาจาทั้งหลาย^{๕๘}

วาจาชอบ ก็คือ สัมมาวาจา วาจาชอบข้อที่ ๓ ในอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ซึ่งประกอบด้วยองค์ ๔ โดยละเว้นจากวจีทุจริต ๔ อย่าง ได้แก่

- ๑) เว้นจากการพูดเท็จ
- ๒) เว้นจากการพูดต่อเสียด
- ๓) เว้นจากการพูดคำหยาบคาย
- ๔) เว้นจากการพูดเพื่อเจ้อ เหลวไหลไร้สาระ^{๕๙}

ถ้าทุกคนสามารถประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมเหล่านี้แล้ว ก็สามารถครองใจของมวลสมาชิกในครอบครัวได้ และหากทุกคนในครอบครัวมีคุณธรรมทั้ง ๔ ข้อ คือ มีความสัตย์ มีความจริงใจ ซื่อสัตย์ สุจริตต่อกัน รู้จักข่มจิตข่มใจไม่ให้อารมณ์แห่งความโลภ โกรธ หลง อิจฉา ริษยา ข่มใจไม่ให้ลุ่มหลงในอบายมุข ตลอดจนทั้งสิ่งเสพติดทั้งมวล มีความอดทนต่อความยากลำบาก ทั้งร่างกายและจิตใจ มีความขยันขันแข็งในการหาเลี้ยงชีพ และรู้จักการให้ การเสียสละเพื่อแผ่ต่อบุคคลที่มีพระคุณ ลูกหลานญาติพี่น้องและผู้ที่ยากกว่า ครอบครัว ชุมชนและสังคมจะสงบสุขร่มเย็นเป็นสุข ดังพระพุทธพจน์ว่า “ผู้ใดไม่โกรธ ไม่สะอึง ไม่โอ้อวด ไม่คะนอง พูดด้วยปัญญา ไม่ฟุ้งซ่าน ผู้นั้นแลเป็นมุนีผู้สำรวมแล้วด้วยวาจา”^{๖๐} “ผู้ใดพึงกล่าวถ้อยคำอันไม่เป็นเหตุให้ใครๆ ขัดใจ ไม่หยาบคาย เป็นเครื่องให้รู้ความได้และเป็นคำจริง เราเรียกผู้นั้นว่าเป็นพราหมณ์”^{๖๑}

โทษที่เกิดจากวาจาต่างๆ เช่น พูดมุสา พูดต่อเสียด ก็มีโทษอยู่หลายอย่าง คือ ทำให้เสียหายทั้งฝ่ายตนและผู้อื่น ฝ่ายตนนั้น คือ ไม่เป็นที่ชอบที่เชื่อถือของผู้อื่น ฝ่ายผู้อื่น การพูดมุสานั้นย่อมทำประโยชน์ของเขาให้เสื่อมไปและเป็นเครื่องทำลายความสามัคคีแห่งหมู่คณะ

๓.๑.๓ หลักปฏิบัติสามัคคีทางใจ หลักการปฏิบัติสามัคคีทางใจ เป็นหลักที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นไปได้ของการสนับสนุนพฤติกรรมต่างๆ ของผู้คนในสังคมไทยทุกระดับ เพราะความสามัคคีจะไม่ใช่ความสามัคคีได้โดยถ้าขาดหลักสำคัญ คือ ความสามัคคีภายใน (การร่วมมือร่วมใจทางใจ) อย่างไรก็ตาม พุทธศาสนาเถรวาทนอกจากจะส่งเสริมความสามัคคีภายนอก (ทาง

^{๕๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๔๐/๒๓๘.

^{๕๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๕/๓๔๘.

^{๖๐} บ.สุ. (ไทย) ๒๕/๔๑๓/๕๐๐.

^{๖๑} บ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๖/๓๐-๓๑.

ร่างกายและทางวาจา) แต่ความสามัคคีทางใจนั้นนับได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่งด้านการหักเหพฤติกรรมต่างๆ ทางกายได้ กล่าวคือ หากผู้คนมีความสามัคคีทางใจแล้ว การกระทำต่างๆ ทางกาย ทางวาจาก็จะออกมาในรูปที่ดี เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมได้ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

โลกอันจิตย่อมนำไป อันจิตย่อมเสือกไสไป โลกทั้งหมดเป็นไปตามอำนาจของธรรมอันหนึ่ง คือ จิต โลกอันตัณหาย่อมนำไป อันตัณหาย่อมเสือกไสไป โลกทั้งหมดเป็นไปตามอำนาจของธรรมอันหนึ่ง คือ ตัณหา โลกมีความเพติดเพลินเป็นเครื่องประกอบไว้ วิตกเป็นเครื่องเที่ยวไปของโลกนั้น เพราะละตัณหาเสียได้ขาด จึงเรียกว่านิพพาน^{๖๒}

จากพระพุทธพจน์ข้างต้นนี้ ได้สะท้อนให้ทราบว่า ความสามัคคีและการมีส่วนร่วมของผู้คนในสังคมนั้นมีจุดเริ่มต้นที่จิตใจก่อน กล่าวคือ ความสามัคคีนั้นต้องเกิดจากจิตใจด้วยการคิดพิจารณาก่อน แล้วการกระทำต่างๆ จึงจะเป็นผลออกมาเป็นรูปธรรมได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ จิตใจของมนุษย์จึงเป็นสิ่งที่จะต้องมีการฝึกฝนหรือการพัฒนา เพราะจิตที่ฝึกดีแล้วจะอำนวยความสะดวกมาสู่ตนในทุกๆ ด้านไม่ว่าเพื่อตน คนอื่น รวมทั้งสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ด้วย ดังพุทธภาษิตที่ว่า

นักปราชญ์ย่อมทำจิตที่คืนรน กลับกลอกรักษาได้โดยยากห้ามได้โดยยาก ให้ตรง ดังช่างศรดัดลูกศรให้ตรง การฝึกฝนจิตที่เข้มได้ยาก อันเร็ว มีปรกติดกไปในอารมณ์อันบุคคลพึงใคร่อย่างไร เป็นความดี เพราะจิตที่บุคคลฝึกดีแล้วนำสุขมาให้ นักปราชญ์พึงรักษาจิตที่เห็นได้แสนยากละเอียดอ่อนมีปรกติดกไปตามความใคร่ เพราะจิตที่บุคคลคุ้มครองแล้วนำสุขมาให้^{๖๓}

หลักการปฏิบัติสามัคคีธรรมด้วยหลักกุศลกรรมบถทางใจนี้มีอยู่ ๓ ประการ ได้แก่

- ๑) อนุภิกขมา ไม่โลก ไม่อยากได้ของของคนอื่น
- ๒) อพยาบาท ไม่พยาบาทปองร้ายใคร คือ มิเมตตาต่อผู้อื่น ต่อสัตว์อื่นเป็นต้น
- ๓) สัมมาทิฐิ เห็นชอบตามทำนองคลองธรรม เช่น เห็นว่าการกระทำดีและทำชั่วนั้นมีอยู่จริง ผลของกรรมดีและกรรมชั่วมีอยู่จริง

สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบเห็นความจริง ได้แก่ การเห็นที่ถูกต้องตามอริยสัจ ๔ ดังที่มีพระพุทธพจน์แสดงไว้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลายสัมมาทิฐิ คือ อะไร คือ ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในสมุทัย ความรู้ในทุกขนิโรธ ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา นี้เรียกว่า สัมมาทิฐิ”^{๖๔} สัมมาทิฐิเท่านั้นจึงจะถือว่าเป็นปัญญาที่สามารถทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจอารมณ์ทางอายตนะได้จริงตามทัศนะพุทธศาสนาเถรวาท และสัมมาทิฐินั้นแบ่งออกเป็น ๒ ระดับ ได้แก่

^{๖๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๘๑-๑๘๕/๔๖-๔๗.

^{๖๓} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๓/๑๔.

^{๖๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๕/๒๓๑.

๑) โลกีย์สัมมาทิฏฐิ “ความเห็นชอบระดับโลกหรือเนื่องในโลกีย์ เช่น เห็นว่าบาป บุญ คุณ โทษมีจริง สวรรค์-นรกมีจริง เป็นต้น ความรู้ขั้นนี้เรียกอีกนัยหนึ่งว่ากัมมัฏสสตาญาณ คือ มีความเชื่อว่าสรรพสัตว์ต่างมีกรรมเป็นของตนเองทั้งสิ้น”^{๖๕}

๒) โลกุตตรสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบระดับเหนือโลก ได้แก่ “ความรู้เกี่ยวกับอริยสัจ ๔ ประการ มีทุกข์ สาเหตุที่ทุกข์เกิด การดับทุกข์ และหนทางที่จะดับทุกข์”^{๖๖}

กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ เมื่อพิจารณาดีๆ แล้ว ก็ทราบได้ว่า บางข้อนั้นตรงกับข้อห้ามที่เรียกว่าศีล ๕ และหลักกิริยาปฏิบัติว่ากรรมกิลเลส และกุศลกรรมบถนี้จัดว่าเป็นการปฏิบัติทางกายขั้นศีล กล่าวคือ เริ่มชักนำหรือชักจูงเราเข้าสู่ภาวะจิตใจ ได้แก่ พยายามให้เราใช้ปัญญา ความรู้ในเรื่องต่างๆ เป็นการฝึกฝนปัญญาให้เราเกิดความรู้แจ้งได้ในระดับต้นๆ เช่น ช่วยให้เราเห็น หรือทัศนคติที่ถูกต้องดีงามในการปฏิบัติตนเอง และปฏิบัติต่อผู้อื่น ไม่ให้เราคิดทางใจในเรื่องที่ไม่ดี เช่น คิดเบียดเบียนเขา และคิดว่าบุญ บาป นรก สวรรค์ไม่มีจริง เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพราะว่า ศีล ๕ นั้นสามารถควบคุมกายและวาจาเราเท่านั้น แต่จิตใจเราไม่สามารถควบคุมได้ ฉะนั้น เมื่อเราปรารถนาที่จะพัฒนาชีวิตให้ดียิ่งๆ ขึ้นไปนั้น เราก็เริ่มที่ศีล หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่ากุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้เอง กาย วาจา และจิตใจจึงจะมีพลังพร้อมต่อการปฏิบัติสามัคคีธรรมทางวาจาและทางใจต่อไปได้

กุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ อย่างนี้ เป็นความสามัคคีที่มีความสัมพันธ์กับความไม่ประมาทในที่ ๔ สถาน ได้แก่

๑) ระวังไม่ให้กำหนดในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด คือ ความตั้งใจหรือความยินดีชอบใจ อารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด คือ รูปที่งาม เสียงที่ไพเราะ เป็นต้น

๒) ระวังไม่ให้ซัดเคืองในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความซัดเคือง คือ ความไม่พอใจหรือความโกรธ ความเกลียดอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความซัดเคือง คือ รูปที่ไม่งาม เสียงที่ไม่ไพเราะ เป็นต้น

๓) ระวังใจไม่ให้หลงในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความหลง คือ ความโง่มงายหรือความรู้ไม่ชัดแจ้ง เข้าใจผิด อารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความหลง คือ รูปธรรมและนามธรรม

๔) ระวังใจไม่ให้มัวเมาในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา^{๖๗} มี ๒ อย่าง ได้แก่

^{๖๕} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๒๒/๓๕๕.

^{๖๖} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๘๑/๒๓๑.

^{๖๗} อภ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๑๗/๑๒๐.

๔.๑) เมากาย คือ ร่างกายอ่อนเพลีย มีน้มน้ำหนัก ซ้วนเซ อารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความเมากาย คือ สุรา - ยาเสพติดให้โทษ – อาหารที่รับประทานเกินพอดี

๔.๒) เมาใจ คือ ปลื้มใจให้เพลิดเพลินในอบายมุข ้วย ความไม่มีโรค และในชีวิต อารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความเมาใจ คือ อบายมุขประเภทต่างๆ - ้วยหนุ่มสาว - ความไม่เจ็บไข้ วามที่เข้าใจว่ายังไม่ตาย อีกนัยหนึ่ง ความไม่ประมาทนั้น สรุปลงเป็น ๔ ประการ ได้แก่

- (๑) ความไม่ประมาทในการละกายทุจริตแล้วประพฤติกายสุจริต
- (๒) ความไม่ประมาทในการละวจีทุจริตแล้วประพฤติวจีสุจริต
- (๓) ความไม่ประมาทในการละมโนทุจริตแล้วประพฤติมโนสุจริต
- (๔) ความไม่ประมาทในการละความเห็นผิดแล้วทำความเห็นให้ถูก^{๖๘}

เมื่อผู้คนในสังคมเกิดความรู้ความเข้าใจเหตุผลอย่างถูกต้อง ย่อมช่วยให้เกิดความประพฤติดีปฏิบัติชอบ และการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ทำให้สังคมสงบเรียบร้อย ผู้คนอยู่ร่วมกันร่มเย็นเป็นสุข ความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับโลกและชีวิต หรือสังขารธรรมทั้งหลายถูกต้องตามความเป็นจริง คือ ตามสภาวะของมันและตามความเป็นไปโดยธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย ทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ที่ถูกต้องซึ่งควรจะมีจะเป็นระหว่างตนเองกับสิ่งทั้งหลายที่แวดล้อมอยู่หรือกับโลกและชีวิต เช่น รู้ว่าสิ่งทั้งหลายเป็นสังขารธรรม เกิดจากองค์ประกอบต่างๆ มาประชุมกันเข้า เป็นไปตามความสัมพันธ์สืบทอดกันแห่งเหตุปัจจัย จึงมีสภาพไม่คงที่ ไม่เที่ยงแท้ถาวร ไม่ยั่งยืนอยู่ตลอดไป และมีเหตุปัจจัยต่างๆ ขัดแย้งบีบบังคับอยู่ตลอดเวลา ไม่เป็นตัวของมันเองอย่างแท้จริง ไม่อาจเป็นของใครๆ และไม่ขึ้นต่อความปรารถนาของใคร ได้จริงจึง เราควรมีทำที่และปฏิบัติต่อมันอย่างไร การมีทำที่แห่งการยึดมั่นถือครองอย่างไม่ลืมหูลืมตาเป็นการถูกต้องแล้วหรือไม่ มนุษย์สัตว์ทั้งหลายต่างก็เป็นสังขารธรรมตกอยู่ในคติธรรมคาเดียวกัน เป็นเพื่อนแก่เจ็บตาย ดังนั้นเป็นต้น ความรู้ความเห็นความเข้าใจอย่างนี้ “เกิดจากการรู้จักมอง รู้จักคิด รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตรงตามสภาวะและตามเหตุปัจจัยของมันที่ได้เรียกว่าเป็นสัมมาทิฏฐิระดับธรรมจริยา เป็นประโยชน์ในชีวิตปัจจุบันระดับทิฏฐิธรรมมีกัตถะและสัมปรายิกัตถะ”^{๖๙} ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “การสำรวมด้วยกายเป็นการดี การสำรวมด้วยวาจาเป็นการดี การสำรวมด้วยใจเป็นการดี การสำรวมในที่ทั้งปวงเป็นการดี บุคคลสำรวมในที่ทั้งปวงแล้วมีความละเอียดอ่อนป เรากล่าวว่าเป็นผู้รักชาติตน”^{๗๐}

^{๖๘} อ.จตุตถก. (ไทย) ๒๑/๑๑๖/๑๑๕.

^{๖๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๖๔๒.

^{๗๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๓๕/๕๒.

พุทธศาสนาเถรวาท มีหลักการสำหรับส่งเสริมการพัฒนาความคิด ความเชื่อและการกระทำกรรมต่างๆ ที่ดี มีประโยชน์ให้แก่มนุษย์ทุกคน เพื่อสร้างความเหมาะสมให้แก่ตน คนอื่น และสังคมในด้านต่างๆ กล่าวคือ กายกรรม วาจกรรม และมโนกรรม เพราะหลักคำสอนทั้งปวงก็สะท้อนให้เห็นว่า เป็นปรากฏการณ์ที่มุ่งสนับสนุนความสำคัญของทั้งสาม เพราะความกลมกลืนที่พอเหมาะกัน คือ สิ่งที่มีความช่วยกันปฏิบัติตนตามหลักศีลธรรม ดังพุทธภาษิตที่ว่า “บุคคลตั้งวาจาและใจไว้โดยชอบ มิได้ทำบาปด้วยกาย อยู่ครอบครองเรือนที่มีข้าวและน้ำมาก เป็นผู้มีศรัทธา เป็นผู้อ่อนโยน มีปรกติเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ทราบถ้อยคำ ผู้ที่ตั้งอยู่ในธรรม ๔ อย่างเหล่านี้ ชื่อว่าผู้ดำรงในธรรม ไม่ต้องกลัวปรโลก”^{๑๑}

หลักปฏิบัติสามัคคีธรรมตามหลักกุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ โดยแยกออกเป็นทางกาย วาจา และทางใจตามที่กล่าวมานี้ยังสามารถสรุปเป็นหลักธรรมต่างๆ ได้ กล่าวคือ เป็นหลักปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสามัคคีกันระหว่างมนุษย์ด้วยกันทั้งในชุมชนของตนและชุมชนอื่น อย่างไรก็ตาม หลักธรรมที่ผู้คนร่วมใจประพฤติปฏิบัติแม้ว่าจะแยกเป็นทางกาย ทางวาจา และทางใจก็ตาม ในความหมายที่แท้จริงแล้วนั้น เป็นการปฏิบัติอย่างเดียวกัน เป็นลำดับขั้นตอนที่เกี่ยวข้องกันไป กล่าวคือ การปฏิบัติทางกายและทางใจก็ได้พอก็คด้วยมีจิตใจที่ประกอบด้วยปัญญา การที่จะสามารถมีปัญญาได้นั้นก็ต้องเพียรพยายามปฏิบัติเต็มกำลังกายใจ เป็นต้น

ดังนั้น ความสามัคคีทางความคิดนั้น เป็นการการพัฒนาชีวิต คือ การทำให้ชีวิตเจริญงอกงามขึ้นไป โดยการดำเนินไปในวิถีทางที่ถูกต้อง เพื่อให้ถึงจุดหมายในระดับต้น คือชีวิตที่มีคุณภาพ และเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นให้มากที่สุด และเพื่อจุดหมายสูงสุดตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา คือจุดมุ่งหมายแห่งความเป็นอิสระ ไร้ทุกข์ ดังนี้เอง ปุณฺชน หรือสามัญชน ผู้ห่างไกลจากความขัดแย้ง อันจะนำมาซึ่งความไร้ความสามัคคีแล้ว จึงควรมุ่งพัฒนาชีวิตของตนเองให้ไปสู่ความเป็นกัลยาณชน และอริยชนตามลำดับ

การหมั่นรักษาศีล ให้ทาน และเจริญภาวนาเนื่องนิตย์ เป็นลำดับแรกของการพัฒนาปุณฺชนในด้านความคิด นับเป็นข้อปฏิบัติที่บัณฑิต หรือสาธุชนพึงปฏิบัติกันโดยทั่วไป เรียกว่าสิกขา^{๑๒} ประกอบไปด้วย

๑) ศีลสิกขา ศึกษาเรื่องศีล ได้แก่ วาจาชอบ การงานชอบ อาชีพชอบ นั่นคือ ไม่ว่าจะเป็นการพูดจา หรือจะทำการสิ่งใดก็ให้ถูกต้อง และชอบธรรม ศึกษาควบคุมตนเองให้ห่างเหินจากความคิดที่จะประพฤตินั้น ที่จะเลียงตนเลียงเพื่อนไปในทางที่ผิดที่ไม่สมควร และไม่เป็นการ

^{๑๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๐๘/๕๒.

^{๑๒} อ.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๓๓๐/๓๕๕.

เบียดเบียนผู้อื่น ตลอดจนรู้จักเลือกรับเอาสิ่งที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์เข้ามาให้แก่ชีวิต ป้องกันไม่ให้รับเอาสิ่งที่เป็นโทษเข้ามา

๒) จิตตศึกษา ศึกษาเรื่องจิตได้แก่ เพียรพยายามชอบ ตั้งใจแน่วแน่ ระลึกชอบ ตั้งใจชอบ ระลึกจดจำ แต่เรื่องที่เป็นประโยชน์ อันจะทำให้จิตใจประณีตคิงาม เช่น มีเมตตากรุณา มีศรัทธา มีความกตัญญูกตเวทิตะ มีความอดทน เป็นต้น ซึ่งข้อนี้เป็นเรื่องของสมรรถภาพของจิต

๓) ปัญญาศึกษา ศึกษาเรื่องปัญญา ได้แก่ ความเห็นชอบ คำริชชอบ กล่าวคือ มนุษย์เจริญขึ้นก็ด้วยปัญญาที่พิจารณา และมีความเห็นในทางที่ถูกที่ชอบ โดยหลักแห่งเหตุและผลตามความเป็นจริง เข้าใจความหมายอย่างท่องแท้ และสามารถถ่ายทอดไปให้ผู้อื่นได้เข้าใจตรงกัน อีกทั้งสามารถเชื่อมโยงความรู้ ใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์ได้

สำหรับการพัฒนาชีวิตของปุถุชนในขั้นสูงต่อไป ผู้ระดับอริยชนนั้น มีประเด็นพิจารณาว่า หลักธรรมเรื่องโลกธรรม ๘ นั้น เป็นหลักธรรมที่ใช้อธิบายความสัมพันธ์กับสิ่งทั้งหลาย อันเป็นที่มาของการแสดงพฤติกรรมต่างๆ ของปุถุชนได้ชัดเจนที่สุด กล่าวคือ ปุถุชนจะมีความรู้สึกหวั่นไหวไปกับอารมณ์ที่เกิดขึ้น หรือยึดเหนี่ยวจิตใจอยู่กับสิ่งต่างๆ ที่มากระทบ นั่นก็เพราะความไม่รู้เท่าทันอารมณ์ของตนเอง ดังนี้เอง ในแง่ของการรับรู้อารมณ์ หากบุคคลเพียรละเลิกกำจัดสิ่งชั่วร้ายที่เป็นอกุศลที่เกิดขึ้นในจิตใจ มีสติกำกับตัว คุมใจไว้ให้รู้เท่าทันพฤติกรรมของร่างกาย โดยมีวิธีคิดแบบ “โยนิโสมนสิการ” คือคิดอย่างมีระเบียบ คิดตามแนวทางของปัญญา สามารถแยกแยะสิ่งต่างๆ ออกให้เห็นตามสภาวะ และตามความสัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัยนั้นได้ ก็จะได้ชื่อว่าเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยองค์ประกอบภายในตนเอง หรือเรียกได้ว่าเป็นผู้ใช้วิธีการแห่งปัญญาในแบบอย่างอริยชน

โยนิโสมนสิการโดยนัยของการใช้พัฒนาปุถุชนให้อยู่ในความสามัคคีนั้น เป็นวิธีคิดโดยหาเหตุผล พิจารณาไตร่ตรองมองสรรพสิ่งตามความเป็นจริงด้วยความรอบคอบ เป็นวิธีการคิดหาเหตุผลตลอดจนรู้จักวิเคราะห์ วิจาร์ณ สอดสวนหาต้นเหตุ แยกแยะให้เห็นเหตุปัจจัยหรือความสัมพันธ์ต่างๆ โยนิโสมนสิการเป็นขั้นที่เริ่มใช้ความคิดของตนเองเป็นอิสระ ส่วนในระบบการศึกษาอบรม โยนิโสมนสิการเป็นการฝึกการใช้ความคิด ให้รู้จักคิดอย่างถูกวิธี คิดอย่างมีระเบียบ ไม่มองเห็นสิ่งต่างๆ อย่างตื้นๆ ผิวเผิน เป็นขั้นสำคัญในการสร้างปัญญาที่บริสุทธิ์เป็นอิสระ และนำไปสู่จุดหมายของพุทธศาสนาเถรวาทอย่างแท้จริง ปัจจัย ๒ อย่างนี้เองที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นองค์ประกอบเริ่มแรกของมรรค เป็นจุดเริ่มของการศึกษาที่ถูกต้อง ดังนั้น พุทธศาสนาเถรวาทให้ความสำคัญแก่ปัจจัยทั้งภายในและภายนอกไม่ดิ่งไปข้างใดข้างหนึ่งเพียงข้างเดียว^{๓๓} หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่าวิธีคิดแบบอริยสัง ซึ่งก็หมายถึง เมื่อคิดตามเหตุและผลได้แล้ว ก็

^{๓๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๗/๕๓๕.

แก้ปัญหาคือต้นเหตุ และคิดมุ่งตรงต่อสิ่งที่ต้องทำต้องปฏิบัติ กล่าวคือ ต้องมีสติปัญญาเกี่ยวกับเรื่อง อริยสัจ ๔ ในทำนองเดียวกัน อันหมายถึง อริยสัจทั้ง ๔ ข้อนี้ล้วนมีความสัมพันธ์ ต้องเริ่มแก้ที่ทุกข์ ว่า คือ อะไร สาเหตุมาจากอะไร ผลของการแก้ทุกข์มีอยู่จริง วิธีปฏิบัติเพื่อแก้หรือดับทุกข์มี อะไรบ้างและปฏิบัติอย่างไร ดังนี้

๑) ทุกข์ ได้แก่ ความเกิด ความแก่ ความตาย ซึ่งมีเป็นธรรมดาของชีวิต และความ โศก ความระทม ความไม่สบายกายไม่สบายใจ ความคับแค้นใจ ซึ่งมีแก่จิตใจและร่างกายเป็นครั้ง คราว ความประจวบกับสิ่งที่ไม่รักไม่ชอบ ความพลัดพรากจากสิ่งที่รักที่ชอบ ความปรารถนาไม่ สมหวัง กล่าวโดยย่อ ก็คือ กายและใจนี้เองที่เป็นทุกข์ต่างๆ จะพูดว่า ชีวิตนี้เป็นทุกข์ต่างๆ ก็ได้

๒) สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่ ตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากของจิตใจ คือ ดิ้นรน ทะยานอยาก เพื่อที่จะได้สิ่งปรารถนาอยากได้ ดิ้นรนทะยานอยากเพื่อจะเป็นอะไรต่างๆ ดิ้น รนทะยานอยากที่จะไม่เป็นในภาวะที่ไม่ชอบต่างๆ

๓) นิโรธ ความดับทุกข์ ได้แก่ ดับตัณหา ความดิ้นรน ทะยานอยากดังกล่าว

๔) มรรค ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ ทางมีองค์ ๘ คือ ความเห็นชอบ ความ ดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ อาชีพชอบ เพียรพยายามชอบ สติชอบ ตั้งใจชอบ^{๑๔}

สรุป ความสามัคคีทางความคิดนั้น พบว่า จากคนที่มีความเห็นแก่ตัว เมื่อได้ ทำการศึกษาในแง่ของการปฏิบัติตามหลักธรรมต่างๆ ก็สามารถแก้ไขได้ พระพุทธเจ้ายอมรับใน ความผิดพลาดของบุคคล และเชื่อว่าบุคคลมีความสามารถที่จะกลับตัว เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง ตนเองให้ประพฤติปฏิบัติชอบได้ โดยหยุดการกระทำต่างๆ ที่เป็นฝ่ายอกุศลทั้ง ๓ ช่องทางดังที่ กล่าวมาในอกุศลกรรม ๑๐ และในทางตรงกันข้าม ให้ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมที่เป็นฝ่ายดี คือ กุศลกรรมบถ และเมื่อปฏิบัติตามนั้นจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความเห็นชอบตามธรรมนองคลองธรรม คือ รู้จักเหตุและรู้หลักการ วิธีการที่จะนำพาตนเองไม่ให้ตกไปในทางที่เสื่อมเสีย และรู้จักผลที่เกิดจาก การทำความชั่ว หรือถูกชักนำไปในทางที่จะก่อให้เกิดความเดือดร้อน รู้จักวางตัวให้เหมาะสม ตลอดจนรู้จักบุคคลที่ควรคบหาหรือไม่ควรคบด้วย ดังคำสอนในเรื่องสัพปริสธรรม ๗ ซึ่งเป็นธรรม ของคนดี หรือคนที่แท้ มีคุณสมบัติของความเป็นคนที่สมบูรณ์ มีความคิดมีความร่วมมือช่วยเหลือ ซึ่งกันและกัน และนอกจากจะมีโอกาสที่จะกลับตัวกลับใจเป็นปุถุชนคนดีได้ตามลำดับแล้ว พระพุทธเจ้ายังเปิดโอกาสให้คนได้พัฒนาตนเอง ด้วยการปฏิบัติตามธรรมเป็นลำดับขั้น เพื่อพัฒนา ตนเองไปสู่การเป็นสาวุชน หรือกัลยาณชน และสามารถเลื่อนขั้นขึ้นสู่ภูมิของอริยชนต่อไปได้อย่าง เป็นกระบวนกร

^{๑๔} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๔๔/๕๒.

๓.๒ หลักธรรมที่สร้างสามัคคีของสังคม

การสร้างสามัคคีของสังคม คือการให้ความร่วมมืออนุเคราะห์กัน เพราะความมีคุณธรรมในใจที่มองเห็นผู้อื่นเป็นพี่น้อง มีการปฏิบัติต่อกันตามหลักสามัคคีธรรมเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยมีหลักในการสร้างความปรองดองหรือความสามัคคีกันดังนี้

หลักสังคหวัตถุ ๔ คือ การให้ (ทาน) การมีวาจาที่ไพเราะ การประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ และความมีตนเสมอต้นเสมอปลาย ในที่นี้ หมายถึง การสงเคราะห์กันที่เป็นผลที่ทำให้เกิด การเผื่อแผ่กัน การพูดดีต่อกัน การปฏิบัติต่อกันที่เป็นประโยชน์อย่างเสมอต้นเสมอปลาย ซึ่งเป็นความชัดเจนในการเกื้อกูลกัน การทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่กันอย่างแท้จริง เพราะการเห็นในคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ด้วยกัน ทำให้เกิดผลในวงกว้างและยั่งยืน กล่าวคือ เป็นการกระทำต่อกันด้วยความดีงามอย่างสม่ำเสมอ สร้างความสัมพันธ์ต่อกันให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืน บำบัดทุกข์แก่กันถูกต้องตามครรลองคลองธรรม ไม่ลบหลู่หรือเพิกเฉยในกิจอันดีงามที่ตนเคยได้กระทำมาต่อผู้อื่น เช่นการทำความเคารพ หรือ การให้ความช่วยเหลืออย่างจริงใจ เป็นต้น

หลักโภคอาทิยะ คือ หลักการเอื้ออาทรต่อกัน ซึ่งเป็นการเอื้ออาทร ด้วยทรัพย์ที่ก่อให้เกิดประโยชน์โดยส่วนเดียว และ เพื่อสะท้อนให้เห็นประโยชน์อย่างสูงสุด ดังนั้น การช่วยเหลือกันตามแนวโภคอาทิยะ คือ

๑) เลี้ยงตัว มารดาบิดา บุตรภรรยา และ คนในปกครองทั้งหลายให้เป็นสุข บุคคลเมื่อมีความรับผิดชอบในการอยู่ร่วมกันการใช้จ่ายทรัพย์เพื่อบิดามารดา บุตรภรรยา คือ ความรับผิดชอบตามสถานะที่ควรกระทำ เพราะเป็นการช่วยเหลือกันที่ส่งเสริมความสามัคคีกันภายในครอบครัว

๒) บำรุงมิตรสหายและผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข การเผื่อแผ่อนุเคราะห์ผู้ร่วมงานหรือผู้ที่มีความสนิทกันถือได้ว่าเป็นการช่วยเหลือกันให้เกิดความสมานฉันท์ในหน้าที่การงานอันจะนำมาซึ่งความไม่เห็นแก่ตัว

๓) ใช้ป้องกันภัยอันตราย การป้องกันสิ่งที่ไม่ดีไม่งามที่จะเกิดขึ้นถือได้ว่าเป็นการช่วยเหลือกันที่ก่อให้เกิดความสามัคคี

๔) ทำพละ ๕ อย่าง บุคคลเมื่อมีการอดหนุน จุนเจือ ผู้ที่อยู่รอบข้าง คือ ญาติพละ – สงเคราะห์ญาติ อดิพละ – ต้อนรับแขก ปุพพเปตพละ – ทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับ ราชพละ – บำรุงราชการด้วยการเสียภาษี และเทวตพละ – ถวายเทวดา สักการะ ทำบุญอุทิศสิ่งที่เคารพบูชา การกระทำอันพี่น้องขื่อนี้

๕) อุปถัมภ์บำรุงสมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติชอบ ผลจากการวิเคราะห์พบว่า การทำนุบำรุงสมณะพราหมณ์ที่ทรงศีล ถือได้ว่าเป็นการช่วยเหลือกันที่ก่อให้เกิดความสุขทางใจของผู้กระทำ

จากการช่วยเหลือกันตามที่กล่าวมาทำให้สรุปได้ว่าเป็นการช่วยเหลือกัน ที่ก่อให้เกิดผลคือ เกิดความสุขแก่ตนและผู้อื่น กล่าวคือ ความสุขที่ได้ใช้จ่ายทรัพย์ เกิดความสุขทางใจด้วยกุศลผลบุญที่ได้กระทำลงไป นอกจากนี้ยังทำให้มีสำนึกในความรับผิดชอบต่อผู้ตนมีความสัมพันธ์ ทั้งทางตรงและทางอ้อม เป็นการเอื้ออาทรกันด้วยวัตถุที่ทำให้เกิดประโยชน์สูงสุด

หลักสาราณียธรรม คือ หลักแห่งการปรองดองกัน เกิดจากการมีเมตตาต่อกัน ในการปฏิบัติทางกาย วาจาและใจ การมีส่วนร่วมในการอุปโภคบริโภค สิ่งของร่วมกัน การมีความเห็นตรงกัน และการรักษาระเบียบวินัยด้วยกัน ซึ่งการกระทำที่กล่าวมา จะเสริมสร้างความสมัครสมานสามัคคีให้เกิดขึ้นแก่สังคมที่อยู่ร่วมกัน การช่วยเหลือกันในสาราณียธรรมเห็นได้ชัดในการอยู่ร่วมกันของสงฆ์ที่จะต้องมีความเมตตาต่อกันเป็นพื้นฐาน และมีการแบ่งปันการใช้สิ่งของร่วมกัน ซึ่งข้อปฏิบัติเหล่านี้นำมาใช้ได้ในสังคมทั่วไป เพื่อความสงบสุข และเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญในข้อนี้ จึงมีหลักปฏิบัติให้เกิดความปรองดอง ดังนี้

๑) เมตตาทายกรรม การแสดงออกทางกาย ด้วย ความเมตตา ด้วยกิริยาอาการที่สุภาพ เรียบร้อย อ่อนโยน บ่งบอกถึง ถือได้ว่าเป็นการกระทำต่อกันที่คำนึงถึงความปรองดอง

๒) เมตตาวจีกรรม การแสดงออกทางวาจา ด้วย ความเมตตา ด้วยคำพูดที่สุภาพ น่ารักที่ไพเราะ ชวนฟัง ถือได้ว่าเป็นการกระทำต่อกันที่เล็งเห็นความปรองดอง

๓) เมตตามโนกรรม การแสดงออกทางใจด้วยความเมตตา โดยตั้งจิตปรารถนาดีต่อกัน นึกคิดแต่ในสิ่งที่จะก่อประโยชน์ให้แก่กัน ไม่คิดเบียดเบียน มุ่งร้ายผู้อื่น เมตตามโนกรรม ถือได้ว่าเป็นหลักแห่งความปรองดอง

๔) สาธารณโภคี การแบ่งปันกัน ในสิ่งของที่ได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็ไม่หวงนำมาเฉลี่ยแบ่งกันให้ได้ใช้สอย บริโภคทั่วกัน เรียกว่าสิ่งของที่ได้มานั้นเป็นของส่วนรวมหรือเป็นของกลาง การกระทำในลักษณะนี้กล่าวได้ว่าเป็นหลักของ ความปรองดองกัน

๕) ศีลสามัญญตา ความมีศีลบริสุทธิ์เสมอกัน คือ ไม่ล่วงเกินกันใน มีความประพฤติดีงามต่อกัน คือพื้นฐานแห่งความปรองดอง

๖) ทิฏฐิสามัญญตา การมีความเห็นชอบร่วมกัน ใน ความถูกต้องตามคลองธรรม หรือจารีตอันดีงาม เข้าใจในการกระทำนั้นๆ ร่วมกัน ไม่ขัดแย้ง ถือได้ว่าเป็นพื้นฐานแห่งความปรองดอง

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า จากสภาพการณ์ปัจจุบันที่เกิดความแตกแยกกันในสังคม เพราะขาดหลักธรรมในข้อนี้เอง ในเรื่องเชื้อชาติ ศาสนา ทำให้เกิดการเดินขบวนประท้วงจนเกิดจลาจลขึ้น ดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันเพราะขาดความปรองดองกัน แต่ถ้ามีหลักข้อนี้ ความปรองดอง

กันก็จะเกิดขึ้น ตัวอย่างการอยู่ร่วมกันของหมู่สงฆ์ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีข้อวัตรปฏิบัติต่อกันที่สอดคล้องกับสาราณียธรรม ซึ่งจะต้องมีศีลเสมอกัน มีความเห็นชอบร่วมกัน มีการเคารพกันตามหลักอาวุโส ภัณฑะ ซึ่งเป็นไปด้วยความเคารพซึ่งกันและกัน “อาวุโส ผู้มีอายุ”^{๓๕} เป็นคำเรียกทักทาย ที่ภิกษุผู้แก่พรรษาใช้เรียกภิกษุผู้อ่อนพรรษากว่า “ภัณฑะ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ”^{๓๖} เป็นคำที่ภิกษุผู้อ่อนพรรษาเรียกภิกษุผู้แก่พรรษากว่า ทั้งนี้เพื่อความเป็นพี่น้องในหมู่คณะนั่นเอง

หลักธรรมที่ส่งเสริมความสามัคคี ความปรองดองที่จะช่วยเหลือกันสรุปได้ว่า หลักการปฏิบัติต่อกันของบุคคลที่มีคุณธรรม ตามหลักธรรมที่กล่าวมา การช่วยเหลือกันเป็น มโนธรรม ที่มีอยู่ในส่วนลึกในจิตใจของบุคคล ซึ่งเมื่อเกิดการปฏิบัติขึ้นมาจะทำให้เข้าใจว่า มนุษย์ทุกคนคือ พี่น้องกัน คือ มีเอกภาพร่วมกัน จากการมีความสามัคคีกัน ส่งผลให้เกิดความพร้อมเพียง เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กล่าวคือ การมีเอกภาพร่วมกันมุ่งให้เกิดการช่วยเหลือกันในส่วนรวม กล่าวคือ ความพร้อมเพียงกันในการประชุม ซึ่งแม้แต่ในครอบครัวก็สามารถนำมาใช้ได้ เช่น เวลารับประทานอาหารพร้อมกันก็แสดงออกถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของครอบครัว ทำให้ทราบว่าครอบครัวนี้ไม่แตกแยกกันและเกิดประโยชน์หลายประการ คือ ทำให้มีการพูดคุยกันบ้างในเวลารับประทานอาหาร มีการปรึกษา ตกลงกัน หรือ รับรู้เรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ ยังช่วยประหยัดรายจ่ายค่ากับข้าวด้วย นี่เป็นเพียงการกล่าวถึงประโยชน์ของครอบครัวที่มี การช่วยเหลือกันย่อมจะทำให้เกิด สันติภาพในการอยู่ร่วมกัน

ดังนั้น การสร้างความสามัคคีของสังคม จะทำให้เกิดผล พอสรุปได้ดังนี้

- ๑) ทำให้เกิดการอำนวยความสะดวกต่อกัน
- ๒) ทำให้เกิดการเกื้อกูลกันที่ยั่งยืน
- ๓) สร้างความสุขให้ตนเองและผู้อื่นทั้งทางตรงและทางอ้อม
- ๔) ทำให้เกิดความเข้าใจกันในการอยู่ร่วมกันและระลึกถึงกัน
- ๕) ทำให้เกิดความสามัคคีกัน
- ๖) ทำให้เกิดสันติภาพร่วมกัน

การสร้างความปรองดองขึ้นในสังคม ได้ส่งผลให้เกิดสันติสุขในการอยู่ร่วมกัน กล่าวคือ เป็นความสัมพันธ์กันของบุคคลด้วยคุณธรรม ที่ทำให้เกิดการปฏิบัติต่อกัน ส่งผลไปยังความเป็นอยู่ให้ดียิ่งขึ้น ทำให้บุคคลไม่เห็นแก่ตัว เกิดความยุติธรรมต่อกัน ทำให้เป็นผู้มีใจสูง ทำ

^{๓๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๑๕.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๒.

ให้ไว้ใจและ เชื่อใจกันได้ ทำให้เกิดสันติและเอื้อเฟื้อกัน ครอบครัวยอบอุ่น เคารพเกื้อกูลกัน การครองเรือนเป็นสุข มีความยินดีต่อกัน สร้างความไพบุลย์แก่สังคม อำนวยความสะดวกแก่กัน ทำให้เกิดเกิด ความสามัคคีและสันติภาพร่วมกัน

๓.๓ หลักธรรมสร้างความสามัคคีต่อกันของบรรพชิต

การสร้างความสามัคคีต่อกันของบรรพชิตมีเหตุปัจจัยที่จำต้องพิจารณา ดังนี้

๓.๓.๑ ความสามัคคีเกิดจากพฤติกรรม

ความสามัคคีในกลุ่มบรรพชิตเกิดจากเรื่องราวเมื่อครั้งพุทธกาล กล่าวคือ ความแตกแยกแห่งสงฆ์เกิดขึ้น เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดมีพระไตรปิฎกขึ้น และความแตกแยกดังกล่าวได้ขึ้นมาในวงการคณะสงฆ์ ก็เพราะสาเหตุใหญ่ ๔ ประการ ตามนัยที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ความวิบัติ ๔ ประการ เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์เป็นเหตุให้สงฆ์แตกแยก คือ “สี่ลวิบัติ อาจารย์วิบัติ ติฎฐิวิบัติ และอาชีวิวิบัติ”^{๓๓} และเมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว ก็มีเพียง ๒ ประการ คือ สี่ลวิบัติ และติฎฐิวิบัติ ซึ่งตรงข้ามกับคำว่า สีสสามัญญาตา และติฎฐิสามัญญาตา คือ ความเสมอกันโดยศีล ได้แก่ ความเสมอกันทางพระวินัย และความเสมอกันโดยติฎฐิ ได้แก่ ความเสมอกันโดยความเห็นทางธรรม เป็นคุณสมบัติอันจะพึงปรารถนาในสงฆ์ เป็นไปเพื่อสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นไปเพื่อความตั้งมั่นแห่งสงฆ์ เมื่อมีภิกษุประพฤติผิดธรรมของคณะ จึงเป็นฐะของสหธรรมิกด้วยกันพึงห้ามปราม และจะพึงนิคคหะเสีย ไม่อย่างนั้นจะเกิดเป็นก๊กที่เรียกว่านิกายขึ้น ทอนกำลังสงฆ์ลงไป ในที่สุดไม่ตั้งอยู่ได้ ถ้าหมู่คณะมีสมบัติ ๒ อย่างนี้แล้วจะไม่มี ความแตกแยกกันเลย

ในสมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่วัดโฆสิตาราม เมืองโกสัมพี ได้มีคณาจารย์ ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายพระวินัยธรและฝ่ายพระธรรมธร เกิดมีความเข้าใจผิดก่อความไม่สงบโดยวิวาทกันเรื่องน้ำชำระที่เหลือไว้ในเวจจกฐีเป็นเหตุ พระพุทธเจ้าทรงพยายามให้คณาจารย์ทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นยินยอมกัน หรือสมานสามัคคี ให้มีเมตตาธรรมต่อกัน แต่ไม่สำเร็จ ในที่สุด พระพุทธเจ้าต้องเสด็จหลีกไปจำพรรษาที่ป่าเลไลยกะ จากตัวอย่างนี้แสดงถึงภาวะผู้นำในการแก้ปัญหาของพระพุทธเจ้าโดยใช้วิธีการหลีกไป เป็นเหตุให้ผู้พบเห็นว่าทั้งสองฝ่ายเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าต้องแยกพระองค์ออกห่างไปจำพรรษาที่อื่น จึงเป็นเหตุให้ชาวเมืองโกสัมพีลงโทษด้วยการไม่ให้ความอุปถัมภ์ทั้งสองฝ่าย ในที่สุด^{๓๔}

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๗๕.

^{๓๔} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระธัมมปัทฏฐกถาแปล ภาค ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๖๔-๕๐.

วิธีการแก้ปัญหาในลักษณะนี้เป็นการแก้ปัญหาในกลุ่มบุคคลที่มีความขัดแย้งกัน วิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงใช้แก้ปัญหาเรื่องดังกล่าวนี้ พระพุทธเจ้ามีการสร้างสัมพันธภาพระหว่างพระองค์กับภิกษุเหล่านั้น โดยการตรัสเรียกให้มาเข้าเฝ้า ทรงตรัสถามถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นว่าเหตุที่เกิดขึ้นนั้นเนื่องมาจากสาเหตุใด ในเมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องแล้ว พระองค์จะใช้วิธีการแก้ปัญหาด้วยการยกเรื่องที่เป็นอุทาหรณ์มาแสดง วิธีการลงโทษด้วยวิธีการดำเนิน เพื่อให้มองเห็นโทษของความไม่สามัคคีกัน และทรงแสดงประโยชน์ของความสามัคคี และวิธีการแก้ปัญหของพระพุทธเจ้าวิธีสุดท้ายก็คือหลีกเลี่ยงไปอยู่ที่อื่นเพื่อให้ภิกษุทั้งสองฝ่ายเกิดสำนึกผิด และได้รับการดำเนินจากชาวบ้าน จนกระทั่งช่วยทำให้ปัญหาต่างๆ ได้ผ่านพ้นไปได้ด้วยดี

๓.๓.๒ ความแตกแยกแห่งสงฆ์

ความแตกแยกแห่งสงฆ์เป็นภัยร้ายแรงต่อความมั่นคงของพระศาสนา พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงโทษแห่งการทำลายสงฆ์ให้แตกแยกกันว่าเป็นอนันตริยกรรมและทรงแสดงว่า ความเสื่อมสูญแห่งพระศาสนานั้นเกิดจากภัยภายในพระศาสนา คือ ความแตกแยกแห่งพุทธบริษัท ความไม่รับผิดชอบต่อการพัฒนาศาสนา ความไม่ผนึกกำลังกันปกป้องพระศาสนาของพุทธบริษัทเราเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด และเพื่อป้องกันความแตกแยกแห่งคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าจึงทรงประทานโอวาทแก่พระภิกษุสงฆ์ให้ยึดธรรมวินัยที่พระองค์ทรงแสดงไว้ ได้ทรงบัญญัติไว้แล้วเป็นศาสดาแทนพระองค์ ในเมื่อพระองค์ล่วงลับไปแล้ว เมื่อพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นศาสดาแทนพระพุทธเจ้ายังมั่นคงอยู่ พุทธบริษัทผู้เคารพในธรรมวินัย ก็จะเป็นที่พึงพอใจ จะประพฤติปฏิบัติถูกต้อง จะมีความสามัคคี ร่วมกันป้องกันพิทักษ์รักษาพระศาสนาให้ดำรงคงอยู่ตลอดไป เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานไปแล้ว พระสงฆ์พุทธสาวกผู้เป็นศาสนทายาท จึงได้ร่วมกันป้องกันพิทักษ์รักษาพระศาสนาไว้

แต่ในสังคมสงฆ์ มีการบัญญัติพระวินัยเพื่อใช้ปกครองสงฆ์ หรือใช้เป็นหลักปฏิบัติของพระภิกษุ แต่พระวินัยนั้น เป็นพุทธบัญญัติทั้งหมด หากสงฆ์หรือผู้แทนของสงฆ์เป็นผู้บัญญัติจุดประสงค์ในการบัญญัติพระวินัยก็เพื่อให้สงฆ์อยู่ร่วมกันด้วยดี พ้นจากมลทินจากกิเลสต่างๆ ทำให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใสและเป็นเครื่องส่งเสริมการปฏิบัติธรรม ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แล เราจักบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย อาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ คือ เพื่อความดีแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อข่มผู้เก้อยาก ๑ เพื่ออยู่สำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก ๑ เพื่อป้องกันอาสวะอันจักบังเกิดในปัจจุบัน ๑ เพื่อกำจัดอา

สวออันจักบังเกิดในอนาคต ๑ เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใสแล้ว ๑ เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสังฆธรรม ๑ เพื่อถือตามพระวินัย ๑^{๗๕}

หากพิจารณาพุทธพจน์ซึ่งให้เราเห็นว่า พระพุทธเจ้ามีจุดประสงค์ในการบัญญัติพระวินัย เพื่อความดำรงอยู่อย่างมั่นคงแห่งพระสังฆธรรม คือ การศึกษาเรียนรู้หลักพระธรรมวินัยในพระไตรปิฎก การน้อมเอาหลักพระวินัยและธรรมที่ทรงแสดงไว้มาประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสมควรแก่ธรรมะเหล่านั้น และเพื่อให้ผู้ปฏิบัติได้รับผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติอย่างแท้จริงเป็นการสงบกิเลสตามกำลังความสามารถของตน กล่าวคือ ให้นำบุคคลถือตามปฏิบัติตามพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเอาเป็นขั้นของปาติโมกข์สังวร คือการสำรวมระวังในพระปาติโมกข์โดยเว้นข้อที่พระพุทธเจ้าห้ามทำตามข้อที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเอาไว้ และให้แต่ละรูปที่เป็นภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนาได้สามารถเลี้ยงชีวิตของตนให้บริสุทธิ์ ไม่หลอกลวงชาวบ้าน เป็นต้น จะเห็นได้ว่า การบัญญัติพระวินัยเป็นรูปของนิติบัญญัติ เป็นโครงสร้างที่ไม่ได้เน้นเสียงข้างมาก แต่เน้นไปที่เสียงเอกฉันท์ ปราศจากความถูกต้อง ความควรเป็นกฎเกณฑ์ในการบัญญัติพระวินัย และสิ่งที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว จะมีความเป็นสากลในกลุ่มของพุทธบริษัท เช่นพระวินัยที่ทรงบัญญัติแก่พระภิกษุก็มีความเป็นสากลแก่ภิกษุทั้งหลาย คือ ทุกรูปจะต้องประพฤติปฏิบัติเหมือน ในกรณีที่มีข้อเล็กๆ น้อยๆ อาบัติที่ไม่รุนแรงยกเว้นสำหรับภิกษุไป ยกเว้นสำหรับคนบ้า ยกเว้นสำหรับพระอรหันต์ เป็นต้น

ปัจจุบันนี้ได้นำหลักการพุทธวิธีในการปกครองสงฆ์มาประยุกต์ใช้ในแต่ละอาราม ที่มีการกระจายอำนาจและแบ่งอำนาจกัน เช่น อำนาจบริหารพระศาสนาก็เป็นอำนาจของมหาเถรสมาคมโดยตรง ถึงจะมีอำนาจก็จริง แต่ก็กระจายอำนาจนั้นให้คณะสงฆ์นำไปบริหารกันเอง โดยปกครองกันไปตามลำดับ เริ่มตั้งแต่ เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะภาค เจ้าคณะหนใหญ่ เป็นต้น แต่ในการปกครองนั้นไม่ส่งเสริมให้เจ้าอาวาสรวอำนาจไว้ที่ตนเพียงผู้เดียว ให้เจ้าอาวาสแบ่งงานให้ผู้ช่วยหรือพระลูกวัดไปปฏิบัติแทนได้ และการมอบงานให้ผู้อื่นไปปฏิบัติแทนนั้น ต้องมอบให้ผู้มีความรู้ความสามารถในด้านนั้นๆ อย่างแท้จริง มิให้แต่งตั้งเพราะระบบอุปถัมภ์หรือเพราะอำนาจแห่งอคติ ผู้ที่ได้รับมอบหมายงานต้องเป็นที่ยอมรับของภิกษุทุกรูปในอารามนั้น เพื่อมิให้เกิดครหานินทา ในการมอบหมายงานแต่ละครั้ง แต่ละหน้าที่ต้องทำเป็นรูปของคณะกรรมการสงฆ์ เป็นการสรรหาแล้วเสนอต่อที่ประชุมสงฆ์ มิให้เจ้าอาวาสทำการแต่งตั้งเองตามลำพัง งานที่เจ้าอาวาสควรจะมอบหมายให้พระรูปอื่นทำการแทนนั้น มีชื่อเรียกดังนี้

^{๗๕} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๓๑/๖๓.

๑) เจ้าอธิการแห่งจิวร คือทำหน้าที่ในด้านเครื่องนุ่งห่ม เกี่ยวกับการรับ การเก็บ การแจกจ่ายเครื่องนุ่งห่มของพระสงฆ์ภายในวัด

๒) เจ้าอธิการแห่งอาหาร คือทำหน้าที่ในด้านอาหารที่อุบาสกอุบาสิกานำมาถวาย ที่วัดและที่นิมนต์ให้ไปรับที่บ้าน

๓) เจ้าอธิการแห่งเสนาสนะ คือ ทำหน้าที่เกี่ยวกับด้านการจัดการที่อยู่อาศัยพร้อม ทั้งอุปกรณ์เกี่ยวกับที่อยู่อาศัย เช่น เติง หมอน มุ้ง เป็นต้น

๔) เจ้าอธิการแห่งอาราม คือ ทำหน้าที่เกี่ยวกับด้านเด็กวัด ดูแลและใช้งานบุคคลที่ อาศัยอยู่ในวัดตลอดจนสามเณร และดูแลการก่อสร้างถาวรวัตถุภายในวัด

๕) เจ้าอธิการแห่งคลัง คือ ทำหน้าที่เกี่ยวกับด้านดูแลวัสดุเครื่องใช้ของวัด ตลอดจนการแจกจ่ายวัสดุต่างๆ ให้ภิกษุภายในวัดใช้สอย ตลอดจนการทำบัญชีสิ่งของต่างๆ ว่า สิ่งของใดได้แจกจ่ายให้ภิกษุรูปใดใช้สอย สิ่งใดชำรุดและซ่อมแซมได้หรือไม่ได้ เป็นต้น^{๘๐}

จะเห็นได้ว่าพระพุทธรเจ้าส่งเสริมหลักการแบ่งอำนาจและกระจายอำนาจ และ พระพุทธรเจ้าก็ได้ทรงทำเป็นตัวอย่างมาก่อน ไม่ทรงส่งเสริมการรวมอำนาจไว้ที่ตัวบุคคลใดบุคคล หนึ่ง แต่ต้องการให้กระจายความรับผิดชอบกันไป และข้อสำคัญที่สุด ถ้าต้องตัดสินใจในกิจการ ใดๆ จะทรงมอบให้เป็นภาระของคณะสงฆ์ ไม่ทรงมอบให้บุคคลคนเดียว เช่น กรณีตัวอย่างของ พระเทวทัต ในสมัยพุทธกาลนั้น ขณะที่พระพุทธรเจ้าเสด็จประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันมหาวิหารนั้น ขณะนั้น พระเทวทัตคิดจะปกครองสงฆ์แทนพระพุทธรเจ้า จึงไปเข้าเฝ้าพระพุทธรเจ้าถวายบังคม พระพุทธรเจ้า ซึ่งกำลังแสดงธรรมพุทธบริษัท พร้อมด้วยพระสงฆ์อยู่ ณ พระเวฬุวันมหาวิหาร พร้อม กับกราบทูลว่า “พระเจ้าข้า เวลานี้ พระพุทธรเจ้าก็ทรงชราแก่เฒ่าแล้ว ขอให้พระพุทธรเจ้าทรงเป็น ผู้มีความชวนชวายน้อย ทรงประกอบเนืองๆ ซึ่งธรรมเครื่องอยู่สบายในทิฏฐิธรรมเถิด หม่อมฉันจัก ปกครองคณะสงฆ์เอง ขอพระองค์ได้โปรดมอบภิกษุสงฆ์แก่หม่อมฉันเถิด”^{๘๑} แต่พระพุทธรเจ้าทรง ห้ามเสีย พระเทวทัตไม่พอใจจึงได้ผูกอาฆาต แล้วทูลขอให้ทรงบัญญัติข้อปฏิบัติเพิ่มอีก ๕ ข้อ ซึ่ง เรียกว่าวัตร ๕ ประการ ได้แก่

- ๑) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ให้ถือตลอดชีวิต ถ้าเข้าอาศัยบ้านมีโทษ
- ๒) ภิกษุผู้ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ให้ถือตลอดชีวิต ถ้ารับกิจนิมนต์มีโทษ
- ๓) ภิกษุผู้ถือผ้าบังสกุลเป็นวัตร ให้ถือตลอดชีวิต ถ้ารับจิวรที่คฤหัสถ์นำมาถวายมีโทษ
- ๔) ภิกษุผู้ถือการอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร ให้ถือตลอดชีวิต ถ้าเข้าอยู่อาศัยในที่มุงบังมีโทษ

^{๘๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๑.

^{๘๑} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๖๑/๒๘๒.

๕) ภิภษไม่พั้งฉันปลาและเนือตลอดชีวิต ถ้าฉันมีโทษ^{๔๒}

ขณะนั้น มีภิภษชาววัชชีบุตรบวชใหม่ ๕๐๐ รูปคิดว่าข้อปฏิบัติทั้ง ๕ ประการที่ พระเทวทัตเสนอมานั้นเป็นข้อเสนอที่ดีจึงได้ติดตามพระเทวทัตไปอยู่ ณ คยาสิสประเทศ ต่อมา พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสเรียกพระอัครสาวกทั้ง ๒ คือ พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเพื่อไปนำ พระภิภษที่บวชใหม่ ๕๐๐ รูปนั้นกลับมายังพระเวฬุวันมหาวิหาร โดยตั้งให้พระอัครสาวกทั้ง ๒ เป็นทูตพร้อมกับตรัสองค์แห่งทูตว่า คุณก่อนภิภษทั้งหลาย ภิภษผู้ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ควร ทำหน้าที่เป็นทูต องค์แห่งทูต ๘ ประการ นั้น ได้แก่

- ๑) เป็นผู้รับฟังที่ดี คือ ฟังอย่างฉลาด
- ๒) พุดให้ผู้อื่นฟังได้ดี คือ พุดอย่างฉลาดหรือเข้าใจพุด
- ๓) กำหนด คือ กำหนดเรื่องต่างๆ ได้เร็ว
- ๔) ทรงจำไว้ดี คือ มีความจำดี มีความสังเกตดี
- ๕) เข้าใจความได้ดี คือ รู้และคาดการณ์ต่างๆ ด้วยไหวพริบปัญญา
- ๖) ให้ผู้อื่นเข้าใจความ คือ ชี้แจงให้ผู้อื่นรู้ดี ให้เขาหมดข้อสงสัย
- ๗) ฉลาดต่อประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ คือ รู้ว่าอะไรควรและไม่ควร
- ๘) ไม่ก่อความทะเลาะ คือ มีความอดทน ไม่โกรธง่าย^{๔๓}

ผู้มีคุณสมบัติทั้ง ๘ ประการนี้เป็นจรรยาบรรณสำหรับประพฤติปฏิบัติสมควรได้รับยกย่องให้เป็นทูตไปเจรจากรื่องต่างๆ กับผู้อื่น แม้พระสารีบุตรเถระก็เป็นประกอบด้วยองค์ ๘ นี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงแต่งตั้งให้เป็นผู้ที่ทำหน้าที่ทูตในครั้งนั้น การที่พระพุทธเจ้าทรงใช้พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะไปเจรจากับพระเทวทัตนั้น พระองค์มิได้ทรงมอบความเป็นใหญ่แก่พระอัครสาวกทั้ง ๒ แต่พระองค์ทรงมอบอำนาจให้เป็นการเฉพาะเรื่อง เพราะว่าพระองค์ทรงพิจารณาด้วยปัญญาของพระองค์แล้วว่าอัครสาวกทั้ง ๒ มีความสามารถที่จะนำภิภษผู้บวชใหม่กลับคืนพระเวฬุวันมหาวิหารได้ ด้วยการดำเนินการตามองค์แห่งทูต ๘ ประการนี้ได้ดีกว่าพระสาวกรูปอื่น พร้อมทั้งพระอัครสาวกทั้ง ๒ ก็ยังเป็นทีนับถือเกรงขามของฝ่ายพระเทวทัตด้วย

นอกจากนี้ยังมีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอริกรรมในพุทธศาสนา อริกรรม หมายถึง “คติความหรือปัญหา ซึ่งปัญหาในที่นี้หมายถึง สิ่งที่ทำลายระเบียบของสังคมทำให้สมาชิกส่วนใหญ่ในสังคมรู้สึกเดือดร้อนและต้องการแก้ไข”^{๔๔} เมื่ออริกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งทั้ง ๔ ประเภทนั้นเกิดขึ้นพระสงฆ์ต้อง

^{๔๒} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๘๔/๓๐๑.

^{๔๓} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๘๘-๓๘๙/๓๐๕-๓๑๐.

^{๔๔} พัทธา สายหู, กลไกของสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๒๑๑.

ดำเนินการระงับข้อวิวาทกันนั้นด้วยวิธีอธิกรณสมณะ ๗ ประการอธิกรณ์เกิดขึ้นในสงฆ์ ทำให้สงฆ์แตกแยกเป็นคณะเป็นฝักฝ่ายความไม่สงบ ความไม่ผาสุกก็เกิดขึ้นตามลำดับซึ่งเป็นอุปสรรคอย่างมากในการประพฤติพรหมจรรย์ร่วมกัน คราวใดที่เกิดอธิกรณ์ในสังคมสงฆ์ประชาชนจะคลายความเลื่อมใส เมื่ออธิกรณ์นั้นเกิดขึ้นต้องมีพระวินัยธรผู้ทรงความรู้มาตัดสินชี้ถูกชี้ผิดได้ ประชาชนก็จะเลื่อมใสได้เหมือนเดิม สาเหตุเกิดอธิกรณ์มาจากความแตกแยก การทะเลาะวิวาทของสงฆ์มีสาเหตุเกิดหลายทาง คือ มีความเห็นปรารถนาระฆรวินัยแตกต่างกัน มีความประพฤติไม่สม่ำเสมอ ยิงหย่อนกว่ากัน เกิดรังเกียจกันขึ้น บาดหมางกัน วิวาทกัน สงฆ์จะแตกกันโดยมีการขัดแย้งกันจนเกิดเป็นอธิกรณ์ คือ เป็นวิวาทาธิกรณ์ เป็นต้น

ความขัดแย้งของบุคคลในองค์กร โดยการขัดแย้งมีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ ขัดแย้งในเรื่องออกความคิดเห็นที่มีต่อคำสอนของพระพุทธองค์ว่า นี่ไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย เรียกว่า ทิฎฐิสามัญญตา และความขัดแย้งในเรื่องของการปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนของสังคม (วินัย) ว่าการทำอย่างนี้ผิดวินัย ไม่ผิดวินัย เป็นต้น เรียกว่า สีลสามัญญตา^{๘๕} ซึ่งพระพุทธองค์ทรงได้อธิบายว่า ภิภษุทั้งหลายนักได้แย้งกันว่า

(๑) วิวาทกันว่าเป็นธรรม	(๒) นี่ไม่เป็นธรรม
(๓) นี่เป็นวินัย	(๔) นี่ไม่เป็นวินัย
(๕) นี่พระตถาคตทายิตไว้	(๕) นี่พระตถาคตมิได้ทายิตไว้
(๗) นี่พระตถาคตทรงประพฤติมา	(๖) นี่พระตถาคตมิได้ทรงประพฤติมา
(๘) นี่พระตถาคตทรงบัญญัติไว้	(๘) นี่พระตถาคตมิได้บัญญัติไว้
(๑๑) นี่เป็นอาบัติ	(๑๐) นี่ไม่เป็นอาบัติ
(๑๓) นี่เป็นอาบัติเบา	(๑๒) นี่เป็นอาบัติหนัก
(๑๕) นี่เป็นอาบัติมีส่วนเหลือ	(๑๔) นี่เป็นอาบัติไม่มีส่วนเหลือ
(๑๗) นี่เป็นอาบัติหยาบ	(๑๖) นี่ไม่เป็นอาบัติหยาบ ^{๘๖}

จะเห็นว่าทั้ง ๑๖ ประการนี้ เมื่อก้าวโดยสรุปแล้วก็จะพบว่าเป็นการวิวาทกันในสังคมสงฆ์ ใน ๒ กรอบ คือ (๑) กรอบหลักการหรือหลักคำสอน เช่น คำสอนเรื่อง อัตตทานัตตา เป็นต้น จัดเป็นความขัดแย้งในด้านของความเห็นที่มีต่อระบบปรัชญาคำสอนของพระพุทธศาสนา (๒) กรอบปฏิบัติการ หมายถึง ความขัดแย้งที่เกิดระหว่างวินัยหรือข้อห้าม

^{๘๕} เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : โพธิ์สามต้นการพิมพ์, ๒๕๑๕), หน้า ๑๕.

^{๘๖} วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๒๕/๓๓๒.

กฎหมายของสังคม กับความประพฤติของพระภิกษุว่าทำอย่างนี้ถูกหรือผิดวินัย กรณีอย่างนี้เป็น หรือไม่เป็นวินัย เป็นต้น

อธิกรณ์ที่เกิดขึ้นมานั้นหากได้ถูกระงับลง โดยความบริสุทธิ์ยุติธรรมไปด้วยดีโดยปราศจากข้อเคลือบแคลงสงสัยใดๆ จากประชาชนทั่วไปก็เป็นการดีในสายตาของสังคมทั่วไป เพราะการระงับอธิกรณ์บางเรื่องก็จัดเป็นเรื่องรุนแรง เพราะบางมากต่อสังคม ผู้ที่ถูกระงับอธิกรณ์ที่มุ่งเน้นให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม เน้นหนักให้ทุกรูปทบทวนการกระทำในอดีตของตน เห็นโทษในการกระทำเช่นนั้น สำนึกผิด พร้อมทั้งจะกลับตัวใหม่ พยายามมองให้เห็นอันตราย ถ้าปล่อยไว้เรื่องเหล่านั้นลูกหลานต่อไป ตระหนักถึงคุณค่าของสามัคคีธรรม พร้อมทั้งจะลดทิฏฐิมานะของตนเอง ให้ตระหนักถึงประโยชน์ตน คนอื่น หมู่คณะ พระธรรมวินัย โดยให้เลิกแล้วต่อกันหันมาประพฤติในทางที่ชอบด้วยพระธรรมวินัยเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนและแก่คนอื่น ๆ การระงับอธิกรณ์ได้จึงมีประโยชน์แก่ภิกษุหมู่มาก เน้นการให้อภัย ให้เกิดความสามัคคีกัน มีการประพฤติปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัย เป็นแบบอย่างที่ดี สามารถเป็นผู้นำในด้านการสืบทอดพระพุทธศาสนา สามารถเป็นแบบอย่างในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ มีความพร้อมเพียงสามัคคีกัน เช่นจะเห็นได้ในการระงับอธิกรณ์ในกรณีของภิกษุชาวเมืองโกสัมพีซึ่งระงับด้วยการตกลงกันเองนั้น ได้เกิดประโยชน์ต่อสังคมสงฆ์เป็นอย่างมาก คือทำให้เกิดความสามัคคีกันไม่เกิดการทะเลาะวิวาทกันอีกเป็นการลดทิฏฐิมานะของตนลงไปได้ และสามารถนำหลักสามัคคีมาปรับใช้ได้ แม้พุทธเจ้าก็ทรงสรุปไว้ว่าให้พระสงฆ์มีความสามัคคีกันในการทำสังฆกรรมร่วมกัน อธิกรณ์จึงจะระงับได้ และพระพุทธเจ้าทรงชี้ว่า “ภิกษุที่มีการแตกแยก วิวาท ทะเลาะกัน”^{๘๗} นั้น ได้ทรงเสนอให้หาทางแก้ไขจะเห็นได้จากในขณะเสด็จเยี่ยมพระภิกษุพิมละและพระภิกษุได้ตรัสถามพระอนุรุทธะถึงความเป็นอยู่มีการเป็นอยู่ร่วมกันอย่างไร ก็ได้รับคำตอบว่า “พวกข้าพระพุทธเจ้ายังพอดพอดทน ยังพร้อมเพรียงกัน ยังปรองดองกัน ไม่วิวาทกัน เป็นคุณน้ำนมสดกับน้ำ มองดูกันด้วยดวงตาอันเป็นที่รักอยู่ ด้วยเมตตา ภายกรรม เมตตา จักกรรม เมตตา โนกรรม...”^{๘๘} จึงทรงให้ใช้หลัก “สาราณียธรรม”^{๘๙} เพื่อป้องกันการทะเลาะวิวาทกัน ซึ่งหลักนี้ก็เป็นพื้นฐานไว้ในกาลต่อมา สาราณียธรรมมีประโยชน์ทั้งต่อสังคม สงฆ์ ต่อสังคมโลก มีใช้จนถึงปัจจุบัน สาราณียธรรม หมายถึงธรรมเป็นเหตุเป็นที่ตั้งแห่งการระลึกถึงกัน ประกอบไปด้วยสาระสำคัญ คือ ตั้งเมตตาศาสนากรรม ในเพื่อนพรหมจารีทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือช่วยขวนขวายกิจธุระของเพื่อนด้วยกาย เช่นพยาบาลภิกษุที่เป็นไข้ ด้วยจิตเมตตา ตั้งเมตตา

^{๘๗} วิ.จ. (ไทย) ๕/๒๓๕/๒๔๘.

^{๘๘} วิ.จ. (ไทย) ๕/๒๔๘/๒๖๔.

^{๘๙} วิ.จ. (ไทย) ๑๔/๖/๔๔.

วชิกรรม ตั้งเมตตามโนกรรม เป็นต้น แบ่งปันลาภที่ได้มาแล้วโดยชอบธรรมให้แก่เพื่อนพรหมจารี
 รักษาศีลของตนเองให้บริสุทธิ์เหมือนกับเพื่อนอื่นๆ และเมื่อเกิดปัญหาก็ได้บวชรูปไปในทิศทาง
 เดียวกันกับเพื่อนพรหมจารี ไม่วิวาทกับใครๆ จนนำไปสู่ความรุนแรง ถ้าวิเคราะห์ดูแล้ว
 หลักสาราณียธรรมนี้ เป็นการเข้าไปมีส่วนร่วมเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ทางร่างกาย วาจาและใจ
 ในกิจกรรมต่างๆ หรือแม้กระทั่งการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่วัตถุสิ่งของเพื่อเติมเต็มในส่วนที่บุคคลอื่น
 ต้องการความช่วยเหลือ วิธีนี้จัดได้ว่าเป็นการป้องกันความขัดแย้ง ความแตกแยกในเชิงรุก ในแง่
 การสร้างความสัมพันธ์ ถือได้ว่าเป็นหัวใจประการหนึ่งของหลักการระงับอริกรรม นอกจากนั้นหลัก
 สาราณียธรรมนี้ ยังมีความยืดหยุ่นไม่แข็งตัวจนเกินไปทำให้เกิดความสมานฉันท์ขึ้นได้ ทำให้สังคม
 สงฆ์เกิดความสามัคคีกัน ทำสังฆกรรมร่วมกัน ไม่แตกสามัคคีกัน ทำให้สังฆมสังฆ์มีระเบียบวินัย
 มีความประพฤติและปฏิบัติตามกรอบของพระวินัยอันเป็นของดั้งเดิม แสดงความเคารพนับถือกัน
 ตามลำดับพรรษา ไม่ทำการสิ่งใดที่จะก่อให้เกิดความแตกแยกกันภายในหมู่คณะ จะเห็นได้ชัดใน
 พระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้ว เช่นสังฆมาทิสเสส สิกขาบทที่ ๑๐ มีความว่า “ห้ามทำสงฆ์
 ให้แตกแยกกัน”^{๕๐} ข้อห้ามนี้ มีความสำคัญมาก เพราะเมื่อพระสงฆ์ไม่แตกแยกมีความรักความ
 สามัคคีกันในหมู่คณะแล้ว ย่อมจะนำมาซึ่งความสุขความเจริญ ประการสำคัญ ก็คือ เมื่อคราใดมี
 อริกรรมเกิดขึ้น หากปล่อยปละละเลยให้คนทำชั่วพวกนี้มีจำนวนมากขึ้น ก็เป็นเรื่องที่สังฆมทำใจ
 ลำบาก เหมือนนักรั้วที่ถัดกร่อนศรัทธาของชาวพุทธ อริกรรมที่เกิดขึ้นซ้ำซาก เป็นเหตุให้ประชาชน
 ในสังฆมมักมองเหมารวมว่า พระสงฆ์ไม่ดีเสียไปทั้งหมด ทำให้วงการคณะสงฆ์ก็จะได้รับ
 ผลกระทบกระเทือนมากเพราะจะเป็นผลร้ายต่อความสงบมั่นคงของคณะสงฆ์และบั่นทอนอายุของ
 พระพุทธศาสนาให้สั้นลงได้ ตลอดจนทำลายศรัทธาของประชาชน อีกด้วย ดังนั้น ต้องมีการระงับ
 อริกรรมที่ขอบด้วยพระธรรมวินัย เพื่อให้สังฆมสังฆ์เกิดความมีระเบียบวินัย มีความสมานสามัคคี
 กัน แสดงความเคารพนับถือกัน หากมีเรื่องที่ไม่ดีไม่งามเกิดขึ้น ก็พร้อมกันประชุมเพื่อหาวิธีการ
 แก้ไขให้ทันเหตุการณ์อยู่เสมอ เมื่อทำได้ดังนี้ความสุขสำราญก็จะเกิดแก่คณะสงฆ์และได้ชื่อว่า พากัน
 รักษาพุทธประสงค์เอาไว้ในอีกทางหนึ่งด้วย

การระงับอริกรรมมีประโยชน์ต่อสังฆมโดยภาพรวม ก็คือ มีประโยชน์ต่อสังฆมโลก จะ
 เห็นจากการทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ซึ่งในการทำสังคายนาครั้งนี้ ถือว่าได้รับประโยชน์มากคือได้มี
 พระไตรปิฎกครบทั้ง ๓ ปิฎก และยังได้ประโยชน์ต่อสังฆมทั่วโลกโดยพระเจ้าอโศกได้ส่ง
 พระธรรมทูตออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่นานาประเทศ แม้ประเทศไทยก็ได้รับการเผยแผ่
 พระพุทธศาสนาในครั้งนั้นด้วย จึงทำให้พระพุทธศาสนาได้ยาวนานมาจนถึงปัจจุบันนี้ เพราะมี

^{๕๐} วิ.ม.ท. (ไทย) ๑/๕๕๓/๗๑๓.

พระไตรปิฎกที่เป็นแหล่งข้อมูลที่ทำให้ศึกษาให้เข้าใจในพระธรรมวินัยในคำสั่งสอนเหล่านี้เป็นการสืบต่อของพุทธศาสนิกชนรุ่นหลังๆ สืบมา พระไตรปิฎกเป็นที่รวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้ทั้งหมดได้ถูกนำมาเผยแพร่จนทำให้คนในสังคมทั่วโลกรู้จักและได้เรียนรู้ ได้ประพฤติตามปฏิบัติตามทำให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างถูกต้องโดยชอบธรรมมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้การดำเนินชีวิตของพุทธบริษัทในสังคมเกิดความสงบสุข มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ทำให้พุทธบริษัทมีการปฏิบัติไปในแนวเดียวกัน แม้จะมีสารัตถะแตกแขนงไปหลายทาง แต่จุดสุดท้ายก็รวมอยู่ที่วิมุตติรส คือ ถือเอาความหลุดพ้นอันสูงสุด คือ พระนิพพานไปในแนวเดียวกัน ถือวิมุตติรสอย่างเดียวกัน นับว่าเป็นของอัศจรรย์อย่างยิ่ง เปรียบเหมือนความอัศจรรย์ของมหาสมุทรซึ่งแม้จะกว้างใหญ่ไพศาลสักเพียงไร ก็ย่อมมีรสเค็มรสเดียวกันทั้งสิ้น ทำให้พุทธศาสนิกชนได้เข้าใจในหลักคำสอนอย่างถูกต้องเพราะมีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาปลูกฝังศรัทธาความเลื่อมใสให้แก่ประชาชนทั่วไปที่ยังไม่เลื่อมใส และผู้ยังไม่เคารพนับถือพระรัตนตรัยก็หันมานับถือ ตัวอย่างในพุทธกาล คือ พระสงฆ์สาวกตั้งแต่รุ่นแรกที่พระพุทธเจ้าทรงส่งออกไปประกาศ พระพุทธศาสนายังสถานที่ต่างๆ นั้น ได้พากันดำเนินงานทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้เป็นอย่างมาก คือ ได้นำชนกชนและปฏิบัติเป็นตัวอย่างในทางที่ดีให้เห็นประจักษ์คุณงามความดีด้วยตนเองแล้ว ก็พากันแสดงความเคารพนับถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต

เมื่อมีประชาชนศรัทธาเลื่อมใสต่อพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว ก็เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ที่จะต้องคอยรักษาศรัทธาของญาติโยมไว้ให้ดี ด้วยการรู้จักรับผิดชอบต่อหน้าที่และระเบียบวินัยของพระสงฆ์บำเพ็ญตนให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชน เช่น ให้คำแนะนำให้ทำความดี ละเว้นความชั่ว การทำใจให้บริสุทธิ์ ให้มีความรู้รักสามัคคีทั้งในสังคมสงฆ์ทั้งในสังคมโลก ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา หากทำได้ดังกล่าวนี้อาจถือได้ว่าได้รักษาสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา รักษาพระธรรมวินัยเอาไว้ ผูกใจให้ผู้อื่นเกิดศรัทธาได้มากยิ่งขึ้นไป

สรุปว่า ความสามัคคีสามารถประพฤติปฏิบัติได้ใน ๒ ทาง ได้แก่ ทางกายกับทางจิตใจ แต่ความสามัคคีทางจิตใจซึ่งเป็นผลมาจากปัญญาที่ใคร่ครวญ มีสติรอบคอบของผู้คนในสังคมถือว่าสำคัญที่สุดต่อความเจริญก้าวหน้าของชีวิต ของสังคม เพราะหากมีแต่ความสามัคคีทางกายโดยไร้สติปัญญาแล้ว ความสามัคคีนั้นก็อาจเปล่าประโยชน์ หรือไม่ได้รับผลเท่าที่ควร และยังอาจนำไปสู่ความสามัคคีที่ผิดได้ เช่น สามัคคีกันในการปลักคนผู้อพยพจากภาวะสงครามให้ออกนอกประเทศของตนไปเสีย ซึ่งความสามัคคีเช่นนี้ถือว่าไม่สมควร เพราะผู้อพยพต่างหนีร้อนมาพึ่งเย็น คนไทยในฐานะเจ้าบ้านต้องดูแลอย่างดีจึงจะเป็นการร่วมมือกันด้วยความสามัคคีอันชอบธรรมทั้งทางโลกและทางธรรม

บทที่ ๔

การนำแนวคิดเรื่องความสามัคคีมาประยุกต์ใช้ในสังคมไทย

ความสามัคคี ตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นสิ่งที่ช่วยให้เกิดความรู้และความเข้าใจได้อย่างถูกต้องชัดเจนถึงคุณประโยชน์ของความสามัคคี ซึ่งจะช่วยในการสร้างสันติสุข ความเจริญรุ่งเรืองให้แก่มวลมนุษยชาติได้อย่างแท้จริงและมั่นคง ดังนั้น ในบทที่ ๔ นี้ ผู้ศึกษาได้นำแนวคิดเรื่องความสามัคคีมาประยุกต์ใช้ในสังคมไทยเป็นลำดับต่อไป

๔.๑ ความสำคัญของความสามัคคีต่อสังคมไทย

ความสำคัญเรื่องสามัคคีนี้ก็เพื่อต้องการให้บุคคลประพฤติดี ประพฤติมีชอบซึ่งมีอำนาจอย่างหนึ่ง มีความดีงามเป็นกฎเกณฑ์ในการดำรงชีวิต และความเป็นระเบียบเรียบร้อยแห่งวิถีชีวิตของชุมชน ความสามัคคีนี้จะเป็นสิ่งสร้างสรรค์ของสังคมในขั้นอุดมการณ์ที่จะสะท้อนให้เห็นทุกลักษณะของสังคม ศาสนาจะเป็นสิ่งสร้างสรรค์ของสังคม เช่นเดียวกับสถาบันอื่น ๆ และเป็นปัจจัยที่ให้ความสนับสนุนแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม เช่น การสนับสนุนของศาสนาในข้อห้ามต่าง ๆ หรือ ข้อที่พึงปฏิบัติ ซึ่งถ้าผู้ใดยึดมั่นในการกระทำที่ดีโดยเคร่งครัดแล้ว จะทำให้ผู้นั้นเข้ากับสังคมและดำรงตนอยู่อย่างสงบเรียบร้อย

ดังนั้น การที่ผู้คนในสังคมจะสามารถปฏิบัติสามัคคีธรรมได้อย่างจริงจังและเต็มทีนั้น จำต้องมีศรัทธา ความเชื่อมั่นตามพระพุทธรูปศาสนาเถรวาทโดยจะต้องมีปัญญากำกับไว้ด้วยเสมอ ในที่ใดได้กล่าวถึงศรัทธาเป็นเบื้องต้นแล้วจะต้องกล่าวถึงปัญญากำกับไว้ด้วย จึงเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยเหตุผล เช่น เชื่อว่า สังคมจะไร้ปัญหา หากทุกคนลงมือปฏิบัติธรรมเหมือนกัน และศรัทธา ความเชื่อมั่นแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ได้แก่

- ๑) กัมมศรัทธา เชื่อกรรม ได้แก่ เชื่อมั่นว่าทำดีก็ได้รับผลดี ทำชั่วก็ต้องรับผลชั่ว
- ๒) วิปากศรัทธา เชื่อวิปาก ได้แก่ เชื่อมั่นในผลของกรรม ผลของการกระทำนั้นๆ เช่น เชื่อมั่นว่าผลที่ดีมาจากกรรมที่ดี ผลที่ชั่วก็มาจากกรรมที่ชั่ว เป็นต้น
- ๓) กัมมัสสกตาศรัทธา ได้แก่ ความเชื่อมั่นว่าสัตว์มีกรรมเป็นของ ๆ ตน หมายความว่า ทั้งเหตุ ทั้งผล รวมลงที่ตน เมื่อคนทำเหตุ คือ กรรมดี ก็ผลดีผลดี กรรมและผลที่ดีก็รวมลงอยู่ที่บุคคล เมื่อบุคคลทำกรรมที่ชั่ว ผลดีผลดีที่ชั่ว เหตุผลที่ชั่วก็รวมลงที่บุคคล จึงเรียกว่า กัมมัสสกตาศรัทธา ความที่สัตว์มีกรรมเป็นของ ๆ ตน เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของ ๆ ตน

๔) ตลาคตโพธิสัตว์ ได้แก่ ความเชื่อมั่นในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า คือ เชื่อพระปัญญาของพระองค์ มั่นใจในพระองค์ว่าพระองค์ได้ตรัสรู้สัจธรรมจริง^{๕๑}

ทั้ง ๔ ประการ เน้นย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของศรัทธา โดยสรุปลงที่กรรม กล่าวคือ การกระทำด้วยเรี่ยวแรงของทุก ๆ คนเป็นที่ตั้ง ดังนั้น ความแตกแยกที่เกิดขึ้นในสังคมนั้น ก็เพราะมนุษย์ได้ลู่อ่านางแห่งอคติ ๔ อย่าง จึงเป็นสาเหตุที่สำคัญของการขาดความสามัคคี ไม่ไว้วางใจกัน และนั่น ก็คือ ที่มาของความทุกข์กายใจ ดังพระพุทธพจน์ว่า “ภิกษุอัครชิพระกอบด้วยองค์ ๔ ย่อมทำลายสงฆ์ คือ ถึงนันทาคติ ๑ ถึงโทสาคติ ๑ ถึงโมหาคติ ๑ ถึงภยากติ ๑ฯ ภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก ประกอบด้วยองค์ ๔ ย่อมสมานสงฆ์ผู้แตกกันแล้วให้สามัคคี คือ ไม่ถึงนันทาคติ ๑ ไม่ถึงโทสาคติ ๑ ไม่ถึงโมหาคติ ๑ ไม่ถึงภยากติ ๑”^{๕๒}

หลักธรรมที่จะช่วยส่งเสริมให้เกิดผลสำเร็จในการปฏิบัติสามัคคีธรรมอย่างได้ผลนั้น ก็คือ กุศลมูล ต้นตอแห่งกุศล ความดีงามทั้งพฤติกรรมทางกาย วาจาและใจ ๓ ประการ ได้แก่

- ๑) อโลภะ อารมณ์แห่งความไม่อยากได้
- ๒) อโทสะ อารมณ์ไม่คิดประทุษร้าย
- ๓) อโมหะ อารมณ์ความไม่หลงผิด^{๕๓}

ความดีทั้งหลายนั้นล้วนเกิดจากรากเหง้าที่ดี ๓ อย่าง มีอย่างใดก็อย่างหนึ่ง หรือ ๒ อย่าง หรือทั้ง ๓ อย่างเปรียบเหมือนสุคันธชาติ คือ ของหอมนานาชนิด เช่น ดอกมะลิ พิกุล กุหลาบ บัวหลวง เป็นต้น “ย่อมเกิดจากรากเหง้าพืชพันธุ์ที่ดีนั่นเอง เมื่อกุศลมูลมีอยู่แล้ว กุศลธรรมอื่นๆ เช่น การบริจาคทานเพื่อแผ่เจือจานเฉลี่ยสุขให้แก่ผู้อื่นด้วยให้กำลังกายบ้าง กำลังความคิดบ้าง กำลังทรัพย์บ้าง ที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น ที่เกิดแล้วก็เจริญมากขึ้น” และหากมนุษย์ไม่ยอมรับว่ามีกรรมทั้งดีและไม่ดีอยู่จริงแล้ว ก็จะเป็นเหตุแห่งการแข่งขันแย่งชิง เอาแต่ใจตน เห็นแก่ตัว ทำลายเบียดเบียนกันจนถึงก่อสงครามล้างผลาญชีวิตกัน ซึ่งการกระทำเช่นนี้ พระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าเป็นมิชฌาภิฎฐิที่ร้ายแรงมาก ฉะนั้น พระพุทธศาสนาเถรวาทจึงสอนให้มวลมนุษย์ใส่ใจในการประพฤติปฏิบัติตนเองให้ดีเสียก่อน โดยมีหลักอยู่ ๖ ประการเพื่อเป็นเครื่องประกันความสงบสุขทั้งด้านส่วนตัวและสังคมส่วนรวม ได้แก่

๑) ถ้าการกระทำชั่วไม่มีผลจริงและโลกหน้าก็ไม่จริง ผู้ที่ทำความชั่วแล้วตายไป ก็ไม่ได้ไม่เสีย เท่ากับเสมอตัว

^{๕๑} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๒๒/๓๕๕.

^{๕๒} วิ.ป. (ไทย) ๘/๕๓๕/๓๐๖.

^{๕๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๑๖๓.

๒) ถ้าการกระทำชั่วมีผลจริง และโลกหน้ามีจริง ผู้ที่ทำความชั่วแล้วตายไป ก็มีหวังไปทุกคติ เท่ากับเสียหรือขาดทุน

๓) แม้การกระทำชั่วไม่มีผลจริง และโลกหน้าไม่มีจริง ผู้ที่ทำความชั่วก็ยังเป็นที่นินทาของคนทั่วไปในโลกนี้ ก็ยังเสียหรือขาดทุนอยู่ดี

๔) ถ้าการกระทำดีไม่มีผลจริง และโลกหน้าไม่มีจริง ผู้ที่ทำความดีแล้วตายไป ก็ไม่ได้ ไม่เสียเท่ากับเสมอตัว

๕) ถ้าการกระทำดีมีผลจริง และโลกหน้ามีจริง ผู้ที่ทำความดีแล้วตายไป ย่อมมีหวังไปสุคติ เท่ากับได้หรือมีกำไร

๖) แม้การกระทำดี ไม่มีผลจริง และโลกหน้าไม่มีจริง ผู้ที่ทำความดีก็ยังเป็นที่สรรเสริญของคนทั่วไปในโลกนี้ เท่ากับยังได้หรือยังมีกำไรอยู่^{๕๔}

หลักประกันความสุขทั้ง ๖ ประการนี้ สามารถช่วยให้มนุษย์ผู้ประมาทแล้วไม่ประมาท ช่วยให้ผู้ใช้ไม่ประมาทมีความเชื่อมั่นยิ่งขึ้น ฉะนั้น การทำความดีด้วยความสมัครสมานสามัคคีกันนั้นจึงมีผลเป็นสุขวิบากในชาตินี้ แม้ไม่มีชาติหน้า ก็ยังได้รับการกล่าวขานถึงตัวตายแต่ชื่อเสียงยังอยู่ อนุชนรุ่นหลังสามารถยึดเอาเป็นแบบอย่างแห่งการดำเนินชีวิตได้อย่างไหนมีประโยชน์และคุณค่ามากกว่ากัน ดังนั้น ต้นตอของปัญหาทั้งหมดของมนุษย์ ก็คือ อวิชชาหรือโมหะ ความหลงไม่รู้จริง และเป็นต้นเค้าเดิมของกิเลสทั้งหมด กล่าวคือ เมื่อสัตว์โลกยังมีอวิชชาอยู่ก็ไม่รู้ความเป็นจริงของชีวิต และหวังจะให้ตนเองดำเนินชีวิตอย่างสงบสุข ตามที่ตนคิดว่าถูกต้องและดีที่สุดจึงเป็นเหตุให้ทำกรรมต่าง ๆ อันมีผลกระทบทั้งแก่ตนเอง คนอื่น รวมทั้งสังคมส่วนรวม เมื่อเป็นเช่นนี้ก็เป็นเหตุให้เกิดตัณหา ความทะยานอยากขึ้น เมื่อมีตัณหา ความทะยานอยาก ก็เป็นเหตุให้เกิดอุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งนั้น ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็เป็นเหตุให้เกิดภพ คือเกิดเจตนาหรือเจตจำนงที่จะกระทำ เพื่อให้ได้มาและให้เป็นไปตามความยึดมั่นนั้น และทำให้เกิดกระบวนการพฤติกรรมทั้งหมดขึ้นอีก เป็นกรรมดี กรรมชั่ว หรือไม่ดีไม่ชั่ว เป็นกลาง ๆ ตามตัณหาและอุปาทานนั้น ๆ

๔.๒ หลักการพัฒนาความคิดให้เกิดความสามัคคี

มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพในตัวเอง สามารถที่จะฝึกฝนอบรมคนให้เจริญงอกงามได้ทั้งทางกาย ศีล จิต และปัญญา สูงขึ้นไปตามลำดับ จนกระทั่งบรรลุถึงความสิ้นทุกข์ อันเป็นจุดหมายสูงสุดแห่งชีวิตได้ ในการพัฒนาให้เกิดความสามัคคีนั้น บุคคลพึงปฏิบัติตามหลักสิกขา ๓ ประการ คือ

^{๕๔} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐๓-๑๒๔/๘๐-๑๐๒.

พัฒนาทางด้านความรู้ความเข้าใจตลอดถึงเจตคติที่ถูกต้อง (อธิปัญญาสิกขา) พัฒนาการควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจา (อธิศีลสิกขา) และพัฒนาทางด้านความเพียรทางจิต สติ และสมาธิ (อธิจิตตสิกขา) โดยอาศัยกัลยาณมิตร คือ ผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์คอยชี้แนะแนวทางให้รู้จักคิดเป็น แก้ปัญหาเป็น ตามแนวแห่งเหตุผล ตามนัยนี้ จะเห็นว่าพระพุทธศาสนา เถรวาทเป็นศาสตร์แห่งการศึกษาอย่างแท้จริง

จะว่าไปแล้วพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นศาสตร์แห่งการศึกษาและเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติอย่างแท้จริง ซึ่งในที่นี้ขอความหมายของการศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทมาชี้แจงพอให้เข้าใจ ทั้งนี้เพื่อให้เห็นถึงการพัฒนาที่ก่อให้เกิดความสามัคคี ได้อย่างถูกต้อง ดังนี้

การศึกษาตรงกับคำศัพท์ภาษาบาลีว่า “สิกขา” แปลว่า การฝึกฝนอบรมตนในห้วงอกงาม หรือการพัฒนาตนในห้วงอกงาม ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท แบ่งการพัฒนาตนในห้วงอกงามออกเป็น ๔ ด้าน คือ

๑) การพัฒนากาย คือ การรักษาสุขภาพร่างกายให้แข็งแรง มีสุขภาพดี มีความเป็นอยู่ถูกสุขลักษณะรวมไปถึงการรู้จักปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุได้อย่างถูกต้องและเกิดประโยชน์อีกด้วย เช่น การช่วยเหลือกันในหน้าที่การงาน การร่วมทำกิจกรรมให้เกิดความสามัคคี สนิทฉันท์ เป็นต้น

๒) พัฒนาศีล คือ การควบคุมทางกาย วาจา ไม่ให้มีพฤติกรรมออกมาในทางเบียดเบียนคนอื่น เช่น ทางกายก็ไม่ทำร้ายข่มเหงรังแกคนอื่น ทางวาจาก็ไม่พูดเท็จ ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดส่อเสียด ที่จะทำให้อื่นเสียหายและเสียประโยชน์ เป็นต้น

๓) พัฒนาจิตใจ คือ การทำให้จิตใจให้มีคุณสมบัติที่ดีงามพร้อมใน ๒ ด้าน คือ

(๑) ด้านความดีงาม เช่น มีเมตตา มีความรักความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความเป็นมิตรไมตรีต่อคนรอบข้าง มีความกรุณาช่วยเหลือเมื่อเห็นคนอื่นมีความทุกข์ มีสัมมาคารวะ เป็นต้น

(๒) ด้านความแข็งแกร่ง เช่น มีจิตใจที่เด็ดเดี่ยวแน่วแน่ต่อเป้าหมายที่วางไว้ มีสติ (รู้จักยับยั้งชั่งใจ) มีวิริยะ (ความพากเพียร) มีขันติ (ความอดทน) มีสมาธิ (ความตั้งมั่นแห่งจิต) มีสัจจะ (ความจริง) เป็นต้น

๔) พัฒนาปัญญา คือ การรู้จักเพิ่มความรู้ ความเข้าใจให้กับตัวเอง เริ่มตั้งแต่รู้จักเรียนรู้ศิลปวิทยาที่ดีที่มีประโยชน์สำหรับการดำรงชีวิต เป็นผู้ขวนขวายใคร่เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ อยู่เสมอ เพื่อก้าวให้ทันความเปลี่ยนแปลงของโลก ตลอดจนรู้จักคิด รู้จักวินิจฉัย รู้จักใช้ปัญญา แก้ไขปัญหาชีวิตด้านต่าง ๆ เป็นต้น มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพที่จะพัฒนาตนในห้วงอกงามในด้านต่าง ๆ ได้ด้วยตัวเองก็จริง แต่ในกระบวนการพัฒนาตนเพื่อให้เกิดความสามัคคีนั้น จะต้องอาศัย

องค์ประกอบอื่นๆ เป็นตัวสนับสนุนในเบื้องต้นอีกด้วย จึงจะสำเร็จได้ด้วยดี องค์ประกอบนี้ เรียกว่าบูรพภาคแห่งการศึกษา มีอยู่ ๒ ประการ คือ

(๑) องค์ประกอบภายนอก หรือการมีเงื่อนไขภายนอกที่สนับสนุนให้การพัฒนาตนเองเป็นไปด้วยดี เช่น ได้รับการถ่ายทอดการสั่งสอนอบรมที่ดีจากพ่อแม่ ครูบาอาจารย์ เพื่อนที่ดี รวมไปถึงหนังสือ สื่อมวลชน และวัฒนธรรมอันดีงาม ซึ่งได้ให้ข่าวสารและความรู้ที่ถูกต้อง ให้ทัศนคติอันดีงาม เหล่านี้ถือว่าเป็นสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ดี ซึ่งองค์ประกอบภายนอกนี้เรียกว่า “ปรโตโมสะ”

(๒) องค์ประกอบภายใน หมายถึง ตัวผู้ศึกษาอบรมเองจะต้องเป็นคนรู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักใช้เหตุผลในการดำเนินชีวิต ใช้ความคิดอย่างถูกวิธี คิดเป็น คือ มองสิ่งทั้งหลายตามหลักของเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ออก ให้เห็นตามสภาวะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย องค์ประกอบนี้เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ”^{๕๕} องค์ประกอบทั้งสองเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน และเกี่ยวพันกัน โดยอาศัยกระบวนการศึกษาต่าง ๆ และอาศัยความเกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อม และอิทธิพลภายนอกเป็นแรงผลักดัน หรือเป็นปัจจัยเกื้อหนุน ถ้าได้รับการถ่ายทอดแนะนำชักจูงจากแหล่งความรู้ที่ถูกต้อง ก็จะนำไปสู่การคิดที่ถูกต้อง เกิดสัมมาทิฐิอันจักเป็นบันไดก้าวขึ้นสู่กระบวนการปฏิบัติที่แท้จริง ตรงกันข้ามถ้าได้รับการแนะนำจากแหล่งข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง ก็จะนำไปสู่การคิดที่ผิด อันนำไปสู่การขัดแย้ง แดกแยกในความเป็นอยู่ร่วมกัน

ดังนั้น การพัฒนาที่จะก่อให้เกิดความสามัคคีนั้น จำเป็นต้องมีความคิดเห็นที่ถูกต้องอันรวมไปถึงความเชื่อถือ ความนิยม ค่านิยม เจตคติต่าง ๆ ที่เป็นไปในทางถูกต้องดีงาม เมื่อมีสัมมาทิฐิเป็นฐานแล้ว กระบวนการพัฒนาภายในตัวบุคคลก็ดำเนินไปได้และเป็นไปด้วยดี กระบวนการพัฒนานี้แบ่งรายละเอียดออกเป็นอริยมรรคมีองค์แปด และสรุปลงเป็นขั้นตอนใหญ่ เรียกว่า ไตรสิกขา (สิกขา ๓) คือ

๑) การฝึกฝนอบรมในด้านปัญญา ซึ่งก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้ความเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่นำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาไปตามแนวทางของเหตุผล รู้เท่าทันโลกและชีวิต จนสามารถทำจิตใจให้บริสุทธิ์ หลุดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งหลาย มีจิตใจที่เป็นอิสระโปร่งใสเบิกบาน ซึ่งเรียกว่า “อริปัญญาลิกขา”

๒) การฝึกฝนอบรมในด้านความประพฤติ ซึ่งรวมไปถึงระเบียบวินัย ความสุจริตทางกายและวาจา คือ ละเว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม ละเว้นจากการพูดเท็จ พูด

^{๕๕} พระราชวรมุนี (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๖๔.

ต่อเสียด พุดคำหยาบ และพุดเพื่อเจ้าไร้สาระ ตลอดจนการประกอบอาชีพที่สุจริตไม่เบียดเบียนผู้อื่น เรียกว่า “อริศีลสิกขา”^{๕๖}

๓) การฝึกฝนอบรมในด้านจิตใจ อันได้แก่ การปลูกฝังคุณธรรม การเสริมสร้างคุณภาพ สมรรถภาพจิต และสุขภาพของจิต คือ ความมีจิตใจดีงาม เข้มแข็ง และปลอดโปร่งเป็นสุข เรียกว่า อริจิตตสิกขา^{๕๖}

หากจะกล่าวในแง่ปริยวรรคมีองค์แปด ก็สรุปได้ดังนี้ คือ

๑) อริปัญญาสิกขา คือ การฝึกปรือให้เกิดมีสัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ ให้เจริญงอกงามจนมีความพร้อมทางด้านปัญญา รู้จักคิดเป็นแก้ปัญหาเป็น

๒) อริศีลสิกขา คือ การฝึกปรือให้เกิดมีสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ ให้เจริญงอกงามขึ้น จนมีความพร้อมทางด้านความประพฤติ และความมีระเบียบวินัยที่ดีงาม

๓) อริจิตตสิกขา คือ การฝึกปรือให้เกิดมีสัมมาวายามะ สัมมาสติและสัมมาสมาธิ ให้เจริญงอกงามจนมีความพร้อมทางด้านคุณธรรมมีคุณภาพจิต สมรรถภาพจิตและสุขภาพจิตดี

๔.๓ โทษของการขาดความสามัคคี

ความสามัคคีเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความมีน้ำใจ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน หากขาดความสามัคคีแล้ว ผลที่เกิดขึ้นจะนำมาซึ่งด้านบุคคล และด้านส่วนรวม ดังนี้

๔.๓.๑ ด้านบุคคล

มูลเหตุที่ทำให้เกิดการขาดความสามัคคีขึ้นนั้น โดยตรงที่สุดแล้ว ก็คือ ตัณหา ความทะยานอยากในจิตใจของคนหรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ “โลภะ โทสะ โมหะ”^{๕๗} ก็เลศเหล่านี้เป็นไฟเผาโลกทุกกาลสมัย และเป็นนายที่บงการมนุษย์ให้เบียดเบียนทำลายล้างกันแม้บุคคลจะมีอำนาจครอบงำผู้อื่นได้มากมาย แต่ต้องเป็นทาสของตัณหา จึงได้ขวนขวาย เพื่อหักล้างผู้อื่นลงไปให้ย่อยยับ โดยที่ไม่พยายามหักตัณหาในใจของตัวเองลงไปเลย เมื่อเป็นเช่นนี้ ความสงบก็เกิดขึ้นได้โดยยาก ยิ่งแก้ด้วยวิธีเพิ่มตัณหาให้แก่ตนและหักล้างผู้อื่นให้จำยอมก็ยิ่งเพิ่มความไม่สงบ เพราะไม่มีใครที่จะยินยอมแก่กัน ต้องพากันพยายามป้องกันตนเอง หรือคิดหักล้างเป็นการตอบแทนกันอยู่ตลอดไป โทษของการขาดความสามัคคีในด้านบุคคล ทำให้ขาดความเชื่อถือและไม่ยอมรับในหมู่ชนโดยทั่วไป เป็นคนที่ขาดความรับผิดชอบ เอาตัวรอดแต่ฝ่ายเดียว เป็นคนมีอคติอยู่ในใจ ซึ่งอคติ

^{๕๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒๗.

^{๕๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๓/๒๕๔.

นี้ในพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง อกติ ๔ ประการที่นำความไม่สงบและเป็นที่ยกย่องของบุคคลโดยทั่วไป อันได้แก่

๑) นันทาคติ ถ้าเอียงเพราะรักใคร่กัน ได้แก่ การทำลายความยุติธรรมเพราะลู่อินาญแก่ความรักใคร่ชอบใจเช่นคนที่ตนรักทำผิดสมควรจะลงโทษ แต่ก็ไม่ลงโทษ เป็นต้น

๒) โทษาคติ ถ้าเอียงเพราะไม่ชอบกัน ได้แก่ การทำลายความยุติธรรมเพราะลู่อินาญแก่ความเกลียดชังกัน เช่น เขาไม่ได้ทำผิด ก็กล่าวหาว่าเขาและลงโทษเขาเสีย

๓) โมหาคติ ถ้าเอียงเพราะเขลา ได้แก่ การที่ทำอะไรลงไปให้เสียความยุติธรรมเพราะความโง่เขลาเบาปัญญาของตน เช่น ผู้ใหญ่ตัดสินลงโทษผู้น้อยโดยที่ยังมิได้ไต่สวนหรือสอบสวนความผิด ขาดความรอบคอบ ทำให้เกิดความเสียหายแก่ผู้น้อย

๔) ภยาคติ ถ้าเอียงเพราะกลัว ได้แก่ มีความเกรงกลัวว่าจะมีภัยมาถึงตัวจึงไม่ปฏิบัติหน้าที่โดยยุติธรรม เช่นเจ้าหน้าที่ตำรวจ เห็นผู้มีอำนาจทำผิดแต่ก็ไม่จับกุมเป็นต้น^{๕๘}

โทษของการมีอคติทั้ง ๔ อย่างนี้ จะนำมาซึ่งความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย เมื่อมีความไม่เสมอภาคในหมู่มนุษย์ที่อยู่รวมกันเกิดขึ้น ก็จะทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำต่ำสูง เกิดความไม่เป็นธรรม ซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้ง ขัดขืน ไม่ปฏิบัติตามคำสั่ง ขอบังคับ ซึ่งจะก่อให้เกิดเป็นอุปสรรคปัญหาแก่การบริหารและการปกครองอย่างใหญ่หลวงได้^{๕๙} เช่น สถาบันครอบครัว ถ้าสมาชิกในครอบครัวไม่ได้รับความยุติธรรม เช่นเมื่อลูกไม่ได้รับความยุติธรรม ลูกก็จะขัดขืนต่อคำสั่งคำสอนของบิดามารดา เกิดความน้อยใจโดยหันไปติดยาเสพติด หรือก่อปัญหาต่าง ๆ นานา ประชดบิดามารดาโดยการหนีออกจากบ้าน เป็นเด็กเร่ร่อน เป็นเด็กขายบริการทางเพศ เป็นต้น อีกทั้งยังเป็นการสร้างทัศนคติผิด ๆ ให้แก่ตนเอง

ดังนั้น ลักษณะของบุคคลที่ขาดความสามัคคีหรือไม่มีน้ำใจนั้นจะมีลักษณะดังต่อไปนี้^{๖๐}

๑) ก้าวร้าว (Aggressive)

^{๕๘} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗-๑๘/๑๗.

^{๕๙} พระมหาธรรมรัต อริชฌโม (ยศขุน), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒).

^{๖๐} กอส์ และ ไฮล์บรุน (Gough and Heilbrun), อ้างถึงใน เอชณีย์ ถังตรีวิทยานนท์, “ผลของการเข้ากลุ่มฝึกความรู้สึกไวที่มีต่อความมีน้ำใจของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนศรีพฤฒา กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๗).

- ๒) ตีตัวห่างจากวงสังคม (Aloof)
 ๓) หยิ่งยโส (Arrogant)
 ๔) เผด็จการ ใครขัดไม่ได้ (Autocratic)
 ๕) ขมขื่น (Bitter)
 ๖) ชอบเยาะเย้ยถากถางคนอื่น (Cynical)
 ๗) ชอบสงสัย (Distrustful)
 ๘) ชอบโอ้อวด (Egotistical)
 ๙) คอยจับผิดชอบวิพากษ์วิจารณ์ (Fault-finding)
 ๑๐) วางตัวเป็นศัตรู (Hostile)
 ๑๑) คนใจแข็งปราศจากความเมตตา (Hard-hearted)
 ๑๒) ใจร้อนไม่อดทน (Impatient)
 ๑๓) คนไม่ดี ก่อนข้างแล้ว (Indifferent)
 ๑๔) ไม่ยอมผ่อนปรน (Intolerant)
 ๑๕) หยาบคาย (Rude)
 ๑๖) เยาะเย้ย (Sarcastic)
 ๑๗) มุ่งแต่ตนเอง (Self-centred)
 ๑๘) หาประโยชน์ใส่ตน (Self-seeking)
 ๑๙) เห็นแก่ตัว (Selfish)
 ๒๐) หัวสูง บ้าเห่อ (Snobbish)
 ๒๑) จี๋เหนียว (Stingy)
 ๒๒) ใจร้าย (Unkind)

การมีมานะ คือ ความถือตัวก็เป็นโทษอย่างหนึ่งที่ทำให้ขาดความสามัคคีกันขึ้น มานะ การถือตัวนี้มี ๓ ประการ ได้แก่ ความถือตัวว่าเลิศกว่าเขา เสมอเขาหรือดีกว่าเขา และพร้อมที่จะ กระจายตัวเองออกไปโดยอาศัยทรัพย์บ้าง ยศบ้าง ตำแหน่งหน้าที่การงานบ้าง ตระกูลบ้าง ก่อให้เกิด ความดูถูกดูหมิ่นบุคคลอื่น ซึ่งมีผลให้เกิดแตกแยกกันไ้ระหว่างผู้คนในสังคมว่าโดยย่อ มี ๓ ประการ ได้แก่

- ๑) ความถือตัวว่าเราดีกว่าเขา จัดเข้าในลักษณะทะนงตัว
 ๒) ความถือตัวว่าเราเสมอเขา จัดเข้าในลักษณะตีเสมอ

๓) ความถือตัวว่าเราดีกว่าเขา จัดเข้าในลักษณะมีปมคือย^{๑๑๑}

มานะทั้ง ๓ ประการนั้น เป็นเรื่องของการตีเสมอ หรือยกตนข่มท่าน เป็นอาการ กระด้างทางใจ อีกชั้นหนึ่งก็เป็นการดูหมิ่นคนอื่นอีกชั้นหนึ่งก็เป็นการดูหมิ่นตัวเอง ย่ำยีตัวเอง ทำให้ตนสูญเสียความเชื่อมั่นซึ่งล้วนแต่เป็นอุปสรรคของความดีงาม ในแต่ละชั้นทั้งนั้น เนื่องจาก เป็นกิเลสเครื่องเศร้าหมองใจ ซึ่งจำเป็นจะต้องแก้ไขด้วยความรู้สึกที่มีปัญญาพิจารณาเห็นถึงความจริงว่าคนเรานั้นไม่มีใครจะดีไปกว่าคนอื่นด้วยประการทั้งปวงและก็ไม่มีการจะเลวไปกว่าคนอื่น ด้วยประการทั้งปวง พร้อมทั้งจะยอมรับนับถือกันได้ การตีเสมอ การดูหมิ่นคนอื่น การดูหมิ่นตนเอง การยกตนข่มท่าน เป็นต้น

๔.๓.๒ ด้านส่วนรวม

โทษหรือความเสียหายที่จะเกิดในเพราะการก่อความทะเลาะวิวาทในสังคมสงฆ์ถือว่า มีโทษที่รุนแรงและเป็นเรื่องที่สงฆ์หรือชาวพุทธ โดยทั่วไปจะพึงทำความเข้าใจและไม่พึงก่อให้เกิด เนื่องจากว่าการทะเลาะเป็นบ่อเกิดของปัญหาที่สำคัญ ดังนี้

๑) โทษทางด้านสังคม หมายถึง เมื่อสังคมใดก็ตามที่มีการทะเลาะวิวาทเกิดขึ้นมักจะ นำมาซึ่งความวุ่นวายอันเนื่องมาจากความที่คนในสังคมไม่อาจจะปรับความเข้าใจให้เป็นไปใน แนวทางเดียวกันได้ ทำให้ระบบความสัมพันธ์ในสังคมเปลี่ยนไปจากที่เคยรักกันก็จะกลายมาเป็นเกลียดชังกันหรือไม่อาจจะมองหน้าหรือร่วมกิจกรรมกันได้

๒) โทษเกี่ยวกับปัญหาศีลธรรม (โลกหน้า) การทะเลาะวิวาทกันในทางพระศาสนา ซึ่ง พระพุทธองค์ตรัสว่า ผู้ก่อความทะเลาะวิวาทตายไปต้องตกนรก^{๑๑๒}

๓) โทษเกี่ยวกับการบรรลุเป้าหมายของการบวชหรือการปฏิบัติธรรมคือ การบรรลุพระนิพพาน พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ชัดเจนว่าการทะเลาะวิวาทกันของพระภิกษุหรือสมาชิกในสังคมสงฆ์นั้นทำให้ไม่สามารถที่จะบรรลุพระนิพพานได้ เพราะการผูกโกรธยอมเป็นลักษณะของกิเลสอย่างหนึ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการบรรลุนิพพาน^{๑๑๓} ดังนั้น ผู้ที่ยังไม่อาจจะละเลิกการทะเลาะหรือก่อการทะเลาะให้เกิดขึ้นในสังคมย่อมจะไม่สามารถที่จะบรรลุนิพพานได้^{๑๑๔} และการทะเลาะก็เป็นเหตุให้มีการต้องอับดีอันเป็นความเศร้าหมองของการปฏิบัติธรรมอันจะเป็นอุปสรรคต่อการ

^{๑๑๑} ขุ.ม. (ไทย) ๒๕/๑๐๒/๗๓.

^{๑๑๒} อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๑๒/๓๕๔-๓๕๕.

^{๑๑๓} อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๑๑/๓๕๔.

^{๑๑๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๕/๔๔.

บรรลุลหรรณหรือที่บรรลุลแล้วก็จะเลื่อมไป^{๑๑๕} เพราะเหตุนี้ จึงทรงห้ามไม่ให้มีการทะเลาะวิวาทกัน และทรงบัญญัติวิธีการแก้ไขปัญหาการทะเลาะวิวาทเพื่อที่จะใช้เป็นอุบายในการช่วยให้พระภิกษุสามเณรสามารถที่จะปฏิบัติธรรมได้โดยสะดวกจนสามารถบรรลุลเป้าหมายอันสูงสุดคือพระนิพพานได้

บ้านเมืองของเราที่มีแต่ความสุข ความร่มเย็นภายใต้พระบรมโพธิสมภาร กลับมีเหตุการณ์ที่ไม่พึงประสงค์ต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมายหลายครั้ง ปัญหาสำคัญของประเทศไทยที่กำลังประสบปัญหาทางด้านวิกฤติเศรษฐกิจสังคม และการเมืองอย่างรุนแรง ส่งผลกระทบให้ประเทศชาติ สังคมไทยเกิดความวุ่นวายสับสน ไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มุ่งเน้นแต่ประโยชน์ส่วนตัวเป็นหลัก การประพฤติปฏิบัติของมวลมนุษย์จะเป็นมิฉะภาทิฎฐิ สังคมจะปั่นป่วนวุ่นวาย เนื่องจากมีความคิดเห็นที่ไม่ตรงกัน มีการทำงานที่ผิด ทั้งที่มีโทษทั้งความผิดทางด้านกฎหมายบ้านเมือง และศีลธรรม ๕ ประการ ได้แก่

- ๑) การค้าขายสาตรา ได้แก่ คำอาวรุณีป็น ระเบิด เป็นต้น
- ๒) การค้าขายสัตว์ ได้แก่ คำสัตว์เพื่อเป็นอาหาร เช่น ปลา กุ้ง หอย เป็นต้น
- ๓) การค้าขายเนื้อสัตว์ ได้แก่ คำเนื้อสัตว์ที่ใช้ประกอบทำอาหารมี ปลา ไก่ หมู เป็นต้น
- ๔) การค้าขายน้ำเมา ได้แก่ สุรา เบียร์ ยาเสพติดต่าง ๆ เป็นต้น
- ๕) การค้าขายยาพิษ ได้แก่ ยาพิษที่สามารถทำให้มนุษย์ถึงความตายได้หากรับประทานหรือเสพเข้าทางร่างกาย มียาบ้า เฮโรอีน เป็นต้น^{๑๑๖}

การทำงานทั้ง ๕ ประการนี้ นำความแตกแยกความสามัคคีให้เกิดขึ้นในสังคมเพราะเกิดขึ้นจากการประกอบกิจการงานที่ทุจริตซึ่งมีอยู่มากมายในสังคมไทย ส่วนโทษที่เกิดจากการประกอบ กิจงานที่ทุจริตนั้น แบ่งออกได้ ดังนี้

- ๑) การค้มน้ำเมาและสิ่งเสพติดทั้งหลายมีโทษ ๖ ประการ (การค้าขายสิ่งมีนเมา) ได้แก่
 - (๑) เสียทรัพย์
 - (๒) ก่อการทะเลาะวิวาท
 - (๓) เกิดโรค
 - (๔) ถูกตีเตียน
 - (๕) ไม่รู้จักอาย

^{๑๑๕} อ.จ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๑๑/๓๕๔.

^{๑๑๖} อ.จ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๓๓/๑๘๖.

- (๖) ทอนกำลังปัญญา^{๑๑๗}
- ๒) การเที่ยวกลางคืน มีโทษ ๖ ประการ ได้แก่
- (๑) ชื่อว่าไม่รักษาตัว
- (๒) ชื่อว่าไม่รักษาลูกเมีย
- (๓) ชื่อว่าไม่รักษาทรัพย์สมบัติ
- (๔) เป็นที่ระเวงของคนทั้งหลาย
- (๕) มักถูกใส่ความ
- (๖) ได้รับความลำบากมาก^{๑๑๘}
- ๓) การเล่นการพนัน มีโทษ ๖ ประการ ได้แก่
- (๑) เมื่อชนะย่อมก่อเวร
- (๒) เมื่อแพ้ย่อมเสียค้ายทรัพย์ที่เสียไป
- (๓) ทรัพย์ย่อมฉิบหาย
- (๔) ไม่มีใครเชื่อถือถ้อยคำ
- (๕) เป็นที่หมิ่นประมาทของเพื่อน
- (๖) ไม่มีใครประสงค์จะแต่งงานด้วย^{๑๑๙}

ตัวอย่างของโทษหรือผลเสียของการประกอบอาชีพที่ผิด อันจะนำไปสู่ผลเสียหรือผลกระทบในสังคมส่วนรวม เป็นไปเพื่อความล้มเหลวในชีวิต เป็นชีวิตที่ว่างเปล่าเป็นสังคมแห่งความเดือดร้อน และที่สำคัญที่สุดนำมาซึ่งความขัดแย้ง แยกแยกซึ่งหมู่คณะ ซึ่งมีผลตรงกันข้ามกับการงานที่สุจริตที่ถูกประกอบด้วยธรรม ถูกต้องตามจารีต กฎหมายบ้านเมือง ฉะนั้น การประกอบกิจการงานที่สุจริตนั้นต้องอยู่ในขอบเขตของศีลธรรมที่ดีงาม ดังพระพุทธพจน์บทที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราไม่รู้แล้ว ย่อมไม่กล่าวความสิ้นสุดแห่งกรรมที่สัตว์ตั้งใจกระทำสั่งสมขึ้น ก็วิบากนั้นแล อันสัตว์ผู้ทำพึงได้เสวยในปัจจุบัน (ทิฏฐธรรมเวทนียะ) ในอรรถภาพถัดไป (อุปปัชชเวทนียะ) หรือในอรรถภาพต่อ ๆ ไป (อปรปรเวทนียะ) ภิกษุทั้งหลาย เราไม่รู้แล้ว ย่อมไม่กล่าวการทำที่สุดทุกข์แห่งกรรมที่สัตว์ตั้งใจกระทำสั่งสมขึ้น ในข้อนั้นความวิบัติอันเป็นโทษแห่งการงานทางกาย ๓ อย่าง มีความตั้งใจเป็นอกุศล ย่อมมีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก ความวิบัติอันเป็นโทษแห่งการงานทางวาจา ๔ อย่าง มีความตั้งใจเป็นอกุศลย่อมมีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์

^{๑๑๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๕/๑๔๐.

^{๑๑๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๘๐/๑๔๐.

^{๑๑๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๘๒/๑๔๐.

เป็นวิบาก ความวิบัติอันเป็นโทษแห่งการงานทางใจ ๓ อย่าง มีความตั้งใจเป็นอกุศล ย่อมมีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก^{๑๑๑}

ภิกษุทั้งหลาย เราไม่รู้แล้ว ย่อมไม่กล่าวความสิ้นสุดแห่งกรรมที่สัตว์ตั้งใจกระทำตั้งสมขึ้น ก็วิบากนั้นแล ย่อมเกิดในปัจจุบัน ในอภิปาถไปหรือในอภิปาถต่อ ๆ ไป ภิกษุทั้งหลาย เราไม่รู้แล้ว ย่อมไม่กล่าวการทำให้สุดทุกข์แห่งกรรมที่สัตว์ตั้งใจกระทำตั้งสมขึ้นภิกษุทั้งหลาย ในข้อนี้สมมติแห่งการงานทางกาย ๓ อย่าง มีความตั้งใจเป็นอกุศล ย่อมมีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก สมบัติแห่งการงานทางวาจา ๔ อย่าง มีความตั้งใจเป็นอกุศล ย่อมมีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก สมบัติแห่งการงานทางใจ ๓ อย่าง มีความตั้งใจเป็นอกุศล ย่อมมีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก^{๑๑๑}

จากพระพุทธพจน์สองบทข้างต้นแสดงให้เห็นถึงผลอันเป็นโทษของความขาดความสามัคคีและประโยชน์ของสามัคคีธรรมทั้ง ๓ ทาง ได้แก่ ทางกาย ทางวาจาและทางใจว่าสามารถทำให้ชีวิตของบุคคลนั้น คณะนั้นต้องจมอยู่กับความทุกข์ความเดือดร้อนทั้งชาตินี้และชาติหน้าต่อไปจนกว่าจะมีความเห็นและการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักพระธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา

ในส่วนของการแตกความสามัคคีกันของชนในชาตินั้นก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจ ซึ่งความหายนะ ก่อให้เกิดโทษโดยภาพรวมของสังคม ย่อมเป็นหนทางแห่งหายนะอย่างยิ่ง และเป็นทางแห่งความทุกข์ระทมขมขื่นเป็นอันมาก ทุก ๆ สังคม ถ้าแตกความสามัคคีกันแล้ว ความล่มสลายตกต่ำก็เกิดขึ้น ดังนั้น พึงพิจารณาจากเรื่องเหล่านี้ เช่น

สามิภรรยาแตกความสามัคคีกัน จะเกิดอะไรขึ้น ก็ต้องเกิดการหย่าร้าง ครอบครัวแตกแยก บุตรธิดาไร้ความอบอุ่น เป็นต้น

พระภิกษุในวัดแตกความสามัคคีกัน จะเกิดอะไรขึ้น ก็ต้องเกิดวัดร้าง หรืออยู่ด้วยกันอย่างยากลำบาก คอยแต่จะนินทาว่าร้ายกัน ถือพรตถือพวก เป็นต้น

ข้าราชการแตกความสามัคคีกัน จะเกิดอะไรขึ้น ก็ต้องเกิดความเสื่อมเสียในวงราชการ ทำให้การงานเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศชาติที่มีปัญหา เป็นต้น

ทหารและตำรวจแตกความสามัคคีกัน จะเกิดอะไรขึ้น ก็ต้องพ่ายแพ้แก่ศัตรูผู้รุกราน

คณะรัฐบาลแตกความสามัคคีกัน จะเกิดอะไรขึ้น ชาติก็ต้องเกิดความสั่นคลอน ไม่นั่นคง หรือการบริหารงานราชการแผ่นดินไม่ราบรื่น

^{๑๑๑} อ.ทศก. (ไทย) ๒๔/๑๕๔/๒๖๖.

^{๑๑๑} อ.ทศก. (ไทย) ๒๔/๑๕๔/๒๖๘.

พลเมืองแตกความสามัคคีกัน จะเกิดอะไรขึ้น ชาตบ้านเมืองก็ถึงคราวล่มสลาย เสียเอกราชแก่ชาติอื่น พลเมืองก็ไร้สิทธิเสรีภาพ

ความแตกสามัคคีของผู้คนในชาติมีสาเหตุมาจากเหตุปัจจัยต่าง ๆ แต่พอสรุปได้ว่า

- ๑) การมองกันในแง่ร้าย คือ เฟงโทษกันและกัน
- ๒) ทุเบา เชื่อง่าย เมื่อมีคนอื่นมาพูดหรือทำให้เกิดการเข้าใจผิดต่อกัน
- ๓) เห็นแก่ตัว ไม่สนใจเรื่องของส่วนรวม
- ๔) ขาดการเสียดสี ไม่ยอมเสียดสี เมื่อถึงคราวควรเสียดสี
- ๕) จิตใจไม่มั่นคง จิตใจหวั่นไหว อ่อนแอ เมื่อได้รับข่าวลือ
- ๖) ความคิดเห็นไม่ตรงกัน

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ คือ สาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความแตกสามัคคีของผู้คนในสังคม ดังนั้น หากสังคมไทยหวังความเจริญก้าวหน้า พึงหลีกเลี่ยงสาเหตุทั้ง ๖ นี้เสีย^{๑๒}

ในสมัยพุทธกาลพระพุทธองค์ทรงเห็นโทษของการขัดแย้งทะเลาะวิวาทกันภายในสังคมสงฆ์ซึ่งเป็นมลทินและเป็นอุปสรรคในการบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน^{๑๓} ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงต้องกำหนดรูปแบบและวิธีการแก้ไขปัญหานี้ขึ้นเพื่อให้คณะสงฆ์นำไปปรับใช้เพื่อการแก้ไขปัญหาดังกล่าวให้สงบยุติอันไม่เป็นอุปสรรคในการบรรลุเป้าหมายสูงสุดของทางศาสนาต่อไป

๔.๔ ประโยชน์ของการมีความสามัคคี

๔.๔.๑ ด้านบุคคล

ประโยชน์ของความสามัคคีเป็นทางแห่งความสุข ความสุขในที่นี้ คือ ความสุขใจ เพราะใจที่มีความรักใคร่จับถ้อยกันเป็นอารมณ์ ย่อมเข้มแข็งเบิกบาน นี่คือ ความสุขอันแรก^{๑๔} ที่ผู้สามัคคีกันจะพึงได้รับ นอกจากนี้ ประโยชน์ของการสามัคคี ก็คือ ความสำเร็จในการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคม ชีวิตมีความสุขได้เพราะความสามัคคีของหมู่คณะ ดังพุทธภาษิตที่ว่า “สุขา สงฺฆสฺส สามคฺคี ความพร้อมเพรียงของหมู่คณะเป็นเหตุให้เกิดความสุข”^{๑๕}

คนที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ เช่นร่วมหมู่บ้านเดียวกัน ร่วมสถานศึกษา ร่วมอาชีพ หรือสถานที่ทำงานเดียวกัน หากกิจกรรมใดร่วมมือร่วมแรง ร่วมใจกันทำ ย่อมจะนำความสำเร็จและนำ

^{๑๒} ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์ และวิธาน สุชีวกุปต์, หลักการดำรงชีวิตในสังคม, หน้า ๑๕๑-๑๕๒.

^{๑๓} อ.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๒๑๒/๓๕๔-๓๕๕.

^{๑๔} บ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๔/๒๘-๒๙.

ความสุภาพมาให้ เช่น การลงแขกปลูกข้าว เกี่ยวข้าว ทำบุญทอดกฐิน ทำถนนหนทางจากหมู่บ้านไป ออกทางหลวงสายใหญ่ ถ้าร่วมแรงร่วมใจกันก็สำเร็จเร็ว แม้จะเกิดศึกสงคราม ศัตรูมารุกราน หากชาวบ้านทุกตำบลรวบรวมผู้คนขึ้นต่อสู้ศัตรู ย่อมจะต้องแพ้พ่ายล้มตาย แต่หากผู้คนในสังคมมีความแตกแยกสามัคคี ก็มีแต่ความพ่ายแพ้และนำทุกข์มาให้อย่างแน่นอน ดังพระพุทธพจน์ว่า “บุคคลผู้ทำลายสงฆ์ให้แตกกัน ยินดีแล้วในการแตกแยกตั้งอยู่ในอธรรม เป็นผู้เข้าถึงอบาย เข้าถึงนรก ตั้งอยู่ในนรกนั้นตลอดกัปหนึ่ง ย่อมพลาดจากธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะ ย่อมเสวยกรรมอยู่ในนรกตลอดกัปหนึ่ง เพราะทำลายสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกันให้แตกกัน”^{๑๑๕} “ความพร้อมเพรียงแห่งสงฆ์ เป็นเหตุให้เกิดความสุขและบุคคลผู้นุเคราะห์สงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกันแล้ว ผู้ยินดีแล้วในความพร้อมเพรียงกัน ตั้งอยู่ในธรรม ย่อมไม่พลาดจากธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะ ย่อมบันเทิงอยู่ในสวรรค์ตลอดกัปหนึ่งเพราะสมานสงฆ์ให้พร้อมเพรียงกัน”^{๑๑๖}

มีงานอยู่เป็นอันมากที่เราทำคนเดียวไม่ได้ แต่จะทำได้ในเมื่อได้รับการรวมกำลังกับคนอื่น เช่น การป้องกันภัยทั้งส่วนตัวและส่วนรวม การเสริมสร้างความมั่นคงของตนและของชาติ การบริหารงานทั่วไป เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของปวงชน จึงจะทำได้สำเร็จ สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า “สพฺเพสํ สงฺฆภูตานํ สามคฺคี วุฑฺฒิสาทริกา ความพร้อมเพรียงของปวงชนผู้เป็นหมู่ ยังความเจริญให้สำเร็จ” พุทธศาสนสุภาษิตบทนี้ หมายความว่า ถ้าที่ใด หมู่ชนใดได้รับความร่วมมือจากปวงชนด้วยความสมัครใจ มีความสามัคคีเป็นพื้นฐานแล้ว ที่นั่น องค์กรณ์นั้นย่อมประสบความสำเร็จ ความเจริญก้าวหน้า ถ้าคนในชาติอันเป็นชุมชนยิ่งใหญ่ได้พร้อมเพรียงใจกัน งานสำคัญของชาติย่อมจะสำเร็จได้ เช่นงานกอบกู้เอกราชชาติไทยของพระบาทสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และ “พระบาทสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ชาวไทยทั้งชาติได้ร่วมแรงแข่งขันต่อสู้กอบกู้บ้านเมืองเอาไว้ จนสามารถดำรงความเป็นเอกราชและความเป็นไทเอาไว้ได้ ก็เพราะความพร้อมเพรียงของปวงชนผู้เป็นหมู่ จึงสามารถประสบความสำเร็จสมปรารถนา ส่วนสาเหตุที่กรุงศรีอยุธยาถูกข้าศึกเข้าเผาทำลายได้ถึงสองครั้ง ก็เพราะคนในชาติทะเลาะวิวาทกันเอง แยกแยกสามัคคี ชาติจึงย่อยยับอับจน”^{๑๑๗}

จะเห็นได้ว่า ที่ใดมีความเคารพนับถือและไม่ตรีต่อกัน ที่นั่นย่อมมีความสามัคคีพร้อมเพรียงปรองดองกัน เข้าร่วมแรงร่วมใจกัน ร่วมความคิดเห็นและร่วมทรัพย์สินกันเพื่อทำประโยชน์

^{๑๑๕} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๓๘/๖๘.

^{๑๑๖} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๓๘/๖๘.

^{๑๑๗} โกวิท ตั้งตรงจิตร, พุทธศาสนสุภาษิต นำชีวิตให้รุ่งเรือง, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท รวมสาส์น (1977) จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๗๕๑.

อันใหญ่หลวงให้สำเร็จ แม้ที่ใดมีความสามัคคี ที่นั่นก็มีความสุข มีน้ำใจโอบอ้อมอารีและเอื้อเพื่อเกื้อกูลอุดหนุนกันเช่นนี้ ย่อมนำมาซึ่งความรัก เคารพนับถือกัน เชื่อมไมตรีกัน ให้สนิทสนมแผ่กว้างออกไป ทำให้เกิดความอ่อนหนาฝาคั่งเป็นปึกแผ่นมั่นคง เพราะความสามัคคีเป็นพลังนั่นเอง

๔.๔.๒ ด้านสังคม

ศักยภาพในการเข้าถึงของผู้คนในสังคมตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทแสดงให้ทราบถึงความสามัคคีพร้อมใจกันในการประพฤติปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน อะไรที่เป็นพิษภัยต่อชีวิตและสังคมก็ไม่ทำ หากใครทำก็พยายามตัดเตือนแก้ไขให้เลิกการกระทำเช่นนั้นเสีย โดยมีผลประโยชน์ร่วมกัน เริ่มจากในครอบครัวมีความสุข อบอุ่น สถาบันการศึกษามีการสั่งสอนกันด้วยความรู้ที่เป็นประโยชน์ มุ่งสอนกันเพื่อให้สามารถนำเอาความรู้ที่ตนอยู่อาศัย มีความเมตตากรุณาต่อกันทั่วหน้า ไม่ฝ่าฝืนกฎ ระเบียบของสังคม เป็นต้น ขอมรับการสำคัญของการเข้าถึงความดีงามได้ และสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมแห่งความผาสุกได้ ไม่ว่าจะนับถืออะไร มีความเชื่ออย่างไรก็ตาม หากยึดเอาสังคมเป็นที่ตั้งแล้ว ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดจากน้ำมือของมนุษย์ที่เกิดจากความแตกแยกทางความคิดของมวลมนุษย์ก็ไม่สามารถที่จะเกิดขึ้นได้อย่างแน่นอน ทั้งนี้ก็เพราะต่างคนต่างทราบกันได้เป็นอย่างดีว่า ความสามัคคีของคนทุกคนเท่านั้นที่สามารถเอาชนะปัญหาต่าง ๆ ได้ แม้ว่าจะเป็นภัยพิบัติทางธรรมชาติ มีน้ำท่วม แผ่นดินไหว เป็นต้นก็ตาม มนุษย์มีพลังและศักยภาพเพียงพอที่จะสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามให้แก่กันและกัน แก่สังคมและโลกได้ด้วยความตั้งใจพากเพียรพยายามร่วมกัน มีน้ำใจ มีความคิดเห็นเดียวกันเพื่อสร้างสรรค์สังคมของตนให้ดียิ่งขึ้น กล่าวง่าย ๆ ก็คือ สอนให้มนุษย์ดี ให้รู้จริง และเบิกบานจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาสู่ชีวิต ผู้สังคม ให้มีสติปัญญารับมือสิ่งเหล่านี้ได้นั่นเอง และสิ่งที่เป็นเครื่องมือสำหรับสร้างความดีงาม เป็นสิริมงคลแก่ชีวิตนั้น ก็คือ กาย วาจา และใจของมนุษย์เอง โดยมีพระธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาทเถรวาทเป็นแนวทางในการสร้างความสามัคคีที่สามารถนำชีวิตและสังคมของตนไปสู่ความเป็นชีวิตที่ดีงาม สังคมแห่งความสุขที่แท้จริง สมดังพุทธพจน์ที่ว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วแต่ใจ ถ้าบุคคลมีใจผ่องใส กล่าวอยู่ก็ตาม ทำอยู่ก็ตาม สุขย่อมไปตามบุคคลนั้นเพราะสุจริต ๓ อย่างเหมือนเงามีปรกติไปตาม ฉะนั้น”^{๑๑๔}

ผลหรือประโยชน์ของการมีความสามัคคีของคนไทยทั้งหมดตามทัศนะทางพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นพอสรุปได้ ดังนี้

^{๑๑๔} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๑/๑๑.

๑) ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ : ประโยชน์ในชาตินี้ ได้แก่ เป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม ที่ผู้คนในสังคมทุกคนพึงได้รับจากการร่วมมือร่วมแรงกันในการพัฒนาสังคมของคนให้เจริญก้าวหน้ากว่าคือ ทุกคนต่างมีความสามัคคีขยันทำงานหาเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง มีความสมัครสมานช่วยเหลือเอื้อจุนกัน โดยธรรม ๔ ประการ ได้แก่

(๑) อุฏฐานสัมปทา ได้แก่ การถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรในการทำงานหาเลี้ยงชีพที่สุจริต ถูกต้องทำนองครองธรรม

(๒) อารักขสัมปทา ได้แก่ การถึงพร้อมในการรักษาทรัพย์สมบัติที่ตนหามาได้ รู้จักใช้จ่ายในด้านต่าง ๆ

(๓) กัลยาณมิตตตา ได้แก่ การถึงพร้อมด้วยการคบเพื่อนที่ดี หลีกเลี้ยงคนพาล

(๔) สมชีวิตา ได้แก่ การถึงพร้อมด้วยการดำรงชีวิตตนเองได้เหมาะสม ไม่เกินฐานะความเป็นอยู่ของตนเอง^{๑๑๕}

เมื่อผู้คนในสังคมไทยได้ยึดถือปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาทโดยมีความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันก็ย่อมเกิดความสุขในชีวิต ในสังคมปัจจุบัน ๔ ประการ ได้แก่

(๑) อติสุข ได้แก่ ความสุขเพราะมีทรัพย์สมบัติ

(๒) โภคสุข ได้แก่ ความสุขที่เกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโภคที่ต้องการ

(๓) อนนสุข ได้แก่ ความสุขที่ไม่ต้องเป็นหนี้ใคร ไม่ได้ไปกู้ทรัพย์สินใครมา

(๔) อนวัชชสุข ได้แก่ ความสุขที่เกิดขึ้นจากการประกอบกิจการที่ไม่มีโทษ^{๑๒๐}

ประโยชน์ข้างต้นนั้น จัดเป็นประโยชน์สำหรับผู้คนในสังคมไทยโดยตรง ส่วนประโยชน์ที่มีต่อสังคมส่วนรวมนั้นมีอยู่ ๓ ประการ^{๑๒๑} ดังนี้

(๑) อัตตัตถประโยชน์ ประโยชน์ส่วนตน ได้แก่ ผลประโยชน์ส่วนตัวที่ตนเองจะได้รับทั้งปัจจุบันและอนาคตของตนเอง เช่น มีทรัพย์สินสมบัติมาก สามารถแบ่งปันแก่คนอื่นได้

(๒) ปรัตถประโยชน์ ประโยชน์ของผู้อื่น ได้แก่ ผลประโยชน์ที่เป็นไปเพื่อคนอื่นในสังคม เช่น การสั่งสอนผู้อื่น (ธรรมทาน) ให้ปฏิบัติธรรมจนเขาเกิดผลที่เป็นประโยชน์สำหรับตนเองได้ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ทุกคนต้องสามารถทำประโยชน์ของคนให้ได้เสียก่อนจึงจะสามารถช่วยเหลือแนะนำคนอื่นในสังคมได้

^{๑๑๕} อ.อุฎฺฐก. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๒๒.

^{๑๒๐} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๒/๖๒/๕๐.

^{๑๒๑} พ.จ. (ไทย) ๓๐/๖๗๓/๒๖๒.

(๓) อุภัยตลประโยชน์ ประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย ได้แก่ ผลประโยชน์ที่เกื้อกูลทั้งสองฝ่าย กล่าวคือ ทั้งตัวบุคคลเอง คนอื่นและสังคมที่อยู่ร่วมกันจะได้รับประโยชน์ร่วมกันในการประพฤติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทจารีตประเพณี และกฎหมายบ้านเมืองเป็นต้น เช่นข้าราชการปฏิบัติหน้าที่ของตน ได้สมบุรณ์และประชาชนก็เต็มใจปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ทางบ้านเมือง มีความสามัคคีปรองดองกัน เป็นเหตุในสังคมเกิดความสงบร่มเย็นเป็นต้น

การยึดหลักสามัคคีธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อความเจริญรุ่งเรือง เพื่อความดีงามในชีวิตของผู้คนและความสงบสุขของสังคมนั้น ที่จริงแล้ว ก็คือ หลักการปฏิบัติตนให้เกิดความรู้สามารถแก้ไขความแตกร้าง ความขาดสามัคคี ความเห็นแก่ตัวของผู้นั้นในสังคมไทย ทั้งนี้ก็เพราะมนุษย์มีศักยภาพเพียงพอที่จะร่วมมือร่วมแรงกายใจของแต่ละคนเพื่อแก้ไขปัญหา ความเดือดร้อนต่าง ๆ ในชีวิตของตน สามารถช่วยคนอื่นได้ด้วย และยังช่วยทำให้สังคมมนุษย์น่าอยู่ยิ่งขึ้น เป็นสังคมแห่งสันติสุขที่แท้จริงด้วยหลักสามัคคีธรรม ขอเพียงผู้นั้นในสังคมไทยมีความตั้งใจ มีความสามัคคีกันร่วมกันสร้างสรรค์ พัฒนา และแก้ไขบ้านเมืองอย่างเต็มที่ เต็มกำลัง ซึ่งผลของความสามัคคีนั้นก็ย่อมจะเกิดมีอย่างแน่นอน ดังพุทธดำรัสที่ว่า “วิริเยน ทุกขมจเจติ มนุष्यจะถ่วงทุกขได้ เพราะความเพียร”^{๑๒๒}

ผลทั้งหลายตามที่กล่าวมานี้ จะเกิดมีขึ้นในสังคมไทย จะเกิดขึ้นแก่ประชาชนคนไทยทุกหมู่เหล่าไม่ได้ หากคนไทยทุกคนต่างจิตต่างใจ ไม่มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ไม่มีความสามัคคีปรองดองกัน และไม่มีความรักที่ปกป้องรักษาสถาบันในชาติ ฉะนั้น ความร่วมมือร่วมใจของประชาชนทั้งหลายโดยไม่โยนภาระหน้าที่ให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต้องรับผิดชอบเพียงลำพัง ทุกคนที่อยู่ในสังคมไทยต้องถือว่าตนเองก็มีหน้าที่รับผิดชอบด้วย ด้วยการให้ความร่วมมือกับรัฐบาล เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานด้านต่าง ๆ ต้องร่วมใจกันใช้สิทธิ์ ต้องร่วมมือกับรัฐบาลเพื่อให้นโยบายทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองบรรลุผลตามเป้าหมาย กระบวนการยุติธรรมต้องยุติธรรมจริงๆ ไม่เลือกปฏิบัติ รัฐบาลต้องดูแลควบคุมจริงจัง ดังนั้น ขอให้คนไทยทุกคนจงร่วมมือร่วมแรงกายใจกัน สอดส่องดูแลบ้านเมืองไทยของเราทุกคนให้สงบ ไร้ปัญหา ที่สำคัญที่สุด คือ คนทุกคนไทยต้องรักชาติ รักคนไทยด้วยกัน รักพระมหากษัตริย์ ต้องสมัคสมานสามัคคีกัน เพราะสามัคคี คือ พลังพลังที่สามารถนำพาชีวิต และประเทศไทยให้เจริญก้าวหน้าต่อไปได้อย่างยั่งยืน ดังเพลงชาติอันเป็นสัญลักษณ์ประจำชาติ แสดงความเป็นเอกราชของชาติ ไม่เป็นเมืองขึ้นของประเทศใด เป็นแหล่งรวมใจของคนในชาติ ให้เป็นจุดเดียวกัน สร้างความรู้สึกสำนึกในความเป็นพี่น้อง สร้างความภูมิใจในศักดิ์ศรี สิทธิ เสรีภาพระหว่างคนในชาติ และ เพื่อปลุกใจให้เกิดความรัก ความรัก ความหวง

^{๑๒๒} พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๓๑๑/๒๗๘.

แทน และความสามัคคีของคนไทยในชาติที่มีต่อสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ซึ่งแสดงถึงความสามัคคีของคนไทยทุกหมู่เหล่าว่าประเทศชาติอยู่รอดมาได้จนถึงปัจจุบันนี้เกิดจากความรักสามัคคีของคนในชาติ นั่นเอง

๔.๕ ความสามัคคีกับแนวทางการแก้ปัญหา

๔.๕.๑ ด้านครอบครัว

ครอบครัวเป็นสถาบันสำคัญสถาบันหนึ่ง ซึ่งเกิดจากการที่มีบุตรตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป มีความสัมพันธ์ทางเพศ ด้วยการเป็นสามีและภรรยาโดยอาจจะมีลูกหรือไม่ก็ตาม ชีวิตครอบครัวมีได้เพราะความรักและความหวังที่จะใช้ชีวิตร่วมกันอย่างมีความสุข แต่ความสุขที่คาดหวังไว้อาจจะสิ้นสุดในวันใดวันหนึ่งก็ได้ ถ้าหากประสบกับปัญหาขาดความสามัคคีหรือความไม่เป็นระเบียบในครอบครัวชีวิตการสมรสของคนเรานั้นมีทางสิ้นสุดลงได้ เช่น ปัญหาเกี่ยวกับชีวิตของเรา การสิ้นสุดของการสมรสด้วยการตายของกลุ่มสมรส การหย่าร้าง การแยกกันอยู่ ใน ๒ ประการหลังนี้จัดเป็นปัญหาทางครอบครัวอย่างหนึ่ง ซึ่งนักสังคมวิทยาจัดอยู่ในเรื่องความไม่เป็นระเบียบในครอบครัว

รูปแบบของครอบครัวที่จัดว่าเป็นปัญหาคืออย่างไร รูปแบบของครอบครัวที่เป็นปัญหาคือ^{๑๒๓}

๑) ครอบครัวแตกแยก ออกมาในรูปของการหย่าร้าง แยกกันอยู่ การละทิ้ง และการเลิกร้าง

๒) ครอบครัวที่มีหัวหน้าครอบครัวเพียงคนเดียวหรือต้องอาศัยญาติช่วยดูแลบุตรเนื่องจากวิกฤตการณ์จากสิ่งแวดล้อมภายนอก เช่น อุบัติเหตุ ต้องโทษจำคุก

๓) ครอบครัวที่สมาชิกภายในครอบครัวเป็นโรคเรื้อรัง มีบุตรพิการทางร่างกาย

๔) ครอบครัวที่อยู่ด้วยกันเนื่องจากว่าไม่มีอะไรดีกว่านั้น ไม่มีความผูกพันที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

๕) ครอบครัวที่บิดามารดาไม่ได้จดทะเบียนกันถูกต้องตามกฎหมาย

นอกจากนี้ ความผิดหวังในด้านการครองชีวิตก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาครอบครัว ดังความผิดหวังในระหว่างสามีและภรรยา มีดังนี้^{๑๒๔}

^{๑๒๓} บันเทิง พาพิจิตร, สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรินติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๗), หน้า ๗๑.

^{๑๒๔} เรื่องเดียวกัน.

ความผิดหวังในตัวภรรยา เพราะ

- ๑) ภรรยาชอบพูดก่อนและเปรียบเทียบ
- ๒) ภรรยาชอบมีอำนาจเหนือ วางอำนาจไม่ให้เกิน
- ๓) ภรรยาเห็นแก่ตัว ไม่เอาใจใส่สามีและลูก
- ๔) ภรรยาบ่นจู้จี้
- ๕) ภรรยาชอบเจ้ากี้เจ้าการ ทั้งในเรื่องส่วนตัวและการงานของสามี
- ๖) ภรรยาสกปรก สะเพร่า ไม่เรียบร้อย ไม่เป็นแม่บ้านที่ดี
- ๗) ภรรยาเจ้าอารมณ์
- ๘) ภรรยาไม่จริงใจ ไม่ซื่อ ชอบหลอกลวง
- ๙) ภรรยาพูดจาไม่ไพเราะอ่อนหวาน
- ๑๐) ภรรยาเถียงหาจนเกินไป
- ๑๑) ภรรยาไม่ซื่อซอกร่องในเรื่องเพศ

ความผิดหวังในตัวสามี เพราะ

- ๑) สามีเห็นแก่ตัว
- ๒) สามีไม่ประสบผลสำเร็จในด้านการงาน
- ๓) สามีไม่ซื่อ
- ๔) สามีไม่เอาใจใส่ภรรยาและลูก
- ๕) สามีขี้บ่น
- ๖) สามีพูดไม่รู้เรื่อง เอาแต่ในหรือนึกถึงแต่ตัวเอง
- ๗) สามีโกรธง่าย ใจน้อย หงุดหงิด
- ๘) สามีพูดจาหยาบคายไม่ให้เกียรติ
- ๙) สามีไม่สนใจบ้าน
- ๑๐) สามีเฉยเกินไป จนไม่รู้ว่าทำอะไร
- ๑๑) สามีมีข้อบกพร่องในเรื่องเพศ

ทั้งหมดนี้ เป็นปัญหาของครอบครัวที่คนต่างฝ่ายก็นึกถึงแต่ตัวเอง จนทำให้เกิดความแตกร้าวกันในครอบครัว ดังนั้น เพื่อให้ชีวิตครอบครัวดำเนินไปอย่างราบรื่น คู่สมรสพึงต้องมีความสามัคคีร่วมมือร่วมใจในการที่จะแก้ปัญหาที่จะเกิดขึ้น ดังนี้

- ๑) รู้จักถนอมน้ำใจกัน การที่คู่สมรสต้องมีการรับผิดชอบมากกว่าเดิม เช่น ในการหาเลี้ยงชีพ การเลี้ยงลูกอาจเป็นสาเหตุที่ทำให้คู่สมรสห่างกันไป ดังนั้น เมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งทั้ง

สองฝ่ายจึงต้องถนอมน้ำใจซึ่งกันและกัน หันหน้าเข้าหากัน ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น มีความ
 นอบน้อม คือ การแสดงออกถึง ความเคารพความนับถือเป็นสัมพันธอันดีที่มีต่อบุคคลนั้น ๆ ของ
 การอยู่ร่วมกัน เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความเคารพต่อบุคคลนั้น ๆ โดยแต่ละฝ่ายจะต้อง
 คำนึงถึงหน้าที่ของกันและกัน ดังเช่น คุณสมบัติของผู้ครองใจสามีไว้ได้ คือ

- (๑) เป็นผู้จัดการงาน
- (๒) สงเคราะห์คนข้างเคียง
- (๓) ประพฤติเป็นที่พอใจของสามี
- (๔) รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้^{๑๒๕}

ในส่วนของสามีนั้น จะต้องมีคุณสมบัติครองใจภรรยา ดังนี้

- (๑) ด้วยยกย่องนับถือว่าเป็นภรรยา
- (๒) ด้วยการไม่คูหมีน
- (๓) ด้วยไม่ประพฤตินอกใจ
- (๔) ด้วยมอบความเป็นใหญ่ให้
- (๕) ด้วยให้เครื่องประดับตกแต่ง^{๑๒๖}

ดังจะเห็นได้ว่า หากคู่สมรสทั้งสองมีความรัก ความสามัคคี เกื้อกูลกันทั้งสองฝ่าย สิ่งที่เป็น
 เป็นความสุข ความเจริญในครอบครัวอันมีความเคารพนับถือซึ่งกันและกัน ก็จะมีความสุข หรือที่
 เรียกว่า “สุขของภคฤหัสถ์” มีดังนี้^{๑๒๗}

- ๑) สุขเกิดจากความมีทรัพย์
- ๒) สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์
- ๓) สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้
- ๔) สุขเกิดจากความประพฤติไม่มีโทษ มีความสุจริต

ดังนั้น การช่วยเหลือและแก้ปัญหาครอบครัวควรอยู่ในระดับต้น ๆ ของปัญหาสังคมที่
 เกิดขึ้นในปัจจุบัน เพราะเป็นบ่อเกิดของสันติสุขที่นำความสงบสุขมาสู่ครอบครัวและสังคมโลก พ่อ
 แม่ คู่สามีภรรยาควรมีความสมัครสมานสามัคคีปรองดองกันในการครองเรือน มีความรับผิดชอบ
 ไว้วางใจซึ่งกันและกัน ร่วมมือกันสร้างฐานะทางครอบครัว ให้มีกินมีใช้ไม่ให้ขาดสนดำเนินชีวิต
 ตนได้อย่างผาสุก ด้วยการปฏิบัติตนให้อยู่ในหลักวินัยกันอย่างเคร่งครัด

^{๑๒๕} อ.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๑๓๕/๒๓๕.

^{๑๒๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐/๒๐๔.

^{๑๒๗} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๕๑.

๔.๕.๒ ด้านการศึกษา

ความสามัคคีกับแนวทางแก้ปัญหาในด้านของการศึกษานั้น นับว่ามีความสำคัญ โดยเฉพาะในวัยรุ่นซึ่งกำลังอยากรู้ อยากเห็น ยึดถือค่าของวัตถุนิยมมากกว่าวัตถุทางจิตใจ ดังที่เห็นกันอยู่โดยทั่วไปในหมู่ของวัยรุ่น ไม่ว่าจะเป็นการยกพวกตีกันอัน เนื่องมาจากยึดติดกับค่านิยมที่ผิด ๆ ของรุ่นพี่ที่ปลูกฝังกันมาถึงรุ่นน้อง สอนกันมาทั้งที่รู้ว่าไม่ถูกต้อง แต่ก็กระทำ เพราะความสะใจ ครูอาจารย์เรื่องดังกล่าวดี หรือว่าไม่รู้เป็นได้ทั้ง ๒ อย่าง ในบางครั้งก็ครูอาจารย์คือผู้อยู่เบื้องหลังนั่นเอง บ้างครั้งยกพวกตีกันต่อหน้าสื่อมวลชนงานมหกรรมคอนเสิร์ต สถานีโทรทัศน์กำลังถ่ายทอดสัญญาณสดผ่านดาวเทียมส่งสัญญาณไปทั่วโลก นักเรียนนักศึกษาที่ยกพวกตีกัน ยิ่งกันตาย บางรายก็บาดเจ็บ ครึ่งแล้วครึ่งเล่าซ้ำ ซากเป็นประจำ มีประชาชนบางรายได้รับบาดเจ็บและตายอันเนื่องจากผลการกระทำดังกล่าวของนักเรียน ปัญหาของนักศึกษาที่ขาดความมีระเบียบวินัย ซึ่งเป็นปัญหาสังคมระดับต้น ที่จะต้องแก้ไข ปัญหาเกิดจากความหึงหวงเพื่อนนักศึกษาหญิง ที่ถูกเพื่อนนักศึกษาชายต่างสถาบันตามจีบหรือพูดกระแนะกระแหน ในบางครั้งถึงกับลวนลาม ทำอนาจารตามป้ายรถเมล์และตามสถานที่สาธารณะ ถือว่าเป็นการหมิ่นศักดิ์ศรีกัน ทั้งหมดนี้ ล้วนเกิดมาจากการขาดความสามัคคีกันในกลุ่มคณะ ดังนั้น สถานศึกษา คือเบ้าหลอมจิตใจของผู้ฝึกฝนตนเองให้เป็นผู้มีปัญญา เปรียบเสมือนประทีปคอยชี้นำทางในการดำเนินวิถีชีวิตของบุคคลนั้น ๆ สาเหตุที่ทำให้เด็กนักเรียนหนีการเรียนคือ เกิดจากระบบการศึกษาที่ไม่เอื้ออำนวยต่ออาชีพของผู้ศึกษา ถูกเพื่อนรังแกในโรงเรียนครูที่ลงโทษนักเรียนโดยอารมณ์ไร้เหตุผล ครูอาจารย์มีความประพฤติไม่เหมาะสมกับการเป็นครู อาจารย์ ดุดสราและยาเสพติด ไม่เอาใจใส่ในการสอน ไม่รับผิดชอบต่อหน้าที่และความคิดเห็นของนักเรียน นักศึกษา ไม่เข้าใจและไม่พยายามเข้าใจปัญหาความต้องการของเด็ก

การมีความสามัคคีมีน้ำหนึ่งใจเดียวกันเป็นแนวทางที่ใช้แก้ไขปัญหา และการป้องกันปัญหาการก่อความไม่สงบและการทะเลาะวิวาทของนักเรียนนักศึกษา ของสถาบันการศึกษาอาชีวะในปัจจุบัน คือการสร้างสามัคคีกันให้เกิดมีในจิตสันดานของนักเรียนนักศึกษา โดยให้มีความสามัคคีกัน รู้ระเบียบวินัย และมีความรักความเมตตาต่อกัน อันได้แก่พรหมวิหารธรรม ที่จะน้อมนำมาซึ่งความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของนักเรียน นักศึกษา เพราะบุคคลดังกล่าวนี้จะเป็นผู้นำพาพัฒนาความเจริญรุ่งเรืองและผู้บริหารประเทศชาติที่ดีในอนาคตเป็นต้น

๔.๕.๓ ด้านสังคม

คนไทยไม่ว่าจะเป็นคนไทยโดยเชื้อชาติไทย หรือเพียงมีสัญชาติไทย เกิดบนผืนแผ่นดินไทยหรือไม่ได้เกิดบนผืนแผ่นดินไทยก็ตาม ทุกคนถือว่าเป็นคนไทยทั้งสิ้น ถ้าไม่รักชาติไม่

วางแผน ไม่เกิดทุน ไม่ช่วยกันสร้างสรรค์จริยวิถีของเรา เราจะเสียความเป็นไทและตกเป็นทาส ที่สุดท้ายจะหมดอิสระ เสรีภาพ ความเสมอภาคและสิทธิต่าง ๆ ไปจนหมดสิ้น แม้จะไม่เสียแผ่นดินหรือเสียสิ่งที่กล่าวมาทั้งหมดอย่างชัดเจน เหมือนอย่างการแพ้สงครามในสมัยกรุงศรีอยุธยา เวลานี้สังคมไทยมีปัญหาเรื่องความแตกแยกของผู้คนในสังคมอย่างมาก คนไทยมีลักษณะอย่างไรบ้าง อาจจะต้องมองในแง่ร้ายเสียก่อนเพื่อการช่วยกันแก้ไขปรับปรุง เป็นการดีเพื่อก่อ คนไทยปัจจุบันนี้มีลักษณะ ดังนี้

๑) เป็นคนประมาท คือ เป็นคนที่หลงระเริง เพลิดเพลิน ปล่อยตัวปล่อยใจ ไม่รู้จักใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ ไม่เร่งรัดจัดทำเรื่องที่ควรจัดทำ เฉื่อยชา ชอบผัดวันประกันพรุ่ง

๒) เป็นคนขาดความใฝ่รู้ กล่าวคือ ไม่สนใจที่จะศึกษา ประพฤติปฏิบัติหลักธรรมสนใจแต่พิธีกรรมที่ทำให้ตนสบายใจ มีความหวัง

๓) เป็นคนอ่อนแอ ความอ่อนแอแสดงออกมา เช่น ในการหวังผลจากลาภลอย การหวังพึ่งอำนาจดลบันดาลจากภายนอก การโอนภาระความรับผิดชอบให้แก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ การยกปัญหาให้เทวดาแก้ สภาพเหล่านี้แสดงถึงความอ่อนแอทั้งสิ้น ซึ่งครอบคลุมไปถึงการไม่ชอบใช้วิธีการแห่งปัญญา การขาดวิญญูณของนักวิจัย การไม่ชอบคิด ไม่สู้ปัญหา ไม่ใช่ปัญหาเป็นเวทีพัฒนาปัญญา ไม่เปลี่ยนปัญหาให้เป็นปัญญา เป็นต้น ก็เลยหาประโยชน์จากปัญหาไม่ได้ เมื่อกกล่าวโดยสรุปมี ๒ อย่างได้แก่ การหวังพึ่งอำนาจดลบันดาล ซึ่งทำให้ไม่เพียรพยายามที่จะทำการให้สำเร็จด้วยตนเอง และการเห็นแก่สะดวกสบายและค่านิยมเสพบริโภคนิยม ชอบความโก้เก๋ เป็นต้น^{๑๒๘}

ทั้ง ๓ ประการข้างต้นนี้ ถือเป็นหนทางที่บ่อนทำลายความสามัคคีของผู้คนในสังคมปัจจุบัน ซึ่งมีผลกระทบไปทั่วประเทศ เช่น ครอบครัวก็เกิดภาวะบ้านแตกสาแหรกขาด โรงเรียนก็เกิดภาวะครูอาจารย์ไม่สนใจในการสั่งสอน นักเรียนนักศึกษาที่ไม่ตั้งใจเล่าเรียน ระบบข้าราชการก็เกิดอคติ ความลำเอียง ต่างคนต่างอยู่ ผู้คนไร้น้ำใจ ไม่ไว้วางใจกัน มีความหวาดระแวงกัน เป็นต้น ซึ่งเป็นภาวะที่ทุกคนในสังคมไทยไม่อยากจะเห็น ไม่อยากให้เกิดขึ้น ฉะนั้น ประชาชนชาวไทยควรปฏิบัติตนให้อยู่ในกรอบแห่งกฎหมายบ้านเมือง ไม่พึงกระทำการใด ๆ ที่ผิดต่อหลักบริหารบ้านเมือง ไม่พึงสร้างความริ้วฉานขึ้นในสังคม ใครมีหน้าที่อะไรก็ปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ดี ให้สมบูรณ์ที่สุด

ภาวะของความแตกแยกของประชาชนชาวไทยในปัจจุบัน สามารถพิจารณาได้จากปัญหาความไม่สงบใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ หรือปัญหาการประท้วงที่มีความเห็นขัดแย้งกัน

^{๑๒๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๘๗-๘๘.

ไม่ลงรอยกันระหว่างรัฐบาลกับกลุ่มพันธมิตร ว่า ปัจจุบันคนไทยมีความรู้สึกอย่างไร มีแนวทางประพฤติปฏิบัติตนเพื่อเป็นประโยชน์แก่สังคมส่วนรวมอย่างไร ดังโครงการ “รักกันไว้ ล้วนไทยด้วยกัน” ของรัฐบาลไทยที่ได้จัดขึ้นใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยยึดหลักการและเหตุผลที่ว่า สิ่งที่เกิดขึ้นใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้มีความละเอียดอ่อนและเปราะบาง ต่างจากพื้นที่อื่นๆ แม้รัฐบาล จะได้พยายามแก้ไขปัญหามาโดยตลอด นับตั้งแต่ต้นปี ๒๕๔๗ เป็นต้นมา แต่ก็ยังปรากฏว่า มีความรุนแรง เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันพบว่ายิ่งนานวันยิ่งมีปัญหา อันส่งผลให้เกิดความไม่ปลอดภัย ในชีวิตและทรัพย์สินทั้งของรัฐและประชาชน สาเหตุที่ทำให้เหตุการณ์ทวีความรุนแรงขึ้นนั้น มาจากเหตุของความแตกต่าง ในหลายปัจจัย เช่น ศาสนา วัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ความรู้ การศึกษา การปกครอง การบริหาร สุขอนามัย และความรู้สึกของประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับกระแสพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ที่ได้พระราชทานแก่ประชาชนชาวไทย ในโอกาสขึ้นปีใหม่ ๒๕๔๔ วันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๔๓ ที่ว่า

ประวัติศาสตร์ได้แสดงให้เห็นปรากฏตลอดมาว่าชาติใดเสื่อมสูญย่อยยับอับปางไป ก็เพราะ ประชาชาติขาดสามัคคีธรรม แยกแยกเป็นหมู่คณะ เป็นพรรคพวก คอยเอาไรดเอาเปรียบ ประหัตประหารซึ่งกันและกัน บางพรรคบางพวกถึงกับเป็น ไล่ศึกให้ศัตรูมาจู่โจมทำลายชาติของตนดังนี้ ข้าพเจ้าจึงขอชักชวนพี่น้องชาวไทยทั้งหลายให้ระลึกถึงพระคุณของพรพบุรุษซึ่งได้กอบกู้ รักษาบ้านเกิดเมืองนอนของเรามาขึ้นให้จงหนักแล้วถือเอาความสามัคคี ความยินยอมเสียสละ ส่วนตัวเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่ของประเทศชาติเป็นคุณธรรมประจำใจอยู่เนืองนิจ จึงขอให้พี่น้องชาวไทยทั้งหลาย จงบำเพ็ญกรณกิจของตนแต่ละคนด้วยซื่อสัตย์สุจริตขยันหมั่นเพียร อดทนและกล้าหาญ แล้วอุทิศความเสียสละส่วนตัว ความเหน็ดเหนื่อยลำบากยากแค้นเป็นพลีบูชาบรรพบุรุษ ผู้ซึ่งได้ก่อสร้างชาติเป็นมรดกตกทอดมาถึงพวกเราชาวไทยจนบัดนี้^{๑๒๕}

พระราชดำรัสข้างต้นนี้ แสดงถึงพระราชประสงค์ของพระองค์ท่านที่ต้องการให้พสกนิกรทุกหมู่เหล่าของพระองค์อยู่ด้วยกันด้วยความสมัครสมานสามัคคี อย่างอภัยแต่จ้องหาจับผิดคนอื่น ควรพิจารณาตนเสียก่อนว่า ได้กระทำอะไรให้ประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองพอหรือยัง ดังพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า “สุทสุสิ วุชชมนุญเณสิ อตุคโน ปน ทุสสุสิ โทษคนอื่นเห็นได้ง่าย ส่วนโทษของตนเห็นได้ยาก”^{๑๓๐} หมายความว่าคนส่วนมากมักมองไม่เห็นความผิดพลาดของตนเอง แต่กลับ

^{๑๒๕} กระทรวงวัฒนธรรม, พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่ประชาชนชาวไทย ปี ๒๕๔๓-๒๕๔๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๗), หน้า ๒-๓.

^{๑๓๐} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๗/๓๔.

เห็นชัดในความผิดพลาดของผู้อื่น ถึงแม้ว่าตนเห็นความผิดพลาดของตนแล้วก็ไม่ยอมแก้ไขกลับพยายามปกปิดมิให้คนอื่นได้รู้เรื่องของตน ขอให้คนไทยทุกคนในสังคมจงมีความรักใคร่กัน อย่าโกรธเคืองต่อกัน อย่าได้ทำร้ายกันและกันเลยขอให้ทุกคนทำตามหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด แล้วปัญหาต่าง ๆ ในสังคมไทยเราจะหมดสิ้นไปได้ด้วยการร่วมมือร่วมใจกันของคนไทยทั้งหลาย

๔.๕.๔ ด้านการพัฒนาชีวิต

จากที่กล่าวมาแล้วว่า การดำเนินของบุคคลที่ดำเนินชีวิตไปในทางที่ผิดนั้น ประกอบด้วยกิเลสซึ่งมีความโลภ ความหลง ความทะยานอยาก หรือตัวตัณหาเป็นตัวชักนำไป หลักสามัคคีกับแนวทางการแก้ปัญหาในการด้านการพัฒนาชีวิตนั้น จำเป็นต้องละสิ่งทั้งหลายเหล่านี้เสีย โดยทำการกระทำให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณงามความดี ประพฤติตนในสิ่งที่ดีงาม โดยฝึกตนเองให้มีความเห็นใจกัน มีความเป็นมิตรกัน หรือ การช่วยเหลือกัน ซึ่งเป็นคุณธรรมในการอยู่ร่วมกัน โดยจะเริ่มจากข้อใดข้อหนึ่งก่อนก็ได้ ทั้งนี้เพื่อการพัฒนาทางกาย ทางจิตใจ ในด้านของความเห็นใจกัน พึงในคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ด้วยกันมีการปฏิบัติต่อกันด้วยเมตตาธรรม ฐึ้นในบุญคุณของผู้ที่เคยให้ความอุปการะ สั่งสอนดูแล โดยหวังจะตอบแทนคุณ ทำให้เกิดความเห็นใจกันมีเมตตากรุณาต่อกัน ทั้งทางกาย วาจา และ ใจ ความเห็นใจกันจะสร้างประโยชน์ให้เกิดขึ้นในการอยู่ร่วมกันซึ่งสามารถทำให้บุคคลเห็นกันเป็นที่เพื่อน้องได้

ความเป็นมิตรกัน มิตร “เพื่อน, ผู้มีความเอื้อยดี, ผู้มีน้ำใจเอื้อเพื่อ”^{๑๑๑} ความเป็นมิตรกันเป็นเหตุแห่งการเกิดสันติ เพราะว่า ความเป็นพี่น้องกันจะต้องมีความเอื้อเพื่อ เกื้อกูลกันเป็นพื้นฐาน ดังนั้น ความเป็นมิตรกันจึงต้องมีใน ความเป็นพี่น้องโดยปริยาย ฉะนั้นความเป็นมิตรกันจึงเป็นบ่อเกิดแห่งความสามัคคี ความเป็นมิตรที่ดีทางพระพุทธรศาสนาเถรวาทเรียกว่า “กัลยาณมิตร ความมีกัลยาณมิตรย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์อันยิ่งใหญ่เพื่อความดำรงมั่นไม่เสื่อมสูญ ไม่อันตรายแห่งสังขาร”^{๑๑๒} คือมีคุณอย่างมากในการอยู่ร่วมกัน คุณสมบัติของผู้ที่เป็นกัลยาณมิตร จะนำพาสังคมและชุมชนไปสู่ความสันติสุขได้อย่างดียิ่ง

การช่วยเหลือกันซึ่งกันและกัน ก็เป็นจุดหมายที่สำคัญของความสามัคคีที่สามารถจะแก้ไขปัญหาดัง ๆ ให้ลุล่วงไปได้ด้วยดี การปฏิบัติต่อกันของมนุษย์ในสังคมว่ามีอยู่ ๒ ประการ ได้แก่

^{๑๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๑๔.

^{๑๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๖๕.

๑) อามิสทาน ได้แก่ การให้วัตถุสิ่งของมีปัจจัย ๔ เป็นต้น เช่น ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม ของลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีป เป็นต้น ดังพระพุทธพจน์ว่า “ชนเหล่าใดมีใจผ่องใส ให้ข้าวและน้ำด้วยศรัทธา ข้าวและน้ำนั้นแล ย่อมพะนอเขาทั้งในโลกนี้และโลกหน้า เพราะเหตุนั้น สมควรเปลื้องความเหนียวแน่นเสีย ครอบงำมลทินของใจเสีย พึงให้ทานบุญเท่านั้นย่อมเป็นที่พึงของเหล่าสัตว์ในโลกหน้า”^{๑๓๓}

๒) ธรรมทาน ได้แก่ “การให้ธรรม ให้วิทยาทานความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตและวิชาการต่าง ๆ ที่มีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม”^{๑๓๔}

ความสามัคคีที่ถูกต้องในข้อนี้ คือ ต้องมีสี่ทางใจ (มโนทวาร) มีความสำนึกทางใจ (มโนกรรม) และมีความสำนึกที่ดีงาม (มโนสุจริต) ตามลำดับ ย่อมก่อกำเนิดความดี ความถูกต้อง ความควรขึ้นมาได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ พระพุทธศาสนาเถรวาทจึงได้ย้ำถึงความสำคัญทางจิตใจอย่างสูงส่ง เพราะมองว่า จิตใจ คือ จุดศูนย์กลางที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ เช่น อารมณ์ที่เกิดจากความคิดความเชื่ออันสื่อนำบุคคลให้พัฒนาตนเองไปได้จากระดับสามัญชนสู่ความมั่นคงทางปัญญาได้ ด้วยเหตุนี้ ความคิดความเชื่อแม้เป็นเพียงอารมณ์ แต่อารมณ์ที่ว่าเป็น ถ้าหากเป็นสื่อแก่ปัญญา อารมณ์อันก็ควรค่าแก่การนำมาพิจารณา ดังพุทธพจน์ในมโนนิวารณสูตรว่า “บุคคลไม่ควรห้ามใจแต่อารมณ์ทั้งปวงที่เป็นเหตุให้ใจมาถึงความสำรวม บายย่อมเกิดขึ้นแต่อารมณ์ใด ๆ บุคคลพึงห้ามใจแต่อารมณ์นั้น ๆ”^{๑๓๕} จากพุทธภาษิตนี้ พิจารณาได้ว่า ความคิด ความเชื่อในฐานะเป็นสิ่งผลักดันพัฒนาการของมนุษย์ แต่ไม่ได้หมายความว่า อารมณ์ที่ว่าเป็น จะเป็นหลักสำคัญที่ควรแก่การปกป้องได้ทั้งหมด เพราะความคิดความเชื่อบางอย่างก็ได้ว่า เป็นปฏิปักษ์ต่อความเจริญด้านปัญญาของมนุษย์โดยตรง ทั้งนี้ก็เพราะพระพุทธศาสนาเถรวาทไม่ได้ส่งเสริมให้มนุษย์จมปักอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่เน้นให้มนุษย์พิจารณา ทบทวนให้เห็นด้วยกาย วาจา และจิตใจของตัวเองว่า อารมณ์นั้น ๆ หรือสิ่งนั้น ๆ ควรค่าแก่การเชื่อ การยึดถือหรือควรที่ละเว้น หลีกเลียงหรือไม่ เมื่อเป็นเช่นนี้ การกระทำต่าง ๆ ในลักษณะดังกล่าว เท่ากับว่า เป็นหลักสำคัญด้านการส่งเสริมความสามัคคีทางใจ นอกจากนี้ยังเป็นช่องทางสำคัญที่ช่วยให้มนุษย์ทุกคนสามารถเล็งเห็นคุณค่าของตนเองที่สามารถช่วยเหลือคนอื่นได้ด้วย เพราะพฤติกรรมของมนุษย์ที่แสดงออกมาทั้งในทางไม่ดีและดี ถือได้ว่าเป็นไปตามอำนาจของความคิด ความเชื่อ แต่ความคิด ความเชื่อบางอย่างอาจไม่เหมาะหรือไม่ถูกต้องก็ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ หลักส่งเสริมความสามัคคีทางใจที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความ

^{๑๓๓} ตี.ส. (ไทย) ๑๕/๒๘๓/๗๔.

^{๑๓๔} อญ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๘๖/๘๕.

^{๑๓๕} ตี.ส. (ไทย) ๑๕/๖๓/๑๖.

กลมกลืนกันระหว่างความคิด ความเชื่อที่เป็นสื่อ นำสู่ปัญญาและการลงมือปฏิบัติตามจนเกิดปัญญารู้แจ้งเห็นจริง ๓ ประการ ได้แก่

- ๑) สามารถที่จะรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็นได้ด้วยตนเอง
- ๒) สามารถที่จะตรงตามแล้วเห็นจริงได้ด้วยตนเอง
- ๓) สามารถที่จะได้รับผลตามสมควรแก่กำลังแห่งการประพฤติปฏิบัติของตน^{๑๑๖}

การที่จะประสบกับความ สุข ความสำเร็จต่าง ๆ ในชีวิตนั้น พุทธศาสนิกชนที่มีความรู้ความเข้าใจในพระธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาทที่แท้จริงแล้ว จะไม่หลงมัวเมาไปประกอบกิจการต่าง ๆ อันผิดหลักธรรมคำสอน ก่อให้เกิดความริ้วรานจนถึงแตกสามัคคีกัน เพราะนั่นคือ จุดเริ่มต้นของความล้มสลายของสถาบันทางสังคม แม้กระทั่งสงบสุขในชีวิตก็จำต้องล้มสลายไปด้วย จากเหตุแห่งการแก้ไขปัญหามาตามแนวความสามัคคี ตามที่กล่าวมาดังพระพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย บริษัท ๒ จำพวกนี้ ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ บริษัทที่แยกออกเป็นพวก ๑ บริษัทที่สามัคคีกัน ๑ ภิกษุทั้งหลาย ก็บริษัทที่แยกออกเป็นพวกเป็นไฉน ภิกษุทั้งหลาย บริษัทใดในธรรมวินัยนี้ มีภิกษุหมายมั่นทะเลาะวิวาทกัน ต่างเอาหอก คือปากทิ่มแทงกันและกันอยู่ บริษัทเช่นนี้เรียกว่าบริษัทที่แยกกันเป็นพวก ภิกษุทั้งหลาย ก็บริษัทที่สามัคคีกันเป็นไฉน ภิกษุทั้งหลาย บริษัทใดในธรรมวินัยนี้ มีภิกษุพร้อมเพรียงกัน ชื่นชมกันไม่วิวาทกัน เป็นเหมือนน้ำนมกับน้ำ ต่างมองดูกันและกันด้วยนัยน์ตาเป็นที่รักอยู่บริษัทเช่นนี้ เรียกว่าบริษัทที่สามัคคีกัน ภิกษุทั้งหลาย บริษัท ๒ จำพวกนี้แล บรรดาบริษัท ๒ จำพวกนี้ บริษัทที่สามัคคีกันเป็นเลิศฯ^{๑๑๗}

สรุปได้ว่า ความสามัคคี จะนำความเปลี่ยนแปลงมาสู่ตัวบุคคลและสังคมส่งผลต่อการดำเนินชีวิตไปในทางที่จะพัฒนาขึ้นจากเดิมที่เป็นอยู่ เพราะการปฏิบัติตามคุณธรรม ที่กล่าวมานี้จะสร้างคุณประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่กันและกัน เป็นการเสริมสร้างและพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมได้อีกทางหนึ่งด้วย ฉะนั้น พุทธบริษัททั้งหลายไม่ว่าจะเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ชายหญิงจำต้องมี ความสามัคคีกัน และการที่จะมีความสามัคคีกัน สังคมมีความสุขได้นั้น ก็ด้วยการพร้อมเพรียงกันปฏิบัติธรรมต่าง ๆ ตามที่ได้อธิบายมาแล้ว โดยยึดถือเป็นหน้าที่ที่ตนจะต้องปฏิบัติให้สมบูรณ์ เมื่อเกิดปัญหาอะไรขึ้นก็ควรปรึกษาหารือกัน หากปฏิบัติตามได้เช่นนี้

^{๑๑๖} อ.จ.ต. (ไทย) ๒๐/๕๖๕/๓๕๖.

^{๑๑๗} อ.จ.ท. (ไทย) ๒๐/๒๘๘/๖๖.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่องความสัมพันธ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นการศึกษาไว้ ดังนี้

- ๑) แนวความคิดและคุณลักษณะเรื่องความสัมพันธ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๒) หลักธรรมที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๓) การประยุกต์แนวคิดเรื่องความสัมพันธ์มาใช้กับสังคมไทย

ทั้ง ๓ ประเด็น สรุปความสำคัญของความสัมพันธ์ได้ ดังนี้

๑) แนวความคิดและคุณลักษณะเรื่องความสัมพันธ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท จากผลการวิจัยได้แบ่งออกเป็น ๒ ประเด็น คือ ความหมายที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และความหมายโดยอรรถ ในพระวินัยปิฎก ได้กล่าวอ้างถึงสังฆราช สังฆเภท และสังฆสามัคคี

สังฆราช หมายถึง ความรู้วาทนของหมู่คณะหรือสงฆ์ โดยการจับฉลากที่มีการแตกแยกเกิดขึ้น ทำโดยพระภิกษุสงฆ์เท่านั้น คนอื่นทำไม่ได้

สังฆเภท หมายถึง ความแตกกันของหมู่คณะหรือสงฆ์ได้แก่ ยังสงฆ์ให้แตกกัน คือ ทำลายพระสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกัน ในสีมาเดียวกันในวัดใดวัดหนึ่งให้แตกเป็นก๊กจนถึงไม่รวมอุโบสถสังฆกรรม ต้องแยกออกทำอุโบสถสังฆกรรมหรือปวารณากรรมหรือสังฆกรรมอื่น ๆ

สังฆสามัคคี หมายถึง การนำเอาธรรมวินัย เป็นต้น มากล่าวตามความเป็นจริง ช่วยให้เกิดความสมานฉันท์กันในหมู่คณะหรือสงฆ์ มีการพร้อมเพรียงกันทำสังฆกรรมต่าง ๆ ในพระสูตรต้นตปิฎก ได้ให้ความหมายของคำว่าสามัคคีไว้ใน จูฬโคตติยคสาธตสูตรว่าด้วยเหตุแห่งความสามัคคี หมายถึงการตั้งกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรมที่ประกอบด้วยเมตตาในมิตรสหายและคนทั้งหลายในสังคม โดยไม่ถือว่าตนเป็นใหญ่กว่าคนอื่น ให้เกียรติให้ความสำคัญต่อผู้อื่นด้วยจึงจะถือว่าได้บำเพ็ญสามัคคีธรรมในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทอย่างสมบูรณ์ ซึ่งมีผลมากต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคมส่วนรวม และในพระอภิธรรมปิฎก ได้กล่าวถึงความสามัคคีในลักษณะของการถาม-ตอบเกี่ยวกับการเกิดขึ้นของอันตรายที่เกิดจากไฟทั้ง ๓ อย่างคือ ไฟราคะ คือ ความอยากไฟโทสะ ความพยาบาทอาฆาต ไฟโมหะ ความหลงมกมาย ซึ่งกิเลสของทั้งสามนี้เป็นสาเหตุให้เกิดความแตกแยกของความสัมพันธ์ในหมู่ชน

ความหมายของความสามัคคีตามอรรถ จากการศึกษาพบว่า มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของคำว่า สามัคคี โดยสรุปได้ว่า ความสามัคคีเป็นการแสดงออกซึ่งการร่วมแรงร่วมใจกันเพื่อปฏิบัติงานให้สำเร็จลุล่วงอย่างมีประสิทธิภาพ ความสามัคคีต้องอาศัยความอดทน เสียสละความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน และตระหนักในปัญหาร่วมกัน ทั้งนี้จะต้องมีการทำงานร่วมกันบ่อยๆ จนเป็นผลดีของการร่วมมือมากกว่าการแยกทำอะไรอยู่เพียงคนเดียว ความสามัคคีจะก่อให้เกิดความรักใคร่กลมเกลียวกันและก็สามารถปฏิบัติงานทุกอย่างได้สำเร็จ

คุณลักษณะของความสามัคคี จากผลการศึกษา พบว่า การร่วมมือร่วมใจกันในหน้าที่การทำงานเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งในหมู่คณะ มีความพร้อมในด้านของการกระทำ ความคิด รู้ดี รู้ชั่วในสิ่งต่างๆ โดยมีการแบ่งภาระหน้าที่ตามความรับผิดชอบ เกิดความสามัคคีปรองดองกันฉันท์พี่น้อง ทำให้สังคมเกิดความเจริญรุ่งเรืองในด้านต่างๆ

จุดมุ่งหมายของความสามัคคี จากผลการศึกษาพบว่า มี ๒ ประเด็นที่เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุด คือ (๑) ความพร้อมเพรียงของหมู่ชน เป็นความพร้อมเพรียงกันทำกิจตามหน้าที่ของตนต่างก็ช่วยกันทำไม่แก่งแย่งกันเอาเปรียบกัน (๒) ความพร้อมเพรียงทำให้เกิดความสุข คือ เป็นความพร้อมเพรียงร่วมกันทำงาน โดยไม่มีการบาดหมาง ต่างคนต่างมีอริยาสัยต่อกัน ผ่อนหนักผ่อนเบาต่อกันไม่ถือโทษต่อกัน

๒) หลักธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคีตามแนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาท จากการศึกษาพบว่า หลักธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคีประกอบด้วย หลักสังคหวัตถุ ๔ ประการ ได้แก่ การให้ปัน การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่สิ่งของของตนแก่บุคคลอื่น การมีวาจาเป็นที่รัก การประพฤติตนเป็นประโยชน์ ความมีตนเสมอต้นเสมอปลาย เพื่อเป็นประโยชน์ในการเกื้อกูลกันของบุคคลในสังคม

หลักสาราณียธรรม ๖ ประการ อันได้แก่ จะต้องมิเมตตกายกรรม มิเมตตวาจกรรม มิเมตตมโนกรรม การรู้จักแบ่งปันเฉลี่ยเจือจาน ต้องมีศีล และจะต้องมีความเห็นที่ตรงเสมอเหมือนกับผู้อื่น โดยสะท้อนให้เห็นถึงความรักใคร่ ความระลึกรู้ถึงกันด้วย

หลักอปริหานิยธรรมทั้ง ๗ ประการ เป็นเครื่องบ่งบอกได้ว่า เมื่อคณะสงฆ์และฆราวาสได้พากันประพฤติปฏิบัติตามด้วยความสามัคคีกัน ความเสื่อม ความวุ่นวายต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาก็ไม่เกิดขึ้นอย่างแน่นอน

การพัฒนาทางความสามัคคีทางไตรทวาร คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ

(๑) ทางกาย เป็นการพร้อมเพรียงกันปฏิบัติตนตามหลักศีลธรรม กฎหมายบ้านเมือง

(๒) ทางวาจา เป็นการพร้อมเพรียงกันปฏิบัติตนในการใช้วาจา ถือได้ว่า เป็นองค์ประกอบสำคัญด้านการเจรจากันอย่างสมานฉันท์

(๓) และความสามัคคีทางใจ เป็นการการปฏิบัติหลักธรรมครบสมบูรณ์อย่างเต็มที่ ไม่ยิ่งไม่หย่อนกว่ากัน (ตนเอง) ส่วนการปฏิบัติร่วมกันของผู้คน หมายถึง การร่วมแรงกายใจ ปฏิบัติกิจต่าง ๆ เพราะมีความเห็น เหมือนกัน (ทฤษฎีสามัญญตา) จึงนำไปสู่การปฏิบัติที่ดั่งามเหมือนกัน (สืลสามัญญตา)

จากการศึกษาการสร้างสามัคคีของสังคมนั้น สรุปได้ว่า ผลที่เกิดจากการสร้างความปรองดองทำให้เกิดผล ดังนี้

- (๑) ทำให้เกิดการอำนวยความสะดวกต่อกัน
- (๒) ทำให้เกิดการเกื้อกูลกันที่ยั่งยืน
- (๓) สร้างความสุขให้ตนเองและผู้อื่นทั้งทางตรงและทางอ้อม
- (๔) ทำให้เกิดความเข้าใจกันในการอยู่ร่วมกันและระลึกถึงกัน
- (๕) ทำให้เกิดความสามัคคีกัน
- (๖) ทำให้เกิดสันติภาพร่วมกัน

ทั้งหมดนี้ เป็นความสัมพันธ์กันของบุคคลที่กระทำด้วยคุณธรรม ก่อให้เกิดผล คือ สันติสุขในการอยู่ร่วมกัน เคารพเกื้อกูลกัน สร้างความไวพบุลย์แก่สังคม อำนวยความสะดวกแก่กัน ทำให้เกิดความสามัคคี และสันติภาพร่วมกัน

ในแง่ของการสร้างความสามัคคีต่อกันของบรรพชิต จากการศึกษาพบว่า พระพุทธองค์ทรงสร้างความสามัคคีด้วยการบัญญัติพระวินัยเพื่อการควบคุมความประพฤติของภิกษุสงฆ์ และควบคุมการแตกแยกและความขัดแย้งอันจะเกิดขึ้นจากการแตกความสามัคคีกัน ทั้งนี้มีจุดประสงค์ในการบัญญัติพระวินัย คือ เพื่อความดำรงอยู่อย่างมั่นคงแห่งพระสัทธรรม เพื่อบรรเทาแก้ไข ปัญหาและส่งเสริมช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้วยความบริสุทธิ์ใจทั้งทางกายและใจ เช่น ผู้ใหญ่ปกครองผู้น้อยด้วยเหตุผล เป็นการให้ความเป็นธรรมแก่ผู้น้อย ส่วนผู้น้อยรู้จักเคารพต่อคำสั่งของผู้ใหญ่ ถือเป็นการให้ความเป็นธรรมแก่ผู้ใหญ่และการที่ผู้อยู่ร่วมกันไม่เอาัดเอาเปรียบกัน มีความสามัคคีกัน จัดเป็นการให้ความเป็นธรรมแก่สังคมโดยมีหลักสามัคคีธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นฐานแห่งการประพฤติปฏิบัติทั้งด้านส่วนตัวและต่อสังคมส่วนรวม เป็นสื่อสัมพันธ์ให้เข้าถึงจิตใจของกันและกัน เป็นที่รักของกันและกัน ต่างฝ่ายต่างเคารพซึ่งกันและกัน สงเคราะห์กัน ถือความสามัคคีเป็นใหญ่ เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

๓) การประยุกต์แนวคิดเรื่องความสามัคคีมาใช้กับสังคมไทย จากการศึกษาสรุปโดยภาพรวม พบว่า สังคมไทยต้องการความเป็นหนึ่งเดียวของผู้คนในสังคม ทุกคนจึงต้องช่วยกันเสริมสร้างคนละไม้คนละมือ ด้วยการรวมพลังกันปฏิบัติแต่ในสิ่งที่ดั่งาม ถูกต้องตามหลักการ

ข้อบังคับ กติกา ศีลธรรมซึ่งจะเป็นแรงขับเคลื่อนสังคมไทยให้เดินหน้าไปสู่สังคมแห่งความสามัคคี ธรรมอย่างสมบูรณ์ตลอดไป

เมื่อผู้คนในสังคมขาดศีลสามัญญตา และทิวฐิสามัญญตา แล้ว การที่จะเกิดเหตุการณ์ต่างๆ อันจะนำไปสู่ความขัดแย้งกัน ความแตกแยกกันในสังคมก็ย่อมเกิดขึ้นได้ทุกเมื่อ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมีการแก้ไขด้วยการร่วมด้วยช่วยกันระหว่างประชาชนทุกภาคส่วนในสังคมไทย กล่าวคือ ทุกคนต้องทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ด้วยความไม่ประมาท ไม่ฝืนทำอะไรตามใจหรือตามกิเลส ตัณหาของตน และเมื่อทุกคน ทุกฝ่าย และทุกขณะในสังคมไม่มีความขัดแย้งกัน มีแต่ความสามัคคีปรองดองกันแล้ว แม้จะเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ เช่น น้ำท่วม ไฟไหม้ และเหตุการณ์เลวร้ายอื่น ๆ ขึ้นในสถาบันชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ คนไทยทุกคนก็จะสามารถระงับป้องกันและแก้ไขเหตุการณ์เช่นนั้นได้ ดังนั้น การศึกษาและปฏิบัติตามหลักสามัคคีโดยการนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตร่วมกัน มีอะไรก็ช่วยเหลือกัน ปรึกษากัน และให้อภัยกัน ก็จะช่วยส่งผลโดยตรงให้สังคมไทยมีแต่ความสงบร่มเย็น เป็นบ้าน เป็นชุมชนสังคม เป็นประเทศชาติที่น่าอยู่อาศัยมากยิ่งขึ้นด้วยผลแห่งสามัคคี

ความสามัคคีที่เกิดจากความร่วมแรงร่วมใจกันของคนไทยทุกคน ถือได้ว่าแนวทางสำคัญเป็นประจักษ์ “เครื่องมือ” ในการระงับหรือแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่ชักนำไปสู่ความแตกความสามัคคีและปัญหาอื่นๆ ที่รุนแรงในสังคมไทยที่เกิดขึ้นในทุก ๆ ภาคส่วนของสังคม อย่างไรก็ตาม แนวทางของการปฏิบัติของคนไทยเพื่อให้เกิดความสามัคคีตามทฤษฎีของพระพุทธศาสนา เถรวาทนั้นมีความสอดคล้องกัน ระหว่างหลักธรรมต่าง ๆ และจิตใจของประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่ ถึงกระนั้น ท่ามกลางวิกฤตการณ์ที่เกี่ยวกับความแตกสามัคคี ความขัดแย้งและความรุนแรงที่เกิดขึ้นในทั่วทุกมุมของสังคมไทยนั้น ทำให้แนวคิดและการปฏิบัติในเรื่องความสามัคคีนั้นได้กลายเป็นคู่มือสำคัญสำหรับการเข้าไปดำเนินการแก้ไขปัญหาความแตกแยก ความขัดแย้งและความรุนแรง ฉะนั้น ความสามัคคีจึงเป็นรากฐานในการดำเนินแก้ไขปัญหาคความแตกแยก ความขัดแย้งและความรุนแรงในสังคมไทยในยุคปัจจุบันได้อย่างดีเยี่ยม

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ในปัจจุบัน ประเทศไทยกำลังประสบปัญหาทางด้านวิกฤติเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ส่งผลกระทบต่อประเทศไทยเป็นอย่างยิ่ง การแก้ไขปัญหาสังคมจึงเป็นเรื่องคนในชาติต้องมีส่วนร่วม ทั้งทางภาครัฐ และทางศาสนา เป็นแนวทางหนึ่งที่จะมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์ให้ผู้คนในสังคมเกิดความรู้สึกสามัคคีกันได้ ดังนั้น การที่จะช่วยสร้างสรรค์สังคมไทยให้เป็นสังคมที่มีความสามัคคีปรองดอง ปรับเปลี่ยนแนวความคิดของคนให้เกิดสติปัญญาพร้อมที่จะมีส่วนร่วมแก้ไขวิกฤติสังคมในชาติให้กลับคืนสู่ปกติสุขโดยเร็ว โดยรัฐบาลควรดำเนินการในด้านต่าง ๆ ดังนี้

๑) ในแง่ของการศึกษา ควรจัดให้มีการจัดกิจกรรมในด้านความสามัคคีในโรงเรียน โดยเริ่มตั้งแต่ชั้นอนุบาลเป็นต้นไป ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายที่ชัดเจนให้เรียนรู้เกี่ยวกับความสามัคคีให้มากขึ้น อีกทั้งการบูรณาการให้รู้ถึงวิถีชีวิต ค่านิยม ประเพณีวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น และให้มีประสบการณ์ในเรื่องความสามัคคีและเอื้ออาทร

๒) ควรปลูกฝังให้เยาวชนทุกเพศวัยเกิดความสามัคคีและเอื้ออาทรต่อกัน โดยจัดกิจกรรมร่วมกันทั้งภาครัฐและเอกชน

๓) ควรเน้นให้ประชาชนชาวไทยได้เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสามัคคีและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยส่งเสริมกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันระหว่างคนไทยผู้นับถือพระพุทธศาสนา และผู้นับถือศาสนาอื่น มีศาสนาอิสลาม เป็นต้น เช่น กิจกรรมเชิงวัฒนธรรม กิจกรรมเชิงท่องเที่ยวอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

๔) ควรส่งเสริมและสนับสนุนด้านงบประมาณและวิทยาการความรู้ต่าง ๆ อันเป็นสาระที่สามารถนำความสามัคคีและเอื้ออาทรไปใช้ในชีวิตได้จริง และเป็นประโยชน์ต่อตัวเอง ต่อสังคม และต่อโลก

๕) ควรประสานกับผู้นำท้องถิ่นในการให้ความช่วยเหลือและส่งเสริมให้ประชาชนชาวไทยมีความสามัคคีและเอื้ออาทร ซึ่งแนวทางนี้จะต้องยึดถือว่าการพัฒนาความเป็นอยู่ในชนบทเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ ความเสมอภาคในด้านการจัดบริการหรือสวัสดิการทางสังคมจะต้องกระทำอย่างทั่วถึง รัฐบาลต้องสร้างอุดมคติ อุดมการณ์และค่านิยมขึ้นมาใหม่ให้สอดคล้องกับสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงไป การปรับปรุงวัฒนธรรมด้านปทัสถานและควรควบคุมบังคับใช้ให้เป็นไปอย่างได้ผลและจริงจัง โดยกระทำร่วมกันในทุกฝ่าย เริ่มจากรัฐบาลและสถาบัน

ต่าง ๆ นั้นเอง นอกจากนี้จะต้องเสริมสร้างเอกลักษณ์และจริยธรรมที่อยู่บนพื้นฐานของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาอื่นซึ่งเน้นด้านจิตใจมากกว่าวัตถุเป็นสำคัญ

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

ในการวิจัยเรื่องสามัคคีในพระพุทธศาสนาเถรวาทนี้ ยังมีเรื่องที่ควรศึกษาวิเคราะห์และวิจัยอยู่อีกมาก ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้เสนอแนะหัวข้อของการทำวิจัยไว้ ดังนี้

- ๑) ควรทำการศึกษาพระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาการแตกความสามัคคีในสังคม
- ๒) ควรทำการศึกษาเรื่อง “อคติ ๔ ประการ” ส่งผลร้ายต่อองค์กรและสังคมอย่างไร
- ๓) การศึกษาเชิงวิเคราะห์ “ขันติธรรม” ในพระพุทธศาสนาเถรวาท กับการสร้างควมสามัคคีในแวดวงการเมืองและการบริหารราชการ
- ๔) รูปแบบวิถีพุทธกับความสามัคคีเพื่อลดความขัดแย้งในสังคมไทย

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กระทรวงวัฒนธรรม. สรุปผลการดำเนินงานกิจกรรม “ฉลอง ๖๐ ปีครองสิริราชสมบัติ”. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๕.

กระทรวงวัฒนธรรม. พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่ประชาชนชาวไทย ปี ๒๕๔๓-๒๕๔๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๘.

โกวิท วงศ์สุรวัฒน์. พื้นฐานรัฐศาสตร์กับการเมืองในทศวรรษที่ ๒๑. นครปฐม : โรงพิมพ์สำนักส่งเสริมและฝึกอบรมกำแพงแสน, ๒๕๔๓.

โกวิท ตั้งตรงจิตร. พุทธศาสนสุภาษิต นำชีวิตให้รุ่งเรือง. กรุงเทพมหานคร : บริษัท รวมสาส์น (1977) จำกัด, ๒๕๔๕.

จันงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ. สังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์ และวิธาน สุชีวกุปต์. หลักการดำรงชีวิตในสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๘.

ธรรมรักษา. พระไตรปิฎกฉบับสุภาษิต. กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๒.

บันเทิง พาพิจิตร. สังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรินติ้งเฮาส์, ๒๕๔๗.

ประเวศ วะสี. ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคมและศีลธรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๑.

พัทธา สายหู. กลไกของสังคม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พระราชปริยัติ (สถิตย์ สิริธโร). แนวคิดการจัดระเบียบสังคมเชิงพุทธ พุทธอุทธานวิชาการ.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พระธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๘.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

_____. พระธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____. ธรรมเนียมกาย, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์อำเภอ, ๒๕๔๒).

_____. การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘).

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). ธรรมาธิปไตยไม่มา จึงหาประชาธิปไตยไม่เจอ (จุดบรรจบ :

รัฐศาสตร์ กับ นิติศาสตร์). กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๔๕.

พระราชวรมุนี (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระธัมมปัทฏฐกถาแปล ภาค ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

_____. พระมงคลวิเสศกถา. พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. พุทธศาสนสุภาษิต ฉบับรวมเล่ม. พิมพ์ครั้งที่ ๓๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

เสถียร โพนันทะ. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โพธิ์สามต้นการพิมพ์, ๒๕๑๕.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท นานมีบุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

ดวงเด่น นุเรมรัมย์. “พุทธจริยศาสตร์กับแนวคิดเรื่องสงครามที่เป็นธรรม”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตศึกษา : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕.

พระมหาดุศลย์ คนแรง. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ห้วงคลัตถทีปนี”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑.

พระบุญเรือง จิตธมฺโม (สุทธิชัย). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีวิถีแก้ปัญหของพระพุทธเจ้า”. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระมหาธรรมรัตน์ อริยธมฺโม (ยศขุน). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก”. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

เอษณีย์ ฉัตรวิทยานนท์. “ผลของการเข้ากลุ่มฝึกความรู้สึกไวที่มีต่อความมีน้ำใจของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนศรีพลตมา กรุงเทพมหานคร”. ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๗.

(๓) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ :

พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโญ (วันจันทร์). สถานการณ์และทัศนทางพระพุทธศาสนาในโลกปัจจุบัน. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒. (อัครสำเนา)

(๔) เอกสารอิเล็กทรอนิกส์ :

พระเทพสิงหนราจารย์. ธรรมบรรยาย. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.jarun.org/contact-webmaster.html> [๑ ส.ค. ๒๕๕๒].

พระราชนิเวศรังสีกัมภีร์ปัญญาจารย์ (หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี). ความสามัคคี. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.dhammadjak.net/board/viewtopic.php?t=๑๕๐> [๑ สิงหาคม ๒๕๕๒].

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ-สกุล** : พระครูนิกรสุนทรกิจ (สมพงษ์ ฐานงุโร นุ่มสกุล)
- วัน/เดือน/ปีเกิด** : วันเสาร์ที่ ๓ กรกฎาคม ๒๕๑๕
- สถานที่เกิด** : บ้านเลขที่ ๕๕/๒ หมู่ที่ ๒ ตำบลวังบ่อ อำเภอนองบัว
จังหวัดนครสวรรค์
- อุปสมบท** : วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๔๐ ณ อุโบสถวัดหนองบัว ตำบลหนองบัว
อำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์
- สังกัด** : วัดสามัคคีสุนทร ตำบลห้วยร่วม อำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์
- การศึกษา** : ประถมศึกษา จากโรงเรียนบ้านวังใหญ่ ตำบลวังบ่อ อำเภอนองบัว
จังหวัดนครสวรรค์
- มัธยมศึกษา จากโรงเรียนดีเลิศวิทยา จังหวัดลพบุรี
- ศึกษาสำเร็จตามหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพครู (คณะครุศาสตร์)
จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพิษณุโลก
- ศึกษาสำเร็จตามหลักสูตรอนุปริญญาศิลปศาสตร (อ.ศศ.)
จากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์
- ศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ.) จากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์
จังหวัดนครสวรรค์
- นักธรรมชั้นเอก จากสำนักเรียนวัดทองแท้ ตำบลท้อแท้ อำเภอวัดโบสถ์
จังหวัดพิษณุโลก
- ที่อยู่ปัจจุบัน** : วัดสามัคคีสุนทร หมู่ ๑๐ ตำบลห้วยร่วม อำเภอนองบัว
จังหวัดนครสวรรค์ ๖๐๑๑๐